

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Конспект лекцій

Одеса - 2019

ЗМІСТ

1. Теоретичні основи державного регулювання економіки	3
1.1. Державне регулювання економіки: сутність, мета, функції, об'єкти та суб'єкти.....	3
1.2. Еволюція поглядів на необхідність державного втручання в економіку.....	6
1.3. Форми і методи державного регулювання економіки.....	11
1.4. Зміст і види державної економічної політики.....	13
2. Стратегія соціально-економічного розвитку держави.....	15
2.1. Сутність стратегії соціально-економічного розвитку держави.....	15
2.2. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020».....	16
2.3. Стратегічні індикатори реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020».....	17
2.4. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року..	24
3. Програмування і прогнозування в системі державного регулювання економіки.....	26
3.1. Сутність і головні принципи економічного і соціального прогнозування. Система прогнозів економічного і соціального розвитку.....	26
3.2. Сутність державного програмування і види програм. Методика та організація розробки державних цільових програм.....	28
3.3. Місце макроекономічного планування в системі державного регулювання економіки.....	30
3.4. Види макроекономічних програм.....	32
3.5. Індикативне планування.....	33
4. Фінансовий механізм державного регулювання економіки....	37
4.1. Суть і форми фінансової політики.....	37
4.2. Політика державних видатків.....	40
4.3. Політика державних доходів і її макроекономічні завдання..	45
4.4. Бюджетна політика.....	49
4.5. Вплив на приватні капіталовкладення.....	52
4.6. Переваги і недоліки фінансової політики.....	54
5. Грошово-кредитний механізм регулювання економіки.....	56
5.1. Механізм грошово-кредитного регулювання економіки...	56
5.2. Національний банк як суб'єкт державного регулювання економіки, його завдання та функції.....	58
5.3. Управління готівковим грошовим обігом.....	61
5.4. Процентна політика та її вплив на економіку країни.....	62

5.5. Валютне регулювання.....	64
6. Соціальна політика держави.....	69
6.1. Зміст та моделі соціальної політики.....	69
6.2. Механізм реалізації соціальної політики.....	71
6.3. Завдання та показники соціальної політики.....	73
6.4. Регулювання оплати праці, доходів та споживання населення.....	78
7. Державне регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності.....	83
7.1. Науково-технічний прогрес: зміст і вплив на соціально-економічний розвиток.....	83
7.2. Державна науково-технічна політика.....	85
7.3. Інновації як специфічна форма НТП.....	89
7.4. Державна інноваційна політика.....	93
8. Структурна політика. Державне регулювання інвестиційних процесів.....	97
8.1. Структура економіки як об'єкт державного регулювання...	97
8.2. Структурний ефект та його вимірювання.....	101
8.3. Державне регулювання структурних зрушень в економіці...	102
8.4. Державне регулювання інвестиційних процесів.....	107
Література.....	113

ТЕМА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- 1.1. Державне регулювання економіки: сутність, мета, функції, об'єкти та суб'єкти.
- 1.2. Еволюція поглядів на необхідність державного втручання в економіку.
- 1.3. Форми і методи державного регулювання економіки.
- 1.4. Зміст і види державної економічної політики.

1.1. Державне регулювання економіки: сутність, мета, функції, об'єкти та суб'єкти.

Необхідність державного регулювання зумовлено неспроможність ринку до саморегулювання та вирішення проблем. Головною метою державного регулювання економіки є забезпечення сприятливих умов для сталого економічного розвитку та подальшого економічного зростання в Україні, досягнення соціальної стабільності, підвищення рівня глобальної конкурентоспроможності країни. Ступінь державного регулювання в різних країнах різний – важливим є знайти баланс державного та ринкового регулювання.

Державне регулювання економіки (ДРЕ) - сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації певних цілей.

Основні завдання державного регулювання економіки України на даному етапі:

- забезпечення стабільного економічного зростання та розвитку;
- досягнення повної, ефективної та продуктивної зайнятості трудових ресурсів, нарощування трудового потенціалу;
- створення прозорого та справедливого перерозподілу доходів населення й зменшення соціальної напруженості;
- досягнення й послідовне підвищення економічної ефективності в країні;
- збалансування зовнішньоторговельного балансу країни, забезпечення стабільності цін і грошей, раціоналізація природокористування, подальший інституційний розвиток.

До функцій державного регулювання економіки:

- цільова - визначення цілей, пріоритетів та основних напрямів розвитку національної економіки;
- стимулююча - формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність господарських суб'єктів і спрямовувати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямі;

– нормативна - держава за допомогою законодавчих актів встановлює певні «правила гри» для суб'єктів економіки;

– коригуюча - коригування розподілу ресурсів у економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних зовнішніх ефектів тощо;

– соціальна - державне регулювання соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, збереження навколишнього середовища, безпосереднє управління неринковим сектором економіки - регулювання державного сектора економіки, створення суспільних благ;

– контролююча - державний нагляд і контроль за виконанням певних встановлених «правил гри», економічних, екологічних, соціальних стандартів.

Суб'єктами державного регулювання є держава в особі її органів - Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, державні органи виконавчої влади різних рівнів, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, об'єднання, союзи та асоціації. Суб'єктом державного регулювання економіки є інституційні органи держави. Але економіка країни регулюється не лише державою, тому прийнято говорити про суб'єкти регулювання економіки взагалі. Саме з цієї позиції прийнято виділяти носіїв, виразників та виконавців господарських інтересів. *Носії* господарських інтересів – це соціальні групи, робітники, власники підприємств, фермери, управлінці, інші, що мають свої власні інтереси, які обумовлені їх соціально-економічним статусом, а також належністю до певного виду діяльності, регіону тощо. *Виразниками* господарських інтересів у ринковій економіці є об'єднання, асоціації, профспілки, політичні партії та інші. *Виконавцями* є органи центральної та місцевої влади та національний банк.

Об'єктами державного регулювання економіки можуть бути регіони, галузі та сектори економіки, а також ситуації, явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі, проблеми, які не вирішуються автоматично або невідкладно, як того вимагають умови нормального функціонування економіки і підтримання соціальної стабільності. Крім того, до об'єктів ДРЕ відносять економічний цикл, секторну, галузеву та регіональну структури господарства, зайнятість населення, грошовий обіг, платіжний баланс, ціни, довкілля та ін.

Для ринкової форми розподілу обмежених ресурсів характерний механізм ринкового саморегулювання. Він функціонує на засаді взаємодії ринкової ціни, співвідношення попиту та пропозиції, а також конкуренції. Ринок спрямовує ресурси на виробництво тих товарів, які найбільш потрібні суспільству, і примушує підприємства застосовувати найефективніші комбінації використання обмежених ресурсів.

Однак механізм ринкового саморегулювання забезпечує ефективний розподіл ресурсів тільки за певних ідеальних умов. Розподіл ресурсів, за яким стан суб'єктів ринку або поліпшується, або не змінюється, називається ефективним (оптимальним) за Парето (*Вільфредо Парето Vilfredo Pareto, 1848-1923pp*). За В.Парето політична економія повинна вивчати механізм, що встановлює рівновагу між потребами людей і обмеженими засобами їх задоволення, «закон Парето» про розподіл доходів, стійку залежність між величиною доходу і часткою осіб, які його одержують 20/80 («Курс політичної економії» 1896р.). В.Парето розробив вихідні положення теорії добробуту, досягнення максимуму якого забезпечує досконала конкуренція, сформулював чіткий критерій рівноваги («оптимум Парето»): розподіл ресурсів визнається оптимальним, якщо не можна поліпшити становище будь-якого учасника економічного процесу, одночасно не знижуючи добробуту хоча б одного іншого.

Проте в економіці виникають ситуації, коли ринковий механізм не забезпечує оптимального за Парето використання ресурсів. Такі умови й створюють вади ринкового саморегулювання. Вони виникають внаслідок: неспроможності конкуренції; неспроможності ринку забезпечувати людей суспільними товарами; зовнішніх ефектів (екстерналій); неповноти ринків; недосконалості інформації; економічної нестабільності.

Причини, які обумовили неможливість ринкового саморегулювання:

1. Розвиток продуктивних сил, їх ускладнення. (*З'явилися нові елементи в системі продуктивних сил – наука і інформація, які вимагають посилення регулюючої ролі держави*).

2. Якісні зміни робочої сили. (*Потреба в загальнодержавному масштабі використовувати кошти на розвиток освіти, охорони здоров'я, перекваліфікації*).

3. Посилення усупільнення виробництва. (*Координація процесів спеціалізації, концентрації, централізації і кооперації*).

4. Загострення екологічної кризи.

5. Неспроможність ринкового механізму забезпечити зайнятість, соціальну захищеність, подолати інфляцію, економічні кризи, рівномірно розвивати регіони країни.

6. Ускладнення відносин власності. (*Необхідна єдина нормативна база*).

7. Необхідність проведення єдиної соціально-економічної політики країни. (*Єдина інформаційна система, програмування, прогнозування*).

8. Неспроможність ринкового механізму вирішити проблему монополізму в економіці.

9. Необхідність регулювання світогосподарських зв'язків. (*Зовнішньої торгівлі, валютних відносин*).

Наявність вад ринкового саморегулювання та необхідність виконання економічних функцій держави (забезпечення економіки

необхідною кількістю грошей; формування правових засад функціонування економіки; усунення вад ринкового саморегулювання; перерозподіл доходів; забезпечення людей обов'язковими товарами) обумовлює необхідність державного регулювання економіки.

З цього погляду ДРЕ є чистим суспільним товаром. Попит на ДРЕ формують громадяни, домашні господарства, суб'єкти господарювання, громадські організації тощо. Пропозицію формує держава. Ціною цього чистого суспільного товару є частка видатків державних органів на здійснення регулювальних функцій.

Реалізація соціально-економічної політики, вибір методів і засобів ДРЕ залежать від діяльності державного апарату з урахуванням вад держави. Вади держави — це її нездатність забезпечити ефективний вплив на розподіл обмежених ресурсів і невідповідність політики розподілу обмежених ресурсів поширеним у суспільстві уявленням про справедливість. Виділяють чотири групи факторів, які негативно впливають на обґрунтування та реалізацію державних управлінських рішень у сфері ДРЕ, це зокрема:

- 1) обмеженість інформації;
- 2) неспроможність держави повністю контролювати реакцію контрагентів на її дії. Втручання держави в економіку може спричинити негативні побічні наслідки (екстерналії);
- 3) недосконалість політичного процесу. Під впливом виборців, груп спеціальних інтересів (лобі), політичних маніпуляцій тощо державні органи здатні застосовувати неадекватні методи регулювання і тим самим проводити неефективну політику;
- 4) обмеженість контролю над державним апаратом. Особливості становища й поведінки бюрократії здатні посилювати неефективність функціонування економіки, зокрема призводити до надмірного зростання управлінського апарату та невиправданого збільшення бюджетних витрат.

Таким чином, державне регулювання економіки - це система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових методів і засобів впливу держави на перебіг соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики.

1.2. Еволюція поглядів на необхідність державного втручання.

Історики вважають, що держава в сучасному розумінні склалася в Європі з XV ст. Саме з того часу перед науковцями й мислителями постає питання про співвідношення й стосунки держави й економіки. Як відомо, саме з питання «За рахунок чого саме збагачується держава?» беруть початок перші школи економічної науки. Одним з критеріїв, за якими вони відрізняються, є необхідність втручання держави в економіку.

Меркантилізм - економічна доктрина, яка зародилася в XVI ст., а широке розповсюдження отримала в XVII ст. (розширення втручання держави в економіку з метою зростання багатства шляхом проведення протекціоністської політики, стимулювання експорту). Меркантилістська економічна політика (особливо на першому етапі) фактично зводилася до піклування про надходження золота до скарбниці держави. Цього можна було досягти за рахунок високих податків, митного протекціонізму, пограбування колоній – тобто за допомогою безпосереднього втручання держави.

Фізіократи - від грец. «влада природи» виходили з визначної ролі в економіці землі, сільськогосподарського виробництва. (XVIII ст., представник Франсуа Кене). «Laissez faire» з фр. «дозвольте робити», «принцип невтручання» - економічна доктрина, згідно з якою державне втручання в економіку повинне бути мінімальним, зосереджене на захисті людей та їх власності, національній безпеці та наданні обмеженої кількості суспільних благ, таких як дороги, вважали, що джерелом багатства є праця у сільському господарстві, тому рекомендували урядам своїх країн розвивати саме цю галузь. Послідовність дій вільних фермерів диктується самою природою й не залежить від політики держави. Ф.Кене розробив концепцію природного порядку, в основі якої лежать моральні закони держави, тобто інтереси окремої особи не можуть іти врозрід зі спільними інтересами суспільства, податки повинні стягуватися тільки із землевласників у розмірі 1/3 чистого продукту.

Класична школа політекономії успадкувала основний принцип фізіократів. Адам Сміт (1723-1790pp.) - «Дослідження про природу і причини багатства народів» (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations 1776р. А.Сміт вперше докладно описав ринковий механізм як механізм суспільної координації (ринковий механізм «невидима рука ринку» й особиста зацікавленість) ефективно регулює розподіл ресурсів, автоматично встановлює економічну рівновагу між попитом і пропозицією за допомогою постійного коливання цін в умовах вільної конкуренції). Макроекономічна рівновага за А.Смітом є автоматичним саморівноваженням сукупного попиту і сукупної пропозиції за умов вільної конкуренції. Факторами економічного зростання та підвищення національного добробуту А.Сміт вважав збільшення кількості зайнятих у сфері матеріального виробництва та підвищення продуктивності їх праці, нагромадження капіталу. З цих позицій А.Сміт критикував тогочасну зовнішньоекономічну політику Англії й відстоював програму вільної зовнішньої торгівлі (теорія абсолютних переваг). Державі А.Сміт відводив місце «нічного вартового», хоча залишав їй виконання певних функцій: забезпечення національної оборони; внутрішній захист (правосуддя); організація суспільних робіт, що не вигідні для приватного бізнесу; освіта; стягування податків.

Давід Рікардо (1772-1823рр., «Основи політичної економії й оподаткування» 1817р.) виявив закономірність в умовах вільної конкуренції тенденції норми прибутку до пониження, розробив теорію про форми земельної ренти, зміни вартості грошей як товару залежно від їхньої кількості в обігу. Стверджував, що цінність продуктів визначається кількістю праці, необхідної для їх виробництва, розробив теорію розподілу, що пояснює, як ця цінність розділяється між різними класами суспільства. Розробив теорію міжнародної торгівлі - визначення взаємовигідної торгівлі за «порівняльними витратами». Д.Рікардо виступав проти втручання держави у функціонування ринку праці і наполягав на необхідності скасування законів на захист бідних.

Представники неокласичної школи продовжили започатковану традицію й вважали, що чим менше втручається держава, тим ефективніше функціонує ринок.

Марксизм (кінець XIX – XX ст., заснована на вченні К.Маркса). Карл Маркс («Капітал. Критика політичної економії» 1867р.). Держава є найвищим інститутом організації суспільства, її функція полягає у захисті панування одного класу над іншими, а також у збереженні системи експлуатації панівним класом всього суспільства. К.Маркс прийшов до висновку, що капіталізм не є «вічним», «природним». Він вважав, що капіталізм рано чи пізно буде революційним шляхом замінений іншою суспільною системою, в якій не буде місця приватній власності, експлуатації людини людиною, нерівності і злидням. Причому К.Маркс доводив, що капіталізм загине в силу присутніх йому об'єктивних протиріч, які неможливо вирішити, не змінивши саму економічну систему. К.Маркс обґрунтовує необхідність встановлення суспільної власності на засоби виробництва, заміни стихійного розвитку економіки свідомим, цілеспрямованим впливом держави на соціально-економічні процеси за допомогою плану.

Кейнсіанство (40 – 60 рр. XX ст., засновник *Джон Мейнард Кейнс* (1883-1946рр.) запропонувало спосіб уникати фінансових криз і безробіття шляхом корекції урядового контролю за кредитами і валютою, головна праця «Загальна теорія зайнятості, відсотку і грошей» (*The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936р.). Обґрунтовує об'єктивну необхідність і практичне значення державного регулювання економіки.

Кейнс сформулював макроекономічний підхід до аналізу соціально-економічних процесів. Це дало можливість вивчати категорії: національний дохід, сукупні інвестиції, кількість грошей в обігу, заощадження, зайнятість, банківський процент в їх взаємодії і функціональних зв'язках, встановлюючи відповідні кількісні і якісні закономірності. Заслугою Кейнса є те, що він, виступивши проти традиційної класичної теорії, обґрунтував об'єктивну необхідність і роль державного регулювання ринкової економіки. За твердженням Кейнса,

закони вільної конкуренції, еластичність цін, зарплати, рухливість капіталу – відійшли в минуле. Він вважав, що розвиток економіки носить нерівномірний характер, а рівновага рідкісний випадок.

Концепція Кейнса мала практичні рекомендації по виходу зі стану економічної нерівноваги: стимулювання сукупного попиту шляхом заохочення інвестиційної діяльності через зменшення ціни кредиту (рівня облікової ставки); розширення державних закупок, що приводить до зростання сукупного попиту; підвищення рівня зайнятості як фактора зростання доходів населення. На думку Кейнса, цілком доцільно також сприяти зменшенню майнової нерівності в суспільстві. За допомогою перерозподілу доходів необхідно збільшувати доходи малозабезпечених. Це буде сприяти зростанню їх платоспроможного попиту на самі масові види товарів і тим самим стимулювати зростання виробництва. У 40-х роках кейнсіанство стає пануючою теорією в науці і в економічній політиці.

З середини 70-х починається серйозна криза кейнсіанської концепції державного регулювання. Вона була обумовлена багатьма чинниками. Перш за все, це були технологічні й соціальні зрушення, що породжені НТР, всебічна інтернаціоналізація виробництва і капіталу. Ці зміни призвели до значного розширення номенклатури виробів, надмірної мінливості виробничих і фінансових пропорцій, зростання частки малого й середнього бізнесу. Вперше в світовій практиці виникло таке явище як стагфляція – поєднання безробіття і інфляції на фоні спаду виробництва. Держава виявилася неспроможною подолати проблеми, що виникли. І якщо в минулому причиною нестабільності були дефекти ринкової системи координації, то тепер з'ясувалося, що джерелом нестабільності виступила сама держава. В цих умовах об'єктивно посилювалася роль важелів спонтанного ринкового регулювання. Кейнсіанство поступається місцем оновленій неокласичній доктрині. Ці теорії знов роблять наголос на підтриманні автоматизму ринку, свободі приватного підприємництва за умов різкого скорочення втручання держави.

а) *Монетаризм (Мілтон Фрідмен)* - економічна школа, яка пропагує відмову від широкого втручання держави в економіку, віддає перевагу непрямим методам, а саме – регулюванню грошового обігу. З точки зору монетаристів, вся сукупність негативних явищ в сучасній ринковій економіці (кризи, інфляція, безробіття) являється наслідком неправильної грошової політики, тобто невідповідності грошової маси, що знаходиться в обігу, темпам зростання ВВП. Звідси основний висновок про те, що повинна робити держава в сфері грошової політики, - це підтримувати стійкі темпи зростання грошової маси на рівні 3-4% на рік («золоте правило» Фрідмена), причому незалежно від фази циклу, в якій знаходиться економіка, стану бюджету, рівня безробіття та інших макроекономічних показників. Головна вимога монетаристів в сфері

економічної політики – максимально скоротити витрати держави, тому що саме зростання цих видатків веде до надлишку грошей і, відповідно, до інфляції. Монетаризм також виходить із того, що ринкова економіка у своїй основі є здатною до автоматичної саморегуляції. вважав, що навіть Велика депресія викликана помилками державного регулювання. В наслідок надмірного втручання держави в економіку відбувається бюрократизація економіки, слабшає конкуренція. Саме монетаризм запропонував «шокову терапію» для оздоровлення економіки.

б) *Теорія раціональних очікувань* (theory of rational expectations Роберта Лукаса) – неокласична теорія, яка стверджує, що заходи держави зі стабілізації економіки є неефективними. На їхню думку, це обумовлено тим, що за зростаючої насиченості інформацією господарюючі суб'єкти (підприємці, наймані робітники, споживачі) мають інтуїтивне уявлення про функціонуючу економічну систему і водночас здатні правильно оцінити тенденції її розвитку, в тому числі соціально-економічні наслідки державного регулювання економіки, внести відповідні корективи у свої дії. Тобто поводяться раціонально, приймають оптимальні (найкращі для них) рішення – рішення, які максимізують їхнє благополуччя. Наприклад, отримавши інформацію про раптове зростання цін на готову продукцію, підприємці збільшують інвестиції (на засоби виробництва і робочу силу), розширяють виробництво, що зумовить зрівноваження попиту і пропозиції, виробництва і зайнятості, а отже послаблення циклічних коливань. Із збільшенням державних витрат і зростанням грошової маси (пропозиції грошей) господарюючі суб'єкти, прогнозуючи можливе зростання цін, підвищують свої номінальні доходи. Для зменшення глибини циклічних коливань прихильники концепції раціональних очікувань пропонують більше довіряти урядовій інформації й, відповідно, вносити корективи у підприємницьку діяльність.

в) *Економіка пропозиції* (supply-side economics Артур Лаффер) – неоліберальна економічна теорія, яка, на відміну від кейнсіанства, пропагує стимулювання пропозиції. Пропонували стимулювати пропозицію шляхом обмеження державного втручання в економіку, надання безмежної свободи підприємництву (спростити процедуру оформлення діяльності), суттєвого скорочення соціальних витрат, зниження податків на прибутки корпорацій і зменшення прогресивності шкали оподаткування. На їх думку, ці заходи стимулюватимуть заощадження та інвестиції і зумовлять економічне зростання, зростання зайнятості. Проте впровадження рекомендацій цієї теорії в практику у 80-х роках у США адміністрацією Р.Рейгана, а у Великобританії – М.Тетчер не дало бажаних результатів.

г) *Неолібералізм* (Людвіг Мізес, Фрідріх-Август фон Хайєк). Їх об'єднує теза про неможливість раціонального ведення господарства при соціалізмі. Єдина розумна економічна політика - лібералізм. Сучасна

ринкова економіка занадто складна й мінлива. Для того, щоб скласти план потрібно зібрати інформацію. Але це неможливо, оскільки вона щосекунди змінюється. Саме ринок використовує цю інформацію й допомагає люду розробити раціональну лінію економічного розвитку (невидима рука). Прибічники цієї течії є і у Франції: Ж.Рюеф, М.Алле (нобелівська премія 1988 р.). На їхню думку, державне втручання в економіку – «джерело всіх мерзот нашого часу».

д) *Теорія суспільного вибору* (public choice theory). Найбільш відомий представник - *Джеймс Бьюкенен* (нобелівська премія 1987 р.). Об'єктом аналізу виступає самий процес прийняття урядових рішень. Теорія доводить, що між бізнесом і політикою немає принципової різниці – люди скрізь поводять себе раціонально і переслідують особисті інтереси. Держава, що піклується про суспільні інтереси, - це лише міф. Тож державне регулювання слід обмежувати, надавати простір ринковим силам.

є) *Соціально-інституціональний напрямок* (*Деніел Белл, Джон Гелбрейт, Волт Ростоу*) – вважають, що в сучасних розвинутих правових державах економічні відносини формуються не тільки під дією економічних, але і соціально-психологічних, політичних та інших факторів («інститутів»). Інституціоналізм виник як синтез деяких суспільних наук - як економічної науки, так і політології, права, психології, етики, оскільки сучасну економіку не можна пояснити лише дією ринкових сил. Під інститутами розуміють як економічні явища, так і державу, законодавство, традиції, профспілки, партії тощо. Саме держава має встановити правила гри й забезпечити можливість отримання найкращого результату.

Неоінституціоналісти виступають не тільки проти неолібералів за їхню «утопію вільного ринку», але й проти марксистів, оскільки останні взагалі пропонують замінити ринок державним плануванням. Таким чином, це прибічники змішаної економіки.

1.3. Форми і методи державного регулювання економіки.

Виділяють пряму і непряму форму державного регулювання економіки. *Пряме регулювання* - це вплив держави на економічні процеси за допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів, наприклад, бюджетне фінансування державою відповідних програм. Пряме регулювання змушує суб'єктів економіки приймати рішення на основі державних вказівок, а не самостійного вибору. В цьому разі використовуються такі інструменти: норми амортизації, державні інвестиції, централізовані ціни тощо.

За *непрямого регулювання* держава прямо не втручається в процес прийняття рішень суб'єктами економіки, а лише створює передумови для того, щоб при самостійному виборі суб'єкти надавали перевагу тим

варіантам, які відповідають цілям економічної політики. Непряме регулювання економіки здійснюється через економічні інструменти, за допомогою яких створюються передумови для змін в умовах функціонування ринкового механізму.

Метод – це засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності.

Виділяють наступні методи регулювання:

Правове регулювання економіки здійснюється шляхом прийняття законів і законодавчих актів. Крім того, правові методи регламентуються Указами Президента, нормативними актами Уряду. Особливостями сучасного стану економіки України є такі, що особливо важливе значення має законодавство про роздержавлення та приватизацію, а також антимонопольне законодавство. Закони, законодавчі і нормативні акти визначають об'єкт та зміст регулювання, відповідальність юридичних та фізичних осіб за їх невиконання. Закони виконують функцію довготермінового правового регулювання, а укази, нормативні акти – короткотермінового, оперативного.

Адміністративні методи базуються на використанні сили державної влади. Це заходи (засоби) заборони, дозволу або примусу. Адміністративне регулювання ринкової економіки виражає пряме управління з боку держави і передбачає використання таких інструментів: системи державних замовлень та контрактів, застосування державних санкцій і штрафів, ліцензій, дозволів, квот, запровадження норм і стандартів і таке інше.

Адміністративне регулювання – це дії адміністрації держави або регіону, спрямовані на збалансованість інтересів господарювання за допомогою нормативних актів, вказівок, розпоряджень.

Застосування адміністративних методів є необхідним та ефективним у таких сферах: прямий контроль держави над монопольними ринками; охорона навколишнього середовища і здоров'я людей; соціальний захист населення, визначення і гарантування мінімально допустимих життєвих параметрів – встановлення соціальних стандартів (гарантований прожитковий мінімум, регламентація умов праці тощо); реалізація державних програм і планів тощо.

Економічні методи визначають, змінюють та модифікують економічні умови функціонування й обороту суспільного капіталу на всіх стадіях та рівнях його кругообігу. Серед них виділяють такі групи засобів регулювання як: грошово-кредитні; бюджетно-фінансові; державне підприємництво та державний сектор економіки; державне середньострокове загальнонаціональне господарське програмування, яке охоплює численні цілі і весь набір інструментів ДРЕ.

1.4. Зміст і види державної економічної політики.

У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах.

Основними напрямками економічної політики, що визначаються державою, є:

структурно-галузева політика, спрямована на здійснення державою прогресивних змін у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Складовими цієї політики є промислова, аграрна, будівельна та інші сфери економічної політики, щодо яких держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу;

інвестиційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним;

амортизаційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання найбільш сприятливих та рівноцінних умов забезпечення процесу простого відтворення основних виробничих і невиробничих фондів переважно на якісно новій техніко-технологічній основі;

політика інституційних перетворень, спрямована на формування раціональної багатоукладної економічної системи шляхом трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм власності і господарювання, еквівалентності відносин обміну між суб'єктами господарювання, державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур;

цінова політика, спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної

паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін;

антимонопольна-конкурентна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки;

бюджетна політика, спрямована на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу;

податкова політика, спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів;

грошово-кредитна політика, спрямована на забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки;

валютна політика, спрямована на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання;

зовнішньоекономічна політика, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника.

екологічна політика, що забезпечує раціональне використання та повноцінне відтворення природних ресурсів, створення безпечних умов життєдіяльності населення.

соціально-економічній сфері держава здійснює *соціальну політику* захисту прав споживачів, політику заробітної плати і доходів населення, політику зайнятості, політику соціального захисту та соціального забезпечення.

Основна ціль розвитку економіки - досягнення максимального добробуту всього суспільства.

ТЕМА 2 СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

- 2.1. Сутність стратегії соціально-економічного розвитку держави.
- 2.2. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020».
- 2.3. Стратегічні індикатори реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020».
- 2.4. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року.

2.1. Сутність стратегії соціально-економічного розвитку держави.

Стратегія є головним напрямом руху країни чи конкретного підприємства до певної мети. Це є бажана позиція, конкретизована у показниках.

Згідно із визначенням С.Чистова, *стратегія* (від грец. *стратегос* — мистецтво генерала) - це детальний, усебічний комплексний план, спрямований на втілення місії організації (держави). *Місія* (лат. *missio* — призначення, визнання, доручення) держави зумовлена самою її сутністю, чітко визначеною метою її існування.

Стратегія – це сукупність дій визначення способу передбачити майбутнє, визначити можливі шляхи негативного впливу на країну і заходи для його запобігання, а також розроблення методів для досягнення вищого показника економічного та соціального рівня розвитку.

Отже, *стратегія соціально-економічного розвитку держави* – це набір рішень, розроблених виходячи з можливостей країни і її поточного стану, що в перспективі забезпечить вихід держави на нові ринки збуту, зміцнення власної валюти, покращення рівня життя населення, збільшення експорту товарів, прискорення власного виробництва, зниження залежності від іноземних енергоносіїв.

Сама сутність ДРЕ потребує налагодженого механізму побудови цілей, у тому числі логічного просування від абстрактного загального передбачення (футурології) до конкретного прогнозування, а далі — до макроекономічного планування та програмування. Тому відмова від планування означає відмову від цілепокладання в ДРЕ, а отже, і від самого регулювання, оскільки в цьому разі діятимуть стихійні механізми з абсолютно непередбачуваними наслідками.

Ієрархія цілей будується за принципом пріоритетів потреб та інтересів суспільства. Оцінка важливості й ранжирування цілей здійснюється відповідно до політики пріоритетів. У даному контексті *пріоритети* (лат. *prior* - перший, найважливіший) - це найважливіші напрямки соціально-економічної політики. Визначення пріоритетних напрямків здійснюється експертними методами на підставі певних

критеріїв (факторів). Основними *критеріями* (від грец. *критеріон* - мерило, відмінна ознака) є соціально-економічна ефективність, швидкість одержання позитивних результатів, мінімум необхідних ресурсів для реалізації наміченого і т. п.

Ієрархія цілей здійснюється способом їхнього розміщення в порядку зниження пріоритетності (ранжирування). Для цього спочатку визначаються найбільш пріоритетні цілі (цілі першого рангу), далі — найбільш суттєві з тих, що залишилися (цілі другого рангу), і т. д.

Дерево цілей використовується для упорядкування цілей різних ієрархічних рівнів. Ціль *A* - це головна ціль; цілі *B* - цілі (підцілі) другого рівня; цілі *C* - цілі (підцілі, завдання) третього рівня.

Центральною, визначальною вершиною дерева цілей є *стратегічна ціль*, що зумовлює якість самого суспільства, забезпечує його збереження та вдосконалення. Стратегічні цілі розгортаються в тактичні. *Тактика* (від грец. — давати лад) визначає цілі і засоби, форми і способи діяльності, які найбільш відповідають конкретним обставинам на даний момент і забезпечують досягнення стратегічних цілей. Тактичні цілі, як правило, фіксують великі блоки дій. *Оперативні цілі* пов'язані з необхідністю запобігання загрози виникнення негативних явищ та подолання наслідків форс-мажорних обставин (стихійних лих, природних катаклізмів, техногенних катастроф, соціальних заворушень та ін.).

Іноді стратегічну ціль називають головною, а підцілі, що уможливають її досягнення, — забезпечувальними. Є також градація цілей за масштабами — загальні (для системи) і часткові (для підсистем); за результатами — кінцеві й проміжні; за часом — довгострокові (віддалені), середньострокові (близькі) та короткострокові (безпосередні).

2.2. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020».

Метою Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», яка схвалена указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Задля цього рух уперед здійснюватиметься за такими векторами:

вектор розвитку - це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему;

вектор безпеки - це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не

тільки на своїй території, а й у європейському регіоні. Визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів;

вектор відповідальності - це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток всієї країни;

вектор гордості - це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт. Україна повинна зайняти гідне місце серед провідних держав світу, створити належні умови життя і праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей.

2.3. Стратегічні індикатори реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020».

Реалізація Стратегії передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм:

1) у рейтингу Світового банку "Doing Business" Україна посяде місце серед перших 30 позицій;

2) кредитний рейтинг України - Рейтинг за зобов'язаннями в іноземній валюті за шкалою рейтингового агентства Standard and poors - становитиме не нижче інвестиційної категорії "BBB";

3) за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній Економічний Форум (WEF), Україна увійде до 40 кращих держав світу;

4) валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, підвищиться до 16 000 доларів США;

5) чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015 - 2020 років за даними Світового банку складуть понад 40 млрд доларів США;

6) максимальне відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту за розрахунками Міжнародного валютного фонду не перевищуватиме 3 відсотки;

7) максимальне відношення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту за розрахунками Міжнародного валютного фонду не перевищуватиме 60 відсотків (відповідно до Маастрихтських критеріїв конвергенції);

8) енергоємність валового внутрішнього продукту складе 0,2 тонни нафтового еквівалента на 1000 доларів США валового внутрішнього продукту за даними Міжнародного енергетичного агентства;

9) витрати на національну безпеку і оборону становитимуть не менше 3 відсотків від валового внутрішнього продукту;

10) чисельність професійних військових на 1000 населення збільшиться із 2,8 до 5,6 осіб за розрахунками Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру;

11) за індексом сприйняття корупції, який розраховує Transparency International, Україна увійде до 50 кращих держав світу;

12) за результатами опитування рівень довіри експертного середовища (адвокати, юристи) до суду становитиме 70 відсотків;

13) за результатами загальнонаціонального опитування рівень довіри громадян до органів правопорядку становитиме 70 відсотків;

14) оновлення кадрового складу державних службовців у правоохоронних органах, судах, інших державних органах на 70 відсотків;

15) ліміт частки одного постачальника в загальному обсязі закупівель будь-якого з енергоресурсів складатиме не більше 30 відсотків;

16) середня тривалість життя людини за розрахунками Світового банку підвищиться на 3 роки;

17) питома вага місцевих бюджетів становитиме не менше 65 відсотків у зведеному бюджеті держави;

18) частка проникнення широкосмугового Інтернету за даними Світового банку складатиме 25 абонентів на 100 осіб;

19) 75 відсотків випускників загальноосвітніх навчальних закладів володітимуть щонайменше двома іноземними мовами, що підтверджуватиметься міжнародними сертифікатами;

20) Україна візьме участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA та увійде до 50 кращих держав - учасниць такого дослідження;

21) Україна разом із Світовим банком розробить показник добробуту громадян, визначиться з його цільовим значенням та проводитиме моніторинг змін такого показника;

22) за результатами загальнонаціонального опитування 90 відсотків громадян України відчуватимуть гордість за свою державу;

23) під час участі у XXXII літніх Олімпійських іграх Україна завоює щонайменше 35 медалей;

24) за глобальним індексом конкурентоспроможності у боротьбі за таланти, який розраховує одна з провідних світових бізнес-шкіл INSEAD), Україна увійде до 30 кращих держав світу;

25) 20 фільмів українського виробництва вийдуть у широкий прокат у 2020 році.

Таблиця 2.1

Ключові показники-індикатори Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»

Показники-індикатори	2014	2020
Рейтинг легкості ведення бізнесу	112	ТОП 20
Кредитний рейтинг країни (категорія)	ССС	ВВВ
Індекс глобальної конкурентоспроможності	84	ТОП 40
ВВП на душу населення	\$8,500	\$16,000
Іноземні інвестиції в 2015-2020		\$40 млрд
Відношення дефіциту бюджету до ВВП	10,1%	3%
Відношення державного боргу до ВВП	67,6%	60%
Інфляція	19%	1,7%

Джерело: [1]

Таким чином, наведені у Стратегії показники надто завищені і нереальні для досягнення Україною, тим більше в період загострення політичної ситуації та військової загрози.

Деталізуємо окремі показники:

1) у рейтингу Світового банку «Doing Business» Україна посідає місце серед перших 30 позицій, що суперечить реальним тенденціям, бо, незважаючи на позитивну динаміку у зміні індексу, максимальної позиції було досягнуто у період до 2014 р. (підняття на 25 пунктів), коли Україна покращувала умови ведення бізнесу внаслідок домовленостей щодо підписання Угоди про Асоціацію з ЄС [2]. 2017 рік - 80 місце DTF score 63,9, 2018 рік - 76 місце (серед 190), DTF score 65,75 (+1,9).

В рейтингу враховуються такі показники як: створення підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до систем електрозабезпечення, реєстрація власності, отримання кредитів, захист міноритарних інвесторів (*міноритарій* - акціонер компанії (фізична або юридична особа), розмір пакету акцій якого не дозволяє йому безпосередньо брати участь в управлінні компанією (наприклад, шляхом формування ради директорів). Такий пакет акцій називається «неконтролюючим»), оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, вирішення неплатоспроможності, регулювання ринку праці.

¹ Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 URL: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.

² Doing Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2018>

UKRAINE		Europe & Central Asia		GNI per capita (US\$)	
Ease of doing business rank (1–190)	80	Overall distance to frontier (DTF) score (0–100)	63.90	Population	45,198,200
Starting a business (rank)	20	Getting credit (rank)	20	Trading across borders (rank)	115
DTF score for starting a business (0–100)	94.40	DTF score for getting credit (0–100)	75.00	DTF score for trading across borders (0–100)	64.26
Procedures (number)	4	Strength of legal rights index (0–12)	8	Time to export	
Time (days)	5	Depth of credit information index (0–8)	7	Documentary compliance (hours)	96
Cost (% of income per capita)	0.5	Credit bureau coverage (% of adults)	40.0	Border compliance (hours)	26
Minimum capital (% of income per capita)	0.0	Credit registry coverage (% of adults)	0.0	Cost to export	
Dealing with construction permits (rank)	140	Protecting minority investors (rank)	70	Documentary compliance (US\$)	292
DTF score for dealing with construction permits (0–100)	61.42	DTF score for protecting minority investors (0–100)	56.67	Border compliance (US\$)	75
Procedures (number)	10	Extent of disclosure index (0–10)	6	Time to import	
Time (days)	67	Extent of director liability index (0–10)	2	Documentary compliance (hours)	168
Cost (% of warehouse value)	15.2	Ease of shareholder suits index (0–10)	6	Border compliance (hours)	72
Building quality control index (0–15)	8.0	Extent of shareholder rights index (0–10)	6	Cost to import	
Getting electricity (rank)	130	Extent of ownership and control index (0–10)	5	Documentary compliance (US\$)	212
DTF score for getting electricity (0–100)	58.45	Extent of corporate transparency index (0–10)	9	Border compliance (US\$)	100
Procedures (number)	5	Paying taxes (rank)	84	Enforcing contracts (rank)	81
Time (days)	281	DTF score for paying taxes (0–100)	72.72	DTF score for enforcing contracts (0–100)	58.96
Cost (% of income per capita)	637.6	Payments (number per year)	5	Time (days)	378
Reliability of supply and transparency of tariffs index (0–8)	6	Time (hours per year)	355.5	Cost (% of claim)	46.3
Registering property (rank)	63	Total tax rate (% of profit)	51.9	Quality of judicial processes index (0–18)	9.0
DTF score for registering property (0–100)	69.61	Postfiling index (0–100)	79.26	Resolving insolvency (rank)	150
Procedures (number)	7			DTF score for resolving insolvency (0–100)	27.50
Time (days)	23			Time (years)	2.9
Cost (% of property value)	1.9			Cost (% of estate)	42.0
Quality of land administration index (0–30)	15.5			Recovery rate (cents on the dollar)	7.5
				Strength of insolvency framework index (0–16)	7.5

Рис.2.1. Україна в рейтингу Світового банку «Doing Business» 2017р.

UKRAINE		Europe & Central Asia		GNI per capita (US\$)	
Ease of doing business rank (1–190)	76	Overall distance to frontier (DTF) score (0–100)	65.75	Population	45,004,645
Starting a business (rank)	52	Getting credit (rank)	29	Trading across borders (rank)	119
DTF score for starting a business (0–100)	91.05	DTF score for getting credit (0–100)	75.00	DTF score for trading across borders (0–100)	64.26
Procedures (number)	6	Strength of legal rights index (0–12)	8	Time to export	
Time (days)	6.5	Depth of credit information index (0–8)	7	Documentary compliance (hours)	96
Cost (% of income per capita)	0.8	Credit bureau coverage (% of adults)	47.3	Border compliance (hours)	26
Minimum capital (% of income per capita)	0.0	Credit registry coverage (% of adults)	0.0	Cost to export	
Dealing with construction permits (rank)	35	Protecting minority investors (rank)	81	Documentary compliance (US\$)	292
DTF score for dealing with construction permits (0–100)	75.81	DTF score for protecting minority investors (0–100)	55.00	Border compliance (US\$)	75
Procedures (number)	10	Extent of disclosure index (0–10)	7	Time to import	
Time (days)	76	Extent of director liability index (0–10)	2	Documentary compliance (hours)	168
Cost (% of warehouse value)	3.1	Ease of shareholder suits index (0–10)	6	Border compliance (hours)	72
Building quality control index (0–15)	8.0	Extent of shareholder rights index (0–10)	5	Cost to import	
Getting electricity (rank)	128	Extent of ownership and control index (0–10)	5	Documentary compliance (US\$)	212
DTF score for getting electricity (0–100)	58.80	Extent of corporate transparency index (0–10)	8	Border compliance (US\$)	100
Procedures (number)	5	Paying taxes (rank)	43	Enforcing contracts (rank)	82
Time (days)	281	DTF score for paying taxes (0–100)	80.77	DTF score for enforcing contracts (0–100)	58.96
Cost (% of income per capita)	525.2	Payments (number per year)	5	Time (days)	378
Reliability of supply and transparency of tariffs index (0–8)	6	Time (hours per year)	327.5	Cost (% of claim)	46.3
Registering property (rank)	64	Total tax and contribution rate (% of profit)	37.8	Quality of judicial processes index (0–18)	9.0
DTF score for registering property (0–100)	69.61	Postfiling index (0–100)	85.95	Resolving insolvency (rank)	149
Procedures (number)	7			DTF score for resolving insolvency (0–100)	28.24
Time (days)	17			Time (years)	2.9
Cost (% of property value)	1.8			Cost (% of estate)	40.5
Quality of land administration index (0–30)	14.5			Recovery rate (cents on the dollar)	8.9
				Strength of insolvency framework index (0–16)	7.5

Рис.2.2. Україна в рейтингу Світового банку «Doing Business» 2018р.

2) за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній Економічний Форум (WEF), Україна увійде до 40 кращих держав світу. Навіть за найсприятливіших економічних умов і політичної стабільності мало ймовірно, що Україна досягне визначеного показника, адже динаміка індексу не має стабільності.

Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність (баланс державного бюджету, %ВВП, валові національні заощадження, % ВВП, інфляція, % на рік, державний борг, %ВВП), здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці,

розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал.

У звіті 2015-2016р. Україна посідає 79 позицію серед 140 країн, 2016-2017рр. - 85 місце (з 138 країн), 2017-2018рр. - 81 місце (з 137 країн) у 2018 році - 83 місце, score 57,0 [3];

3) ВВП (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, підвищиться до 16 000 доларів США (у 2017 році - 8,9 тис.дол.США). Динаміка значення показника [4] дає шанси Україні на таке зростання, проте наразі недостатньо ресурсів для підтримання темпів економічного зростання на теперішньому рівні;

Таблиця 2.2

Профіль України за даними Світового банку

Показники	1990	2000	2010	2017
World view				
Population, total (millions) / Населення, загалом	51,89	49,18	45,87	44,83
Population growth (annual %) / Ріст населення (щорічний %)	0,2	-1,0	-0,4	-0,4
Surface area (sq. km) (thousands)	603,6	603,6	603,6	603,6
Population density (people per sq. km of land area)	89,6	84,9	79,2	77,4
Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population) / Коефіцієнт чисельності бідних, що живуть за межею бідності, офіційно встановленою у певній країні (% населення)	..	83,3	8,6	2,4
Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population) / Коефіцієнт чисельності бідних, що живуть на \$1,90 на день (ВНД) (% населення)	3,0	1,7	0,0	0,1
GNI, Atlas method (current US\$) (billions) / ВНД	83,32	34,35	136,70	101,55
GNI per capita, Atlas method (current US\$) / ВНД на душу населення	1,61	700	2,99	2,39
GNI, PPP (current international \$) (billions) / ВНД за паритетом купівельної спроможності	358,94	181,36	346,46	378,69
GNI per capita, PPP (current international \$)	6,92	3,69	7,55	8,9
People				
Income share held by lowest 20%	8,0	8,8	10,2	10,1
Life expectancy at birth, total (years) / Очікувана тривалість життя при народженні, загалом (роки)	70	68	70	71
Fertility rate, total (births per woman) / Коефіцієнт народжуваності, загалом (кількість народжених на жінку)	1,8	1,1	1,4	1,5
Adolescent fertility rate (births per 1,000 women ages 15-19) / Коефіцієнт фертильності серед підлітків (кількість пологів на 1000 жінок віком 15–19 років)	60	35	29	25
Contraceptive prevalence, any methods (% of women ages 15-49) / Поширеність використання контрацептивів (% жінок віком 15–49 років)	..	72	65	..
Births attended by skilled health staff (% of total) / Пологи з наданням кваліфікованої медичної допомоги (% від загальної кількості)	100	100	100	100
Mortality rate, under-5 (per 1,000 live births) / Рівень смертності, діти до 5 років (на 1000 народжених живими)	19	19	12	9
Prevalence of underweight, weight for age (% of children under	..	4,1	..	..

³ The Global Competitiveness Report (World Economic Forum) URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report>

⁴ World DataBank. World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>

Показники	1990	2000	2010	2017
5) / Поширеність недоїдання, вага для віку (% дітей віком до 5 років)				
Immunization, measles (% of children ages 12-23 months) / Імунізація, кір (% дітей віком 12–23 місяців)	90	99	56	86
Primary completion rate, total (% of relevant age group) /	100	96	96	103
School enrollment, primary (% gross)	112,4	113,2	98,8	99,9
School enrollment, secondary (% gross)	94	102	96	97
School enrollment, primary and secondary (gross), gender parity index (GPI)	1	1	1	1
Prevalence of HIV, total (% of population ages 15-49) / Поширення ВІЛ, загалом (% населення віком 15–49 років)	0,1	0,8	0,9	0,9
Environment				
Forest area (sq. km) (thousands)	92,7	95,1	95,5	96,8
Terrestrial and marine protected areas (% of total territorial area)	..	..	..	3,9
Annual freshwater withdrawals, total (% of internal resources)	47,2	33,2	27,0	27,0
Urban population growth (annual %)	0.3	-0.9	-0.3	-0.3
Energy use (kg of oil equivalent per capita)	4,857	2,721	2,887	2,334
CO2 emissions (metric tons per capita)	12,10	6,53	6,64	5,2
Electric power consumption (kWh per capita)	4,787	2,778	3,55	3,419
Economy				
GDP (current US\$) (billions) / ВВП	81,46	31,26	136,01	112,15
GDP growth (annual %)	-6.3	5,9	3,8	2,5
Inflation, GDP deflator (annual %) / Інфляція, дефлятор ВВП (щорічний %)	16,3	23,1	13,9	22,0
Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) / Сільське господарство, умовно-чиста продукція (% ВВП)	24	14	7	10
Industry (including construction), value added (% of GDP) / Промисловість, умовно-чиста продукція (% ВВП)	43	31	26	24
Exports of goods and services (% of GDP) / Експорт товарів та послуг (% ВВП)	28	62	47	48
Imports of goods and services (% of GDP) / Імпорт товарів та послуг (% ВВП)	29	57	51	56
Gross capital formation (% of GDP) / Валове накопичення капіталу (% ВВП)	26	20	21	21
Revenue, excluding grants (% of GDP) /	..	26,8	34,4	32,6
Net lending (+) / net borrowing (-) (% of GDP)	..	-0.6	-6.5	-1.4
States and markets				
Time required to start a business (days) / Час, необхідний на запускування бізнесу (дні)	..	41	28	7
Domestic credit provided by financial sector (% of GDP)	83.2	23,8	94,2	65,7
Tax revenue (% of GDP) /	..	14,1	15,6	20,0
Military expenditure (% of GDP) / Витрати на військові потреби (% ВВП)	0.5	3,6	2,7	3,4
Mobile cellular subscriptions (per 100 people)	0.0	1,7	117,8	133,5
Individuals using the Internet (% of population)	0.0	0,7	23,3	53,0
High-technology exports (% of manufactured exports) /	..	5	4	5
Statistical Capacity score (Overall average)	..	..	88	78
Global links				
Merchandise trade (% of GDP) / Торгівля товарами (% ВВП)	..	91	83	83
Net barter terms of trade index (2000 = 100) / Індекс умов бартерної торгівлі (2000 = 100)	..	100	102	85
External debt stocks, total (DOD, current US\$) (millions)	0	13,91	124,297	113,281
Total debt service (% of exports of goods, services and primary income) / обслуговування боргу	..	20,3	38,4	20,7
Net migration (thousands) / чиста міграція	74	-165	-200	-100
Personal remittances, received (current US\$) (millions) / отримані перекази	..	419	6,535	12,132

Показники	1990	2000	2010	2017
Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) (millions) / ПІІ	200	595	6,451	2,827
Net official development assistance received (current US\$) (millions) / допомога	..	..	656,7	1.166,1

Source: World Development Indicators database

4) чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015-2020 рр. за даними Світового банку складуть понад 40 млрд. дол. США. Такий прогноз, можливо, був би реальним, якби не різке скорочення ПІІ в українську економіку в останні роки, 2015 рік - 3 млрд дол. США, 2016 - 3,4 млрд. дол. США. Основними причинами низької інвестиційної привабливості національної економіки слід назвати непрозору та нестабільну державну інвестиційну політику;

5) за індексом сприйняття корупції, який розраховує Transparency International, Україна увійде до 50 кращих держав світу. За період з 1998-2015рр. в Україні не забезпечені передумови для такого якісного подолання корупції, у 2016 році - 131 місце, у 2017 році - 130 місце, у 2018 році - 120 місце ^[5]. Інституційні умови, створені в останній рік для боротьби із корупцією є лише частиною механізму, адже у суспільстві не подолано психологічного фактору, значимість якого підтверджена світовою практикою;

6) середня тривалість життя людини за розрахунками Світового банку підвищиться на 3 роки. Динаміка очікуваної тривалості життя населення не підтверджує ймовірність такого прогнозу;

7) частка проникнення широкосмугового Інтернету з складатиме 25 абонентів на 100 осіб. Такого рівня Україна досягла ще у 2011р.;

8) за глобальним індексом конкурентоспроможності у боротьбі за таланти, який розраховує одна з провідних світових бізнес-школ INSEAD), Україна увійде до 30 кращих держав світу. За результатами дослідження 2015-2016рр. Україна посіла 66 місце із значенням індексу 41,43, у 2018 році - 63 місце (із індексом 39,41) ^[6].

Таким чином, стратегія не враховує сучасних викликів розвитку економіки і людини в країні; у стратегії відсутні реальні механізми досягнення ключових індикаторів людського розвитку відповідно до міжнародної практики.

Основними детермінантами соціалізації економічного розвитку України відповідно до обраних стратегічних векторів повинні бути наступні: соціальна конвергенція економічного розвитку, яка передбачає не тільки взаємний вплив цих процесів, але й взаємне проникнення та злиття, що матиме двосторонній синергетичний ефект та підсилюючий характер, забезпечить якісне зростання можливостей людського і

⁵ Corruption Perceptions Index URL: <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>

⁶ Global Talent Competitiveness Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-indices.insead.edu/gtci/>

суспільного розвитку; стабільність соціально-економічних реформ з позицій ціннісного самовизначення націй; суспільна соціальна свідомість та компетентність; адаптивність практик соціальних трансформацій для економічного розвитку країни; освітньо-культурний прогрес нації; матеріальний базис населення, необхідний для розвитку.

2.4. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року.

Національні цілі сталого розвитку базуються на 17 глобальних Цілях сталого розвитку.

Стратегічна ціль 1. Сприяння інклюзивному збалансованому низьковуглецевому економічному зростанню та життєстійкій інфраструктурі

Операційна ціль 1.1. Сприяти тривалому інклюзивному збалансованому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Операційна ціль 1.2. Створити життєстійку інфраструктуру, сприяти інклюзивному енергоефективному та інноваційному промисловому розвитку.

Стратегічна ціль 2. Забезпечення сталого галузевого та регіонального розвитку

Операційна ціль 2.1. Сприяти сталому розвитку агропромислового комплексу.

Операційна ціль 2.2. Забезпечити доступ до економічно прийнятних, надійних, низьковуглецевих джерел енергії для всіх та підвищити ефективність використання енергії.

Операційна ціль 2.3. Забезпечити сталий розвиток регіонів на основі збереження національних культурних цінностей і традицій.

Стратегічна ціль 3. Подолання бідності та скорочення нерівності, зокрема гендерної

Операційна ціль 3.1. Подолати бідність.

Операційна ціль 3.2. Скоротити нерівність.

Операційна ціль 3.3. Забезпечити гендерну рівність.

Стратегічна ціль 4. Забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах

Операційна ціль 4.1. Забезпечити охорону громадського здоров'я та сприяти благополуччю для всіх у будь-якому віці.

Операційна ціль 4.2. Забезпечити інклюзивну та справедливу якісну освіту і сприяти можливостям навчатися впродовж усього життя для всіх.

Операційна ціль 4.3. Зробити міста та населені пункти інклюзивними, безпечними, життєстійкими та збалансованими.

Стратегічна ціль 5. Забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення заходів реагування на зміну клімату

Операційна ціль 5.1. Забезпечити перехід до моделей збалансованого споживання та виробництва.

Операційна ціль 5.2. Забезпечити інтегроване управління водними ресурсами і доступ до санітарії для всіх.

Операційна ціль 5.3. Вжити невідкладних заходів для боротьби зі зміною клімату та наслідками зміни клімату.

Стратегічна ціль 6. Збереження наземних і морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їхніх ресурсів

Операційна ціль 6.1. Забезпечити збереження, відновлення та збалансоване використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем та їхніх екосистемних послуг.

Операційна ціль 6.2. Забезпечити збалансоване використання та захист морських і прибережних екосистем.

Операційна ціль 6.3. Мінімізувати деградацію природних середовищ існування та припинити втрати біологічного та ландшафтного різноманіття.

Стратегічна ціль 7. Забезпечення безпеки та доступу до правосуддя, створення підзвітних та інклюзивних інституцій

Операційна ціль 7.1. Сприяти мирним та інклюзивним спільнотам для сталого розвитку та забезпечити безпеку держави.

Операційна ціль 7.2. Забезпечити доступ до правосуддя і захист прав для всіх.

Операційна ціль 7.3. Створити ефективні, підзвітні та інклюзивні інституції на всіх рівнях.

ТЕМА 3
ПРОГРАМУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ В СИСТЕМІ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

3.1. Сутність і головні принципи економічного і соціального прогнозування. Система прогнозів економічного і соціального розвитку.

3.2. Сутність державного програмування і види програм. Методика та організація розробки державних цільових програм.

3.3. Місце макроекономічного планування в системі державного регулювання економіки.

3.4. Види макроекономічних програм.

3.5. Індикативне планування

3.1. Сутність і головні принципи економічного і соціального прогнозування. Система прогнозів економічного і соціального розвитку.

Державне регулювання економіки потребує прогнозування наслідків багатьох економічних явищ. *Економічне прогнозування* – це виявлення стану та можливих напрямків розвитку економічних явищ і процесів на різних рівнях економічної системи.

Економічне прогнозування – система наукових уявлень, припущень про напрямки розвитку майбутнього стану економіки.

Розробка економічних прогнозів здійснюється за допомогою методів обробки інформації про стан економіки, закономірності її розвитку, умови її функціонування на основі діючої нормативної бази (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Нормативно правове регулювання державного прогнозування та розроблення програм економіко-соціального розвитку

№	Нормативний акт	
1	Бюджетний кодекс України	(№ 2456-VI від 08.07.2010)
2	Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”	(№ 1602-III від 23.03.2000)
3	Постанова Кабінету Міністрів України “Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету”	(№ 621 від 26.04.2003)
4	Закон України “Про Національний банк України”	(№ 679-XIV від 20.05.1999)
5	Закон України “Про державні цільові програми”	(№ 1621-IV від 18.03.2004)
6	Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів”	(№ 2850 від 08.09.2005)
7	Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”	(№ 848-VIII від 26.11.2015)

Функції економічного прогнозування:

1) Науковий аналіз економічних і науково-технічних процесів і тенденцій.

2) Виявлення причинно-наслідкових зв'язків і вузлових проблем господарського розвитку.

3) Оцінка дії економічних і науково-технічних тенденцій в майбутньому.

4) Передбачення майбутніх економічних умов і актуальних проблем та протиріч, які потребують вирішення.

5) Виявлення альтернатив в розвитку економіки в майбутньому, їх оцінка на основі відповідних економічних і соціальних критеріїв.

Слід розрізняти *пошуковий і нормативний* прогнози. Перший базується на умовному перенесенні на майбутнє тенденції розвитку об'єкта, що склалися в минулому та діють нині. *Мета* пошукового прогнозу – з'ясувати, як розвиватимуться події за збереження існуючих тенденцій. Нормативний прогноз розробляється на основі заданих цілей (нормативів), і передбачає визначення способів і терміну їх досягнення.

Прогнози класифікуються за *масштабом, часом, об'єктом* та за *функціональною ознакою*.

Сутність та роль макроекономічного прогнозування виявляються через його *функції*. До них відносять науковий аналіз економічних, соціальних, науково-технічних процесів і тенденцій; дослідження об'єктивних зв'язків соціально-економічних явищ господарського розвитку в конкретних умовах; оцінка можливих наслідків і прийнятих рішень тощо.

Макроекономічне прогнозування базується на таких основних принципах:

- наукової обґрунтованості - передбачає, що прогнозування базується на системних знаннях про закономірності розвитку економіки, враховує реалії економічного, політичного і соціального життя країни, вітчизняний та світовий досвід, а також використовує систему наукових знань та методик;

- системності – розглядає національну економіку з одного боку як єдиний об'єкт, а з іншого – як сукупність самостійних напрямків (блоків) прогнозування;

- адекватності – прогноз як теоретична модель має достатньо повно і точно відображати реальні процеси національної економіки;

- багатоваріантності (альтернативності) – передбачає розробку не одного, а кількох (мінімум трьох варіантів) координація економічної діяльності суб'єкта;

- гармонізація економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Методи прогнозування – це сукупність прийомів, які на основі ретроспективних даних зовнішніх та внутрішніх зв'язків об'єкта прогнозування, а також їхніх змін дають можливість передбачати його майбутній розвиток. Методи прогнозування класифікуються за різними ознаками. Так, залежно від способу прогнозування і наявності інформаційних даних вони поділяються на *фактографічні, формалізовані і комбіновані*.

Основними способами прогнозування є:

1. експертний – шляхом опитування спеціалістів стосовно об'єкта прогнозування;

2. екстраполяції – збирання інформації про розвиток об'єкта у минулому і перенесення закономірностей цього розвитку на майбутнє;

3. моделювання – дослідження, що базуються на побудові моделей об'єкта відповідно до очікуваних та кінцевих результатів.

Система прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку складається з [7, ст.4]:

прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди;

прогнозів розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період;

загальнодержавних програм економічного, соціального розвитку, інших державних цільових програм;

прогнозів економічного і соціального розвитку областей, районів та міст на середньостроковий період;

програм економічного і соціального розвитку областей, районів та міст на короткостроковий період.

3.2. Сутність державного програмування і види програм. Методика та організація розробки державних цільових програм.

Суть програмування полягає в аналізі стану національної економіки, виявленні проблем, які не можуть вирішити ринкові механізми, розробці та реалізації окремих економічних програм. *Макроекономічне програмування* - це розробка комплексних програм розвитку національної економіки або її секторів. Головними завданнями програмування є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісне перетворення економіки, стимулювання її розвитку.

Макроекономічні програми класифікуються за часом, за масштабом, за цілями, за об'єктами. Особливе місце в системі державних програм посідають цільові комплексні програми.

Комплексно-цільова народногосподарська програма – це державний, адресний плановий документ, у якому міститься визначений за ресурсами,

---

⁷ Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

виконавцями та термінами комплекс економічних, техніко-виробничих, науково-дослідних, організаційно-господарських заходів до яких залучено багато галузей господарських органів, регіонів. За змістом існують наступні комплексні цільові програми: соціально-економічні, виробничі, науково-технічні, екологічні та інші.

Проект державної цільової програми розробляється державним замовником (або визначеним ним розробником) на основі схваленої концепції [8].

Проект програми містить такі розділи:

Мета програми;

Шляхи і способи розв'язання проблеми;

Завдання і заходи;

Очікувані результати, ефективність програми;

Обсяги та джерела фінансування.

Назва програми, відомості про державного замовника, керівника та виконавців програми, строк виконання, прогностні обсяги та джерела фінансування подаються у паспорті програми.

Державний замовник готує пропозиції щодо включення визначених заходів програми до відповідних бюджетних програм.

У разі коли до виконання заходів програми передбачається залучення інших (крім державного замовника) головних розпорядників бюджетних коштів, державний замовник повинен узгодити прогностні обсяги фінансових ресурсів з такими розпорядниками бюджетних коштів.

За наявності більше ніж одного державного замовника заходи та прогностні обсяги фінансових ресурсів для їх виконання в обов'язковому порядку узгоджуються з державним замовником-координатором.

У розділі "Очікувані результати, ефективність програми" подаються розрахунки кількісних та якісних показників (економічні, соціальні, екологічні, наукові тощо), яких передбачається досягти в результаті виконання програми з обґрунтуванням їх ефективності.

Методика оцінки ефективності виконання програми розробляється державним замовником з урахуванням специфіки програми та кінцевих результатів.

Економічні та соціальні показники включають обсяги створення нових робочих місць та узгоджені з територіальними органами Державної служби зайнятості в областях, м. Києві та Севастополі, районах, містах, районах у містах обсяги працевлаштування безробітних на нові робочі місця.

---

⁸ ПОРЯДОК розроблення та виконання державних цільових програм 106-2007-п URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF>

У «Обсяги та джерела фінансування» подаються детальні розрахунки необхідних прогнозних обсягів фінансування заходів програми з різних джерел з розподілом за роками.

Окремо визначаються прогнозні обсяги фінансування, спрямовані на капітальні вкладення, інноваційну діяльність (дослідження і розробки).

Дається обґрунтування реальних можливостей фінансування програми за рахунок коштів державного бюджету (з урахуванням прогнозних показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків та фінансування на наступні роки), місцевих бюджетів та інших джерел.

Контроль за розробленням проекту програми здійснюється державним замовником і керівником програми.

Проект державної цільової програми разом з висновками державної експертизи і Мінекономрозвитку, звітом про стратегічну екологічну оцінку, довідками про консультації та про громадське обговорення, підготовленими відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» (у випадках, визначених Законом).

Відповідальність за виконання програми, цільове та ефективне використання виділених для її виконання коштів несе керівник програми.

Виконавцями заходів програми можуть бути підприємства, установи та організації незалежно від форми власності.

Після закінчення встановленого строку виконання програми державний замовник не пізніше ніж у тримісячний строк складає заключний звіт про результати виконання програми та подає його Кабінетові Міністрів України разом з узагальненим висновком про результати виконання програми, підготовленим Мінекономрозвитку разом з Мінфіном, Мінсоцполітики, МОН, Держінформнауки, Мінприроди, Держенергоефективності, Держінвестпроектом.

Заключний звіт повинен містити основні дані про програму, її мету та результати досягнення мети, інформацію про фактичні обсяги та джерела фінансування програми, виконання завдань і заходів, оцінку ефективності виконання програми.

3.3. Місце макроекономічного планування в системі державного регулювання економіки.

Макроекономічне планування – це свідомо діяльність держави з метою досягнення бажаного етапу національної економіки. Слід розрізняти три головні форми макроекономічного планування: *директивне, індикативне та стратегічне.*

Об'єкти макроекономічного планування – це економічні, соціальні та науково-технічні народногосподарські процеси. *Суб'єкти* – держава, великі акціонерні товариства (корпорація), недержавні органи й

організації. Плани класифікуються за *часом, об'єктом, масштабом та способом.*

Метою макроекономічного планування є: досягнення макроекономічної рівноваги та збалансованості, стабільного економічного розвитку, високої конкурентоздатності національної економіки, соціальної справедливості, та екологічної безпеки держави.

Макроекономічне планування базує на наступних принципах:

- оцінка сучасного рівня розвитку національної економіки
- визначення пріоритетів обумовлене обмеженістю ресурсів і необхідністю концентрації зусиль на вирішенні найважливіших проблем
- збалансованість – приведення у відповідність макроекономічних планових показників
- поєднання різних видів планування – перспективного, поточного, галузевого і територіального
- реалістичність – розробка конкретних механізмів реалізації планів
- орієнтація на світовий стандарт – врахування в процесі планування економічних, екологічних і соціальних
- адаптація – оперативне коригування планових Алдан у зв'язу зі зміною умов і завдань соціально-економічного розвитку країни
- рівність – дотримання прав та врахування інтересів місцевого самоврядування і суб'єктів господарювання різних форм власності.

Національні, галузеві та регіональні програми є основним засобом реалізації державної політики, пріоритетних напрямків соціально-економічного, екологічного, науково-технічного і національно-культурного розвитку України, концентрацію фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів і координацію діяльності підприємств, установ, організацій з метою розв'язання найважливіших загальнодержавних проблем.

Порядок розроблення прогнозів, планів і програм соціально-економічного розвитку України визначає уряд України.

До основних методів макроекономічного планування відносять:

- метод системного аналізу – групується на теорії всеохоплюючого раціонального підходу і передбачає комплексний підхід до об'єкта планування: визначення потреб і можливостей, наявності ресурсів, наявність механізмів реалізації, вивчення варіантів планових рішень, обґрунтування планових завдань;
- балансовий метод – узгодження потреб і ресурсів як у масштабі суспільства так і за окремими складовими національної економіки, координація розвитку окремих виробництв, галузей, регіонів на основі розробки відповідних балансів;
- нормативний метод – обґрунтування планових показників за допомогою науково обґрунтованих нормативів, що виражають ступінь економічної, екологічної чи соціальної ефективності виробництва (норми

рентабельності, амортизації, ресурсомісткості, викиду шкідливих речовин);

- метод оптимізації планових рішень – пошук найефективнішого планового завдання на основі використання економіко-математичних моделей, методів математичного програмування;

- програмно-цільовий метод – розробка важливих програм вирішення найактуальніших соціальних, економічних, екологічних, науково-технічних, регіональних проблем розвитку суспільства.

Виділяють чотири форми державного планування: основні (директивне та індикативне) і проміжні (індирективне та регулятивне).

Директивне планування – спосіб управління економікою країни за допомогою розробки обов'язкових для виконання завдань щодо виробництва і розподілу продукції та послуг.

Таке планування ґрунтується на державній власності, а розроблені плани втілюють стратегію та пріоритети держави. Вони охоплюють всі сторони соціально-економічного життя суспільства, планові завдання є обов'язковими для виконання. Однією з основних рис такого плану є домінування субординованих відносин в економіці та використання адміністративних прямих методів ДРЕ.

Індирективне планування – має багато рис директивного планування але використовує не тільки адміністративні але й економічні важелі: процентні ставки, податки, валютні курси тощо.

Регулятивне планування відповідає змішаній економіці (передбачає рівну частку державної і приватної власності), ґрунтується на активному використанні ринкових методів. Головна функція координація діяльності суб'єктів економіки.

Індикативне планування – спосіб регулювання економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритетів розвитку національної економіки і застосування державних фінансових та інших стимулів для їх реалізації.

Цей тип планування базується на змішаній економіці. Планові документи окреслюють загальні контури майбутнього економічного розвитку (план-прогноз). Завдання мають орієнтований інформаційний характер, а головним завданням плану є координація діяльності суб'єктів господарювання.

3.4. Види макроекономічних програм.

Макроекономічні програми класифікуються:

- за часом: (короткострокові (1-2 роки), середньострокові (до 5 років), довгострокові (10-25 років));

- за характером, масштабом: загальногосподарські – охоплюють проблеми національної економіки в цілому (національні плани, бюджет,

інфляції), програми обмеженого характеру (розвиток окремих галузей, підгалузей, регіонів, вираження конкретних державних проблем);

- за цілями: кон'юнктурні – регулювання економічних процесів шляхом маніпулювання господарською кон'юктурою; структурні – зміна співвідношень між різними галузями, сферами національної економіки

- за об'єктами; економічні (фінансові, виробничі, зовнішньоекономічні); соціальні (зайнятість, доходи, освіта, медицина); науково технічні; екологічні; регіональні;

- за характером: активні; пасивні.

Активні програми – набір заходів, які уряд зобов'язується прийняти для досягнення поставлених цілей. Активні програми частіше всього зв'язані з вирішенням невідкладних задач сьогодення. Активні програми можуть бути і довгостроковими, направлені на глибокі структурні реформи.

Пасивні програми – оцінка можливих наслідків поточної і плануємої економічної політики і тенденцій розвитку макроекономічних показників, які були б бажані для досягнення поставлених цілей. Пасивні програми, як правило, розробляються в країнах, які не відчують суттєвих макроекономічних проблем, і використовуються владою для поточного моніторингу економічного розвитку і з метою інформування громадськості про свої плани.

- за призначенням: звичайні; надзвичайні.

Звичайні програми – звичайні середньотермінові загальноекономічні програми складаються, як правило, на 5 років з щорічним коригуванням. (Наприклад, аграрні програми, програми НДДКР, регіональні програми, програми покращання структури економіки).

Надзвичайні програми – розробляються в критичних ситуаціях. (Наприклад, при загрозі вибуху соціального незадоволення, післявоєнної розрухи, в умовах кризи, масового безробіття, небезпечної інфляції). Такі програми, як правило, короткотермінові. В інструментарії їх здійснення переважають адміністративні заходи регулювання.

На практиці жодна програма не може бути однозначно віднесена до тієї чи іншої категорії. Нерідко на фоні реалізації звичайної поточної програми уряд спіткається з надзвичайною проблемою, яка, якщо не використати термінових стабілізуючих заходів, приведе до довгострокового розбалансування економіки.

Розробка макроекономічної програми передбачає аналіз минулих і поточних подій в економіці і складання на його основі прогнозу на поточний рік і декілька найближчих років.

3.5. Індикативне планування.

Індикативне планування це *спосіб регулювання економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритетів розвитку*

національної економіки і застосування державних фінансових та інших стимулів для їх реалізації. Воно носить рекомендаційний характер і принципово відрізняється від директивного способу реалізації способу поставлених цілей. Показники індикативного плану набувають життєвої сили для суб'єктів ринку лише через цілеспрямовану систему правових та економічних регуляторів. Метою індикативного планування є реалізація цілей державного впливу на економічний і соціальний розвиток.

Індикативне планування – це макропланування при самостійності підприємств.

Індикативне планування – орієнтація приватних підприємств на виконання завдань, які формує держава. Іншими словами, основна функція індикативного планування – інформаційно-орієнтуюча, по суті виступає як і мотиваційна.

Індикативний план вміщує обов'язкові завдання для держави і держсектору.

Приватні підприємства орієнтуються на індикативне планування, підлаштовуються під самого потужного «гравця» в ринковій системі – державу, навіть якщо це їм і не обов'язково.

Основні функції індикативного планування:

- визначення цілей і пріоритетів розвитку національної економіки;
- координація економічної діяльності суб'єктів;
- прогнозування макроекономічного розвитку та ринкової кон'юнктури;
- визначення сфер де вкладання капіталу є найефективнішим та ін.

Головними способами реалізації індикативних планів вважають такі: застосування економічних регуляторів (податки, кредити, ціни, відсотки, бюджет і таке інше); застосування адміністративних регуляторів (державні замовлення, штрафи, санкції, квоти, антимонопольні закони тощо).

Індикативне планування це механізм координації дій і інтересів держави і інших суб'єктів економіки. Мова йде про те, що крім інформаційного значення таке планування виконує координаційну роль, тобто передбачає узгодження діяльності «центру», галузей і підприємств в процесі самостійної розробки останніми їх виробничо-господарських програм.

В своєму розвитку індикативне планування пройшло через різні *форми*, які в цілому відповідали різним етапам державного регулювання економіки.

Форми індикативного планування:

Кон'юнктурна форма: Вона пов'язана з посиленням впливу бюджету на темпи і пропорції економічного зростання по мірі збільшення державних видатків в ВВП. В умовах структурної перебудови економік і їх прискореного розвитку виникла необхідність узгодження бюджетів з показниками народногосподарських прогнозів, на яких ґрунтувались

оцінки податкових надходжень. Це привело до розробки середньострокових, а в кінцевому рахунку і до довгострокових прогнозів. (Наприклад, «Десятирічний план подвоєння національного доходу» (1961-1970 рр.) в Японії, «Вибір шляхів економічного зростання» (1976-1985) в Канаді, прогноз міністерства праці на 1986-1995 рр. в США).

По мірі удосконалення і ускладнення прогнозної діяльності вона стала віддалятися від бюджетування і методично, і організаційно: якщо на першому етапі національні економічні плани (прогнози) складались в міністерствах фінансів, то з початку 60-х років створюються спеціальні планові органи. (Генеральний комісаріат по плануванню у Франції, Економічна рада у Канаді, Економічна консультативна рада у Японії, Центральне планове бюро у Нідерландах).

ЄЕС планування швидко вийшло на наднаціональний рівень, органи Союзу почали складати коротко- і середньострокові програми господарського розвитку регіону, на основі яких готувались рекомендації для національних економік. («Перспективи економічного розвитку ЄЕС на 1960-1970 рр.»).

Структурна форма індикативного планування. Вона виникла в зв'язку з підключенням до виконання індикативних планів приватних підприємств і територіальних властей з використанням податкових пільг, пільгових кредитів та інших заходів державної підтримки в рамках селективної структурної політики. Значних успіхів в її використанні досягла Японія: перший план комплексного розвитку території країни (на 1960-1970 рр.) появився вже в 1962 році. В ньому, як і в прийнятому в 1969 році другому такому плані (на 1969-1985рр.), була закладена концепція створення «полосів зростання» в районах, які віддалені від головних промислових агломерацій. В основу третього плану кладеться концепція «інтегрованого» розселення, а в 1987р. затверджується «Програма трансформації економічної структури Японії з метою досягнення міжнародної гармонії», або «Доповідь Маекави». Таким чином, цілеспрямовані структурні зміни, включаючи територіальну реалокіацію виробництва, залишились головним пріоритетом державної економічної політики четверть століття. Аналогічного виду еволюція в структурній формі індикативного планування чітко просліджується у Франції. З початку 70-х років індикативний план там розглядається як план держави, яка виробляє суспільні блага, і як метод координації дій, які залежать від державної політики доходів і видатків галузевих і регіональних підсистем економіки.

Стратегічна форма індикативного планування. По мірі розвитку змішаної економіки глобалізації ринків (перш за все в загальноєвропейських масштабах) індикативне планування трансформується в стратегічну свою форму. Суть якої полягає в виборі головних пріоритетів розвитку національної економіки, провідну роль в

реалізації яких бере на себе держава. Наприклад, у Франції ідея стратегічного планування вперше була втілена в десятому індикативному плані (1989-1992): були встановлені шість головних напрямків розвитку (укріплення національної валюти і забезпечення зайнятості, освіта, наукові дослідження, соціальний захист населення, благоустрій територій, оновлення державних служб), кожен із яких одержав статус цільової державної програми, забезпеченої різного виду фінансовими преференціями.

Перехід індикативного планування від однієї форми до іншої передбачав підвищення ступеня його зрілості, заходи відлагодженості взаємодії всіх відповідних інститутів регулювання.

ТЕМА 4

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- 4.1. Суть і форми фінансової політики.
- 4.2. Політика державних видатків.
- 4.3. Політика державних доходів і її макроекономічні завдання.
- 4.4. Бюджетна політика.
- 4.5. Вплив на приватні капіталовкладення.
- 4.6. Переваги і недоліки фінансової політики.

4.1. Суть і форми фінансової політики.

Фінансова політика – це сукупність заходів, здійснюваних шляхом маніпулювання державним бюджетом, урядовими видатками і доходами для досягнення повної зайнятості, зростання виробництва і зниження інфляції.

Фінансова політика є комплексом дій і заходів держави в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансів, вона має бути адекватною відповідній економічній і політичній ситуації, котра складається в певний історичний момент у конкретній країні, фінансова політика держави включає заходи, методи і форми організації та використання фінансів для забезпечення її економічного й соціального розвитку. Конкретного втілення фінансова політика набуває в чинній системі мобілізації фінансових ресурсів та їх використання для задоволення різних потреб держави, підприємницьких структур і населення [⁹, с. 30; ¹⁰, с. 57].

Форми фінансової політики:

- дискреційна політика (регульована) - стимулююча фінансова політика або стримуюча фінансова політика;
- не дискреційна політика (автоматична).

Під *дискреційною політикою* розуміють свідоме маніпулювання податками і урядовими видатками з метою зміни реального об'єму національного виробництва і зайнятості, контролю над інфляцією і прискорення економічного зростання.

В період економічного спаду використовується стимулююча фінансова політика, яка включає:

- збільшення державних видатків;
- зменшення податків;

---

⁹ Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін ; за наук. ред. В. Федосова – К. : КНЕУ, 2002. – 387 с.

¹⁰ Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик – К. : НІОС, 2000. – 416 с.

– поєднання росту державних витрат із зниженням податків (з урахуванням того, що мультиплікаційний ефект зростання державних витрат більший, ніж мультиплікаційний ефект зниження податків).

В період економічного зростання використовується стримуюча фінансова політика, яка включає:

- зменшення державних видатків;
- збільшення податків;
- поєднання п. п. 1 і 2.

Наприклад, в період піднесення додаткові податки можуть зменшити попит у приватному секторі, а в період спаду податковий тягар може бути полегшений за допомогою податкових пільг.

Складові фінансової політики представлені на рис.4.1.

Рис.4.1. Складові фінансової політики [11].

¹¹ Деева Н.М. Державні фінанси і бюджетний процес: Навч. посіб. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2006. – С. 30/

Інструменти фінансової політики:

- політика видатків;
  - політика доходів;
  - бюджетна політика;
- вплив на приватні капіталовкладення.

При використанні *недискреційної* фінансової політики необхідні зміни у рівні державних видатків і податків вводяться автоматично. Ця, так звана автоматична або вбудована, стабільність не включена до дискреційної фінансової політики.

Автоматичний, або вбудований стабілізатор – це економічний механізм, який автоматично реагує на зміну економічного стану без необхідності прийняття певних рішень з боку уряду, здійснення ним певних проектів. Вбудований стабілізатор – це кожний захід, який має тенденцію автоматично спрацьовувати стримуючим(обмежуючим) чином в період піднесення і стимулюючим – в період спаду економічної активності.

До основних вбудованих стабілізаторів належить зміна податкових надходжень. Сума податків залежить від величини доходів. Тому в періоди активного росту ВВП податкові надходження автоматично зростають (при прогресивній системі оподаткування), що забезпечує зниження купівельної спроможності і стримує економічний ріст. І, навпаки, в періоди спаду податкові надходження автоматично зменшуються, сума вилучених доходів також зменшується, тобто поступово збільшується купівельна спроможність в економіці, що стримує спад. Іншими словами прогресивна система оподаткування в періоди інфляційного росту призводить до втрати потенційної купівельної спроможності, і навпаки, в періоди уповільнення економічного росту вона забезпечує мінімальну втрату купівельної спроможності. І перше, і друге є бажаним з огляду на економічну стабільність.

До вбудованих стабілізаторів також належать система допомог з безробіття і різних соціальних виплат, програми з підтримки малозабезпечених верств населення тощо, які перешкоджають різкому скороченню сукупного попиту навіть у періоди економічного спаду. В періоди підйому і скорочення безробіття виплата річного роду допомог або припиняється, або зменшується, що стримує сукупний попит. Наприклад, в період швидкого піднесення ділової активності при низькому рівні безробіття знижуються внески до пенсійного фонду, в результаті чого зменшується купівельна спроможність доходу працюючих. Одночасно здійснюється менше виплат по безробіттю. Кон'юнктура стримується. Навпаки, в період спаду через збільшення чисельності безробітних скорочуються надходження вказаних внесків, в той же час збільшуються

виплати по безробіттю. Таким чином в деякій мірі компенсується і стримується спад ділової активності.

4.2. Політика державних видатків.

Основне завдання фінансової політики полягає в досягненні макроекономічної рівноваги між сукупним попитом і пропозицією. В цьому регулюючому процесі приймають участь всі елементи фінансової політики.

У теорії макроекономіки існує думка, що державні видатки являють собою витрати, що пов'язані з діяльністю держави. За допомогою держави впроваджується споживання так званих суспільних благ. Крім цього, деякі державні видатки є прямими трансфертними платежами приватному сектору (соціальна допомога, пенсії, страхування по безробіттю), які не збільшують приватного споживання, але змінюють його структуру. Таким чином, державні видатки визначають відносні розміри приватного і державного секторів економіки, тобто відносні розміри приватного і суспільного споживання ВВП [12].

В економічній теорії під *державними видатками* розуміють витрати держави на придбання матеріальних благ і послуг, пов'язаних із задоволенням суспільних потреб.

Класифікація державних видатків за А.Пігу:

Трансформаційні (потокам державних засобів протистоять послуги у вигляді товару або праці, внаслідок чого державні фінансові засоби трансформуються в інші блага. Наприклад, державні інвестиції, державне споживання товарів і послуг, виплата із бюджету зарплати).

Трансфертні (не передбачають зустрічних послуг і виступають лише як пряма передача засобів). Наприклад, субсидії домашнім господарствам, соціальне забезпечення.

Слід зазначити, що державні видатки також диференціюються за їх соціальним призначенням, роллю і місцем їх у процесах суспільного відтворення.

За соціальним призначенням державні видатки поділяються на:

- соціальний захист населення;
- фінансування соціально-культурних заходів;
- фінансування науки;
- фінансування національної оборони, правоохоронної діяльності та забезпечення безпеки держави;
- утримання органів законодавчої, виконавчої та судової влади;
- фінансування зовнішньоекономічної діяльності;
- видатки з обслуговування державного зовнішнього та внутрішнього боргів;
- видатки на економічну діяльність;

---

¹² Небава М. І. Теорія макроекономіки : навчальний посібник / М. І. Небава. - К. : Слово, 2003. – 535 с.

– інші видатки.

За роллю у суспільному виробництві виділяють поточні, нерозподілені і капітальні державні видатки.

Поточні видатки – це видатки, які спрямовуються на виконання бюджетних програм та забезпечують поточне функціонування бюджетних установ, проведення досліджень, розробок, заходів та надання поточних трансфертів населенню і підприємствам (установам, організаціям).

Поточні видатки включають:

а) оплату праці і нарахування на заробітну плату (оплата праці; нарахування на оплату праці);

б) використання товарів і послуг (предмети, матеріали, обладнання та інвентар; медикаменти та перев'язувальні матеріали; продукти харчування; оплата послуг (крім комунальних); видатки на відрядження; видатки та заходи спеціального призначення; оплата комунальних послуг та енергоносіїв; дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення;

в) обслуговування боргових зобов'язань (обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань; обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань);

в) поточні трансферти (субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям); поточні трансферти органам державного управління інших рівнів; поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям);

г) соціальне забезпечення (виплата пенсій і допомоги; стипендії; інші виплати населенню);

д) інші видатки;

Нерозподілені видатки – це кошти резервного фонду бюджету, передбачені у Державному бюджеті України (резервного фонду місцевого бюджету, передбачені рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим або відповідної місцевої ради). Кошти резервного фонду відповідного бюджету можуть використовуватися на здійснення поточних, капітальних видатків та надання кредитів.

Капітальні видатки – це видатки, які спрямовуються на придбання основного капіталу (обладнання і предметів довгострокового користування), необоротних активів (у тому числі землі, нематеріальних активів тощо), на будівництво (придбання), ремонт, реконструкцію та реставрацію (у тому числі житла (приміщень), інших об'єктів), на створення державних запасів і резервів; на придбання капітальних активів; невідплатні платежі, компенсацію втрат, пов'язаних з пошкодженням основного капіталу. Критерії (вартісний та часові показники) капітальних видатків регулюються чинним законодавством.

До складу капітальних видатків входять:

а) придбання основного капіталу (придбання обладнання і предметів довгострокового користування; капітальне будівництво (придбання); капітальний ремонт; реконструкція та реставрація);

б) створення державних запасів і резервів;

в) придбання землі та нематеріальних активів;

г) капітальні трансферти (капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям); капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів; капітальні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям; капітальні трансферти населенню).

Відповідно до цільового призначення державні видатки класифікуються також за статтями витрат, наприклад, капітальні вкладення, капітальний ремонт, оплата праці, послуг, матеріалів та ін.

У складі державних видатків за характером використання виділяють витрати споживання та витрати розвитку.

Витрати споживання поділяються на видатки споживання та погашення боргу. Видатки споживання – це частина видатків бюджету, які забезпечують поточне функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування, бюджетних установ, поточні міжбюджетні трансферти та видатки на фінансове забезпечення заходів соціального захисту населення й соціально-культурної сфери, а також інші видатки, не внесені до видатків розвитку й нерозподілених видатків. Вони формуються за рахунок поточних видатків, субсидій і поточних трансфертів підприємствам, установам, організаціям, які відповідно до функціональної класифікації видатків та кредитування належать до загальнодержавних функцій, оборони, громадського порядку, безпеки та судової влади, охорони навколишнього природного середовища, охорони здоров'я, духовного й фізичного розвитку, освіти, соціального захисту та соціального забезпечення.

Витрати розвитку як складова державних видатків включають видатки розвитку та надання кредитів із бюджету. Видатки розвитку – це видатки бюджетів на фінансове забезпечення наукової, інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема фінансове забезпечення капітальних вкладень виробничого й невиробничого призначення; фінансове забезпечення структурної перебудови економіки; інші видатки, пов'язані з розширенням відтворенням. Вони формуються за рахунок капітальних видатків; витрат на дослідження і розробки, окремі заходи розвитку й реалізації державних (регіональних) програм; витрат на матеріали, інвентар, будівництво, капітальний ремонт та заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення; субсидій та поточних трансфертів підприємствам, установам, організаціям, які відповідно до функціональної класифікації видатків бюджету та кредитування належать до наукових досліджень; витрат на економічну діяльність.

За формами фінансування розрізняють такі державні видатки: бюджетні інвестиції, бюджетні кредити, державні трансферти (державні дотації, субсидії і виплати), кошторисне фінансування.

Бюджетні інвестиції можуть здійснюватися у різних формах. Основною формою є фінансування капітальних вкладень. Виділення коштів може здійснюватись окремим підприємствам, міністерствам і відомствам під певні об'єкти, а може мати форму проектного фінансування конкретного інвестиційного проекту. Бюджетні інвестиції можуть використовуватися у вигляді фінансових інвестицій (на придбання певної частки акцій акціонерних товариств).

Державні трансферти – це кошти, що передаються з Державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій та в інших формах. Вони являють собою цільове, безповоротне та безоплатне виділення коштів з бюджетів різних рівнів конкретним суб'єктам господарювання. Так, державні дотації передбачають виділення коштів на покриття збитків, як правило, у тому випадку, коли ця збитковість є наслідком певної політики держави. Під субсидіями розуміють невідплатні поточні виплати юридичним та фізичним особам, які мають форму фінансової допомоги чи пов'язані з відшкодуванням втрат доходів при реалізації відповідних державних програм. Різновидом цільових субсидій є субвенції, які передбачають спільну участь отримувача і бюджету у фінансуванні певних витрат юридичних осіб.

Бюджетні кредити – це надання коштів з бюджетів різних рівнів суб'єктам господарювання на принципах строковості, поворотності, платності та цільового використання.

Кошторисне фінансування як форма цільового, безповоротного і безоплатного фінансування діяльності бюджетних установ, передбачає виділення коштів з бюджетів різних рівнів на основі спеціального планового документа – кошторису.

Механізм використання політики видатків.

Держава варіює видатки, щоб збалансувати обумовлені кон'юнктурою коливання попиту зі сторони домашніх господарств, підприємств і зовнішнього ринку.

В період швидкого зростання ділової активності держава стримує надмірно високий в порівнянні з пропозицією сукупний попит на ринку, використовуючи скорочення своїх видатків і тимчасове обмеження доходів (ліквідація інфляційного розриву).

В період спаду держава компенсує відносно низький сукупний попит за допомогою своїх видатків (вирівнювання дефляційного розриву).

Стримуючі дії:

– відстрочка державних видатків (наприклад, на будівництво);

– призупинення надходження доходів до бюджету через створення компенсаційного резервного фонду кон'юнктури або шляхом одержання позик.

Стимулюючі дії:

– фінансування додаткових витрат із компенсаційного фонду кон'юнктури або шляхом одержання позик;

– прискорення реалізації інвестиційних проектів.

Політика витрат із державного бюджету повинна узгоджувати попит державного сектора з попитом приватного сектора у відповідності із станом кон'юнктури, тобто в протилежному напрямку.

Слід зазначити, що політика державних витрат є одним із основних інструментів механізму державного регулювання економічного зростання, що в економічній теорії пов'язується з виникненням так званого «мультиплікативного ефекту». Він вимірюється за допомогою мультиплікатора державних витрат, який показує абсолютну зміну обсягу ВВП країни при зростанні цих витрат на одну грошову одиницю (рис. 4.2).

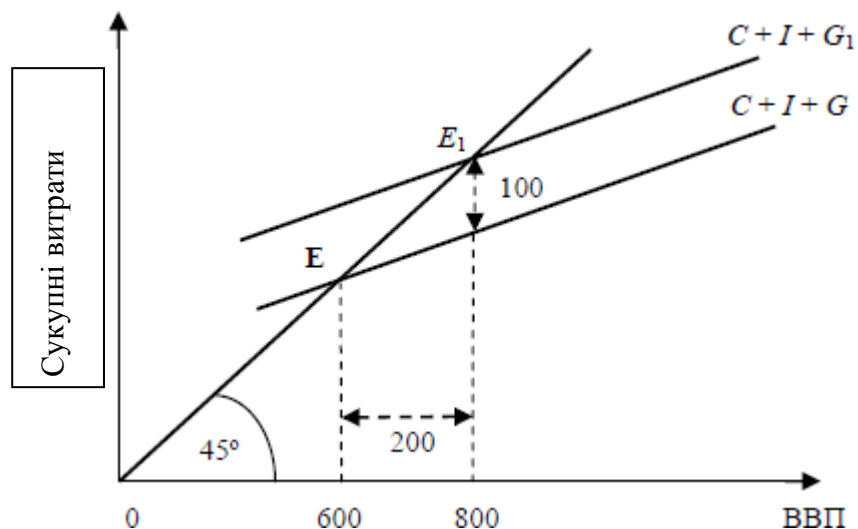

Рис.4.2. Мультиплікатор державних витрат

Основними факторами, що визначають відповідні зміни є гранична схильність до споживання, податкове навантаження, гранична схильність суб'єктів господарювання та населення до імпортування. Формалізовано

величину мультиплікатора можна подати у вигляді наступного алгоритму (формула 3.2):

$$\text{МДВ} = 1 / (1 - \text{ГСС} * (1 - t) + \text{ГСІ})$$

де МДВ – величина мультиплікатора державних видатків;

ГСС – гранична схильність до споживання в частках одиниці до ВВП;

t – рівень податкового навантаження в частках одиниці до ВВП;

ГСІ – гранична схильність до імпортування в частках одиниці до ВВП.

Для розрахунку мультиплікатора державних видатків необхідні такі показники розвитку економіки, як: ВВП, споживчі витрати, видатки бюджету, імпорт товарів і послуг, обсяг податкових надходжень.

4.3. Політика державних доходів і її макроекономічні завдання.

Під державними доходами прийнято розуміти поточні майнові і грошові перекази (трансферти) приватного сектора державі на основі:

- отримання зустрічних послуг;
- без будь-якого відшкодування.

Політика доходів вирішує 2 групи задач:

- збір засобів для формування фінансового фонду, за допомогою якого можна здійснювати вплив на макроекономічну рівновагу;
- досягнення регулюючого ефекту за рахунок самої техніки стягнення ресурсів (наприклад, маніпулювання податковими ставками).

Практика ринкової економіки в розвинутих країнах показує, що політика доходів має більш сильний у порівнянні з політикою видатків регулюючий ефект. Причини цього в значній мірі мають соціально-психологічний характер. Людина емоційніше сприймає факт вилучення, ніж випадок недоодержання.

Доходи державі приносять (продуценти):

- приватні домашні господарства і підприємства;
- адміністративно-територіальні одиниці;
- інші суспільні інститути.

Форми одержання доходів:

- за загальними видами – податкові доходи, неподаткові доходи;
- за формами стягнення – звичайні (постійні) доходи, надзвичайні (тимчасові, періодичні) доходи;
- за економічними сферами, де створюються доходи – надходження до бюджету від приватного сектора, надходження до бюджету від державного сектора.

Податки та податкова політика.

Серед різноманітних державних доходів найбільш поширеною формою примусового стягнення засобів (без зустрічної послуги) є податки.

Через податки розвинуті держави мобілізують від 27-29 % ВВП (США і Японія) до 53% (Швеція).

Податкова система - це взаємопов'язаний комплекс економічних відносин суб'єктів суспільства щодо вилучення у фізичних і юридичних осіб встановлених податкових платежів і обов'язкових зборів, які надходять до бюджетної системи держави з метою виконання покладених на неї функцій. Податкова система ґрунтується на засадах системності, встановлення визначальної бази податкової системи та принципів створення податкової системи і принципів оподаткування, закріплених правовими нормами.

Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим кодексом (ПК) порядку, становить податкову систему України.

Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до ПК.

Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

До загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені ПК і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених ПК.

До загальнодержавних податків належать:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) податок на доходи фізичних осіб;
- 3) податок на додану вартість;
- 4) акцизний податок;
- 5) екологічний податок;
- 6) рентна плата;
- 7) мито.

До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених ПК, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

До місцевих податків належать:

- 1) податок на майно;
- 2) єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Під час встановлення податку обов'язково визначаються такі елементи: платники податку; об'єкт оподаткування; база оподаткування; ставка податку; порядок обчислення податку; податковий період; строк та порядок сплати податку; строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Податкова система як сукупність форм і методів збору коштів – складне явище. В ній закладене глибоке протиріччя двох цільових завдань:

– забезпечити вилучення у суб'єктів економіки значних фінансових ресурсів;

– не допустити зниження їх ділової активності.

Вирішення проблеми досягається шляхом розумного компромісу. Податкова система оптимальна, коли відповідає таким принципам (за Х. Халлером):

1) Система стягнення податків повинна бути побудована таким чином, щоб витрати держави на її утримання були найбільш низькі, наскільки це можливо.

2) Стягнення податків потрібно здійснювати так, щоб витрати платників податків, які пов'язані із самою процедурою виплат, також були максимально низькими.

3) Податкове навантаження не можна доводити до такого рівня, коли воно починає зменшувати економічну активність платника.

4) Оподаткування не повинно бути перепорою ні для внутрішньої раціональної організації виробництва, ні для його зовнішньої орієнтації на структуру потреб споживачів.

5) Процес отримання податків необхідно організовувати так, щоб він в найбільшому ступені сприяв (через накопичені фінансові ресурси) реалізації політики кон'юнктури і зайнятості.

6) Цей процес повинен впливати на регулювання доходів у напрямку забезпечення справедливості.

7) При визначенні податкової платоспроможності приватних осіб необхідно вимагати надання лише мінімуму інформації, яка стосується особистого життя громадян.

Важливо добиватися того, щоб комбінація податків утворювала єдину систему, в якій кожен податок має свою конкретну мету. При цьому не можна допускати ні взаємного «накладання» податків, ні наявності «щілин» між ними.

В ринковій економіці податки автоматично виконують стабілізуючу роль.

Механізм антициклічної дії податків:

У період зростання ділової активності відбувається зростання об'єму ВВП. При наявності прогресивної шкали оподаткування розміри виплат до бюджету зростають, що стримує економічну активність. Крім того, збільшений державний бюджет дозволяє за допомогою соціальної

політики підняти рівень споживання малозабезпечених верств населення і тим самим збільшити сукупний попит, зближуючи його із сукупною пропозицією.

У період спаду ділової активності відбувається зворотне.

Автоматична стабілізація може бути підкріплена наступними регулюючими заходами:

– стримуючої дії – підвищення податків з підприємств і прибуткового податку з населення;

– стимулюючої дії – зменшення податків підприємств і прибуткового податку з населення.

Щоб спрацювали автоматизм і описаний механізм, необхідні такі передумови:

Оперативна реакція податкової системи на кон'юнктуру.

Різні податки мають різну ступінь кон'юнктурної еластичності. Це обумовлено:

– методами побудови податкових ставок;

– самим об'єктом оподаткування;

– технікою стягнення податків.

Ступінь реакції всієї податкової системи на кон'юнктуру залежить від того, яку частку в ній займають окремі податки. Вважається, що ефективною кон'юнктурно-стабілізуючою дією система володіє, коли рівень еластичності дорівнює одиниці.

Регулюючі можливості податкової системи залежать від раціонального рівня ставок оподаткування.

Необхідно враховувати «ефект запізнення», тобто для одержання задуманих змін в економіці в результаті проведення заходів фінансової політики необхідний відповідний час.

На ступінь регулюючої дії податків на економіку впливає тенденція ухилення суб'єктів економіки від оподаткування. Несплата податків може відбуватися в таких формах:

– легальній (використання пільг; відмова від сфер діяльності з високими податками; перенесення діяльності в інший регіон або країну і компенсація податкових стягнень шляхом підвищення продуктивності праці і перекладання податкового тиску на інших учасників економічного процесу через ціну);

– нелегальній (маніпулювання в бухгалтерському обліку; приховування інформації про свою діяльність).

Податковий мультиплікатор показує на скільки зростають або ж зменшуються обсяги виробництва при зростанні (зменшенні) податкового тиску. Зростання обсягів податкових надходжень викликає ланцюгову реакцію в економіці. Спочатку посилення податкового пресу скорочує обсяги споживання. Остання обставина спонукає до падіння сукупного попиту і, відповідно, зменшення національного продукту. Власне

податковий мультиплікатор і показує силу та напрямок такого роду впливів в економіці.

Якщо податкові надходження зменшуються на величину ΔT то обсяги доходів, що знаходяться в розпорядженні суб'єктів ринку зростуть саме на цю величину ΔT . В свою чергу споживчі витрати, що «живлять» сукупний попит зростуть на величину $\Delta T * MPC$. За таких обставин крива сукупного попиту AD перетне криву сукупної пропозиції AS вище і правіше, тобто за відносно вищого рівня виробництва.

Таким чином **податковий мультиплікатор** (m_t) може бути описаний виразом:

$$m_t = \frac{\Delta Y}{\Delta T} = \frac{-MPC}{1-MPC} = -\frac{MPC}{MPS},$$

де, ΔT – приріст податкових надходжень;

ΔY – приріст національного доходу;

MPC – гранична схильність до споживання;

MPS – гранична схильність до заощадження.

Сукупний ефект від мультиплікаційного впливу зміни податків дорівнюватиме:

$$\Delta Y = m_t * \Delta T$$

Наявність у формулі знаку «мінус» свідчить про зворотну залежність між податками і прибутком: скорочення перших веде до зростання останнього. Податковий мультиплікатор показує, на скільки одиниць зростає дохід при зниженні податків на одну одиницю.

4.4. Бюджетна політика.

Державний бюджет – це річний план державних видатків і джерел їх фінансового забезпечення (покриття).

В залежності від адміністративно-територіального поділу країни бюджети бувають:

- 1) центральні;
- 2) регіональні;
- 3) місцеві.

Між ними існують відносини щодо:

– розподілу доходів по видах надходжень і частці в них окремих бюджетів.

– перерозподілу доходів центральним бюджетом.

– розподілу видів податків між центральним і місцевими бюджетами.

Бюджет - план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами

державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року.

Бюджетний процес - регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Міністерство фінансів України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики затверджує бюджетну класифікацію - єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів, зміни до неї та інформує про це Верховну Раду України.

Бюджетна класифікація має такі складові частини: 1) класифікація доходів бюджету; 2) класифікація видатків та кредитування бюджету; 3) класифікація фінансування бюджету; 4) класифікація боргу.

Державний бюджет завжди є компромісом, який відображає співвідношення сил основних груп носіїв різних соціально-економічних інтересів у країні. Це компроміс між:

- власниками і працюючими по найму щодо оподаткування власності, доходів і зарплати, бюджетних видатків на соціальні цілі;
- загальнодержавними і місцевими інтересами, промисловими та сільськогосподарськими регіонами – щодо розподілу податків і бюджетних дотацій, орієнтирів державної територіальної структурної політики;
- інтересами окремих галузей і компаній – щодо податків та субсидій,
- пільгових кредитів і державних замовлень, підрядів на будівництво, інвестиційних премій.

Кожен такий компроміс супроводжується політичною боротьбою, передвиборною і в стінах парламенту, фракційною в середині партій і в засобах масової інформації.

Основні показники державного бюджету:

- частка ВВП, що перерозподіляється через бюджет;
- покриття бюджетних видатків доходами;
- структура бюджетних видатків.

Доходи бюджету - це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти.

Видатки бюджету - кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом.

Видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету);
- ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);
- функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету).

Структура видатків бюджету:

- соціальні послуги;
- витрати на господарські потреби;
- витрати на оборону і матеріальне забезпечення зовнішньої політики;
- адміністративно-управлінські витрати;
- платежі по державному боргу.

Видатки державного бюджету виконують функції політичного, соціального і господарського регулювання, а також забезпечення умов життя населення:

- управління;
- виконання силових і політичних функцій;
- системи освіти і наукових досліджень;
- міжнародних зв'язків;
- оборони.

Видатки на соціальні цілі спрямовані на пом'якшення диференціації матеріального становища різних соціальних груп. Поряд з вирішенням соціальних завдань ці видатки суттєво впливають на розміри і структуру попиту.

Види господарських видатків:

Державний кредит – надається на конкретні цілі, які сформульовані в державних економічних програмах, і має переваги перед приватним кредитом по:

- величині процентної ставки;
- вимогах до забезпечення;
- строках і порядку повернення.

Державні субсидії – безповоротна цільова передача бюджетних коштів суб'єктам приватного господарства. Вони надаються у вигляді дотацій виробникам або споживачам для:

- зниження цін;
- заохочення інвестицій;
- підготовки і перепідготовки кадрів;
- підтримки активності на зовнішніх ринках.

Державні гарантії (поруки) – деякі державні органи виступають у вигляді гарантів приватної фірми. Якщо фірма повертає кредит у зазначений термін не повністю або взагалі не повертає, борг повертає державна установа – гарант.

Всі інші видатки державного бюджету впливають на народне господарство не як цілеспрямовані акції державного регулювання економіки, у вигляді побічного ефекту. Наприклад, закупки озброєнь і підряди на будівництво військових об'єктів, витрати на адміністративно-управлінський апарат і внески в міжнародні організації впливають на структуру і розміри попиту в різних галузях.

Бюджет може бути як дефіцитним так і профіцитним.

Дефіцит бюджету - перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету).

Профіцит бюджету - перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредитів бюджету)

Механізм дії бюджетної політики.

При складанні проекту державного бюджету на всіх рівнях необхідно враховувати цілі кон'юнктурної політики.

При високій кон'юнктурі повинні бути погашені всі борги держави або тимчасово обмежені надходження до бюджету (створення резервного фонду кон'юнктури).

В період спаду ділової активності бюджетний дефіцит повинен підтримувати сукупний попит.

Бюджетна політика направлена на те, щоб шляхом дефіцитів у період спаду або надлишків під час піднесення стабілізувати економічний процес.

Дієвість бюджетної політики залежить від:

- відносних розмірів витрачених коштів (їх частки у ВВП);
- структури видатків;
- ефективності використання кожної одиниці витрачених коштів.

Бюджетна політика в цілому відіграє в державному регулюванні економіки меншу роль, ніж політика державних доходів і вплив на приватні капіталовкладення.

4.5. Вплив на приватні капіталовкладення.

Інвестиційний попит підприємств – це величина, яка багато в чому визначається розвитком кон'юнктури.

Значення інвестицій:

– впливають на сукупний попит і, відповідно, національний дохід (ефект доходу);

– в значній мірі використовують виробничі можливості в майбутньому (ефект продуктивності).

Шляхом впливу на приватні капіталовкладення (інвестиції) держава прагне до такого становища, щоб свої рішення про нові капіталовкладення підприємці приймали відповідно до стану кон'юнктури, який склався на даний час.

Заходи впливу на інвестиційну активність підприємців:

– прискорена амортизація основного капіталу – списання основних засобів у амортизаційний фонд в більш короткі строки, ніж дійсний період їх експлуатації;

– реалізація прихованих резервів. Різниця між ринковою ціною і балансовою вартістю основних фондів називається прихованим резервом фірми. Реалізація прихованих резервів проходить при продажі або дозволеній Міністерством фінансів переоцінці основного капіталу;

– пільгові відрахування в соціальні фонди підприємств. Соціальні фонди підприємств фінансуються із прибутку і покликані забезпечити соціальну політику окремих компаній. Обов'язкові відрахування в соціальні фонди звільняються від податку на прибуток. Залишок у фондах використовують для фінансування довгострокових капіталовкладень;

– податкові пільги при використанні лізингу. Податкові пільги надаються лізинговим фірмам. Ці пільги стосуються визначення бази оподаткування і податкових ставок при оподаткуванні прибутків від лізингової діяльності;

– стимулювання самофінансування. Держава за допомогою податкової та амортизаційної політики вирішує, яку частину валового прибутку вилучити в бюджет, а яку залишити на підприємстві для обов'язкового використання в інвестуванні, створює мотивацію для відповідного розподілу чистого прибутку на дивіденди і прибуток, який іде до резервних фондів.

Стимулювання капіталовкладень за рахунок особистих засобів підприємств стає інструментом активної державної структурної політики. Дозволяючи окремим регіонам, галузям і компаніям використовувати самофінансування в більшій або меншій мірі, держава здійснює вплив на галузеву і регіональну структуру господарства, розвиток окремих підприємств і їх місце в конкурентній боротьбі. Цей механізм також дає можливість державним органам впливати на економічний цикл, зайнятість і НТП.

Економічні наслідки впливу на приватні капіталовкладення:

- збільшуються чисті прибутки господарюючих суб'єктів за рахунок звільнення їх в амортизаційному фонді від податків;
- прискорюється швидкість обігу капіталу;
- збільшуються темпи і частка накопичення в національному доході;
- прискорене амортизаційне списання обумовлює відрив балансової вартості основних фондів від ринкової вартості;
- проходить нарощування розмірів основного капіталу завдяки вимушеним інвестиціям і, як наслідок цього, перенакопичення виробничих потужностей. Надлишок виробничих потужностей дозволяє використовувати нове продуктивне устаткування, але ще придатне для експлуатації тримати якості резерву і включати у виробництво при збільшенні попиту та цін;
- прискорені амортизаційні списання, штучно завищуючи витрати виробництва, сприяють підвищенню цін;
- штучне зменшення балансових прибутків у результаті прискореного списання приводить до зменшення надходжень у бюджет податкових платежів з прибутку;
- зменшення балансового прибутку веде до зменшення розмірів частини прибутку, яка виплачується у вигляді дивідендів;
- можливість відриву мотивації капіталовкладень від стану кон'юнктури, що перетворює норми і порядок прискореної амортизації в потужний засіб ДРЕ. Цей захід може використовуватися для впливу на стан економіки як в цілому, так і диференційовано в часі, по галузях і регіонах;
- замість багатьох ступенів, які проходять гроші перед тим як перетворитися у капітал при традиційних методах фінансування капіталовкладень, при забезпеченні інвестицій за рахунок прискореної амортизації їх шлях простий, швидкий і в значній мірі супроводжується звільненням від податків.

4.6. Переваги і недоліки фінансової політики.

Проведення фінансової політики потребує врахування ряду проблем:

- адміністративна тяганина. Як правило, проходить значний час від моменту, коли буде визначена необхідність прийняття фінансових заходів, до того часу, коли ці заходи будуть прийняті;
- прихильність до стимулюючих заходів. Дуже популярні в політичному плані зменшення податків, збільшення державних видатків.
- збільшення податків і скорочення державних видатків можуть бути політично ризикованими;
- ефект чистого експорту. Діє через міжнародну торгівлю, підриваючи ефективність фіскальної політики;

– часовий лаг розміщення. Час, який проходить між початком спаду або інфляції і тим моментом, коли приходить усвідомлення цього факту, того, що він має місце. Наприклад, економіка може мати 3 місяці спаду або інфляції, поки цей факт появиться у відповідній статистиці;

– функціональне запізнення. Має місце часовий лаг між моментом прийняття рішення про фінансові заходи і часом, коли ці заходи можуть впливати на виробництво, зайнятість, рівень цін;

– ефект витіснення. Стимулююча (дефіцитна) фінансова політика буде приводити до зростання процентних ставок і зменшення витрат, таким чином послаблюючи або повністю підриваючи ефект фіскальної політики.

Разом з тим фіскальна політика може змінити сукупний попит (особливо зміна податків). Більш низькі податки підвищать розміри доходів після сплати податків і таким чином збільшать заощадження населення. Аналогічно, скорочення податків на підприємства збільшать прибутковість інвестицій. Зменшені прибуткові податки збільшують величину зарплат після сплати податків і, відповідно, посилюють стимули до праці.

Прибічники концепції пропозиції вважають, що більш низькі ставки податків забезпечують зростання податкових надходжень за рахунок значного зростання національного виробництва та доходу.

Кейнсіанці вважають, що зниження податкових ставок викличе скорочення податкових надходжень і збільшить дефіцит бюджету.

ТЕМА 5 ГРОШОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

5.1. Механізм грошово-кредитного регулювання економіки.

5.2. Національний банк як суб'єкт державного регулювання економіки, його завдання та функції.

5.3. Управління готівковим грошовим обігом.

5.4. Процентна політика та її вплив на економіку країни.

5.5. Валютне регулювання.

5.1. Механізм грошово-кредитного регулювання економіки

Грошово-кредитна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Суб'єктами проведення грошово-кредитної політики з боку держави виступають центральний (Національний) банк країни, міністерство фінансів, державна скарбниця, органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, установи зі страхування депозитів тощо. *Центральний (національний) банк* є основним (центральним) суб'єктом здійснення державної грошово-кредитної політики.

Основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків;
- процентну політику;
- рефінансування банків;
- управління золотовалютними резервами;
- операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку;
- регулювання імпорту та експорту капіталу;
- запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
- зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- емісію власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Національний банк має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи.

Стратегічна мета грошово-кредитної політики є забезпечення умов для економічного зростання та подальшої стабілізації суспільного виробництва, зайнятості і цін. Стратегічна мета досягається дотриманням

певної тактики у здійсненні грошово-кредитної політики, яка є монетарною реакцією держави на економічну кон'юнктуру. Отже, тактика грошово-кредитної політики держави повинна полягати у забезпеченні внутрішньої стабільності грошей, тобто підтримці оптимальної рівноваги між попитом і пропозицією грошей на грошовому ринку зокрема і в національній економічній системі взагалі.

Існують два типи грошово-кредитної політики - політика «дорогих грошей» та політика «дешевих грошей».

Політика «дорогих грошей» здійснюється шляхом зменшення грошової пропозиції за умов інфляційного зростання економіки, коли потрібно стримувати сукупний попит.

Політика «дешевих грошей» здійснюється шляхом збільшення грошової пропозиції за умов неповної зайнятості, коли необхідно стимулювати виробництво.

Політика дешевих грошей	Політика дорогих грошей
Проблема: безробіття і спад ↓ Національний банк купує облігації, знижує резервну норму або облікову ставку ↓ Грошова пропозиція зростає Процентна ставка знижується Інвестиційні видатки (попит) зростають ↓ Реальний ВВП зростає на суму, кратну збільшенню інвестицій	Проблема: інфляція ↓ Національний банк продає облігації, збільшує резервну норму або облікову ставку ↓ Грошова пропозиція скорочується Процентна ставка зростає Інвестиційні видатки (попит) скорочуються Інфляція зменшується

Рисунок 5.1. – Кредитно-грошова політика "дорогих " та "дешевих " грошей: кейнсіанська інтерпретація

Серед методів грошово-кредитного регулювання економіки країни варто назвати адміністративні (заборона та обмеження на різні види діяльності банків) та економічні методи (як способи здійснення грошово-кредитних операцій банків завдяки інструментам грошово-кредитного регулювання економіки), засновані на зацікавленості банків в їх використанні.

1. Інструменти прямого впливу:

- механізм готівкової емісії;
- встановлення межі кредиту центрального банку, що надається урядові та банківським установам;
- пряме регулювання позичкових операцій банків;
- визначення вартості кредитних ресурсів, що виділяються згідно з пріоритетами макроекономічної політики для фінансування окремих галузей економіки;
- обмеження споживчого кредиту тощо.

Грошова емісія становить комплекс заходів Національного банку стосовно випуску в обіг додаткових грошей, що призводить до збільшення грошової маси і підвищення ділової активності в економіці. Але надмірна емісія здатна породити інфляцію. Через емісію держава в особі НБ безпосередньо втручається у ринок грошей. Інструменти прямого впливу дають необхідний ефект, коли їх використовують у комплексі із заходами опосередкованого впливу на систему грошового обігу.

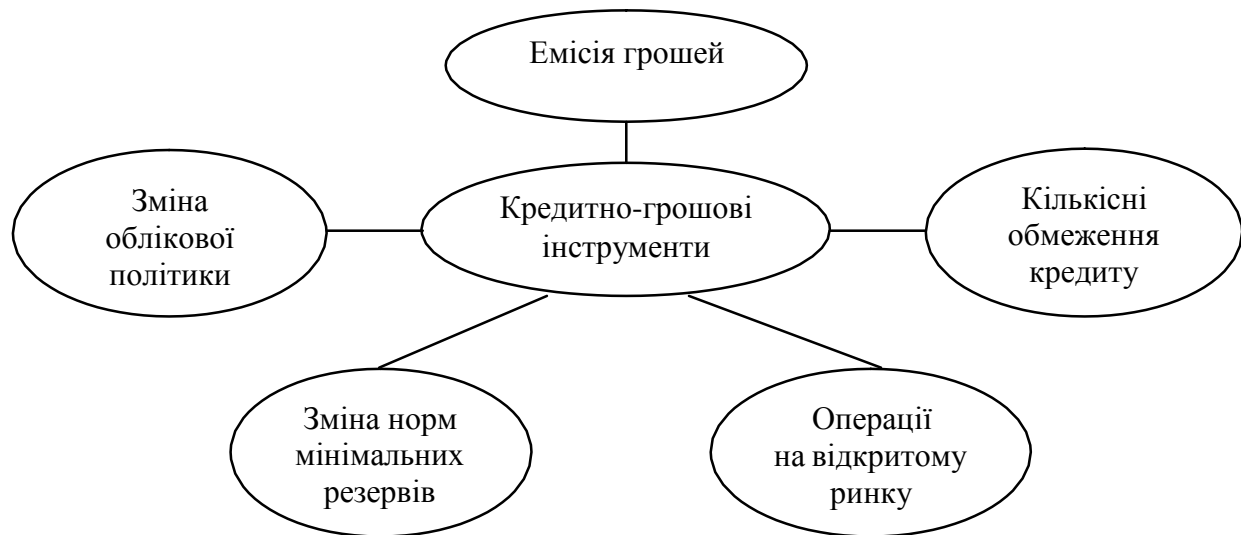

Рис. 5.2. Інструменти грошово-кредитного регулювання

2. Засоби опосередкованого впливу:

- ставка міжбанківського кредиту, рефінансування комерційних банків,
- процентна політика;
- норма обов'язкових резервів;
- операції Нацбанку з держоблігаціями на ринку цінних паперів (як засіб опосередкованого впливу на інвестиційний попит через зміну пропозиції грошей і % ставки);
- дисконтна валютна політика, валютні інтервенції.

5.2. Національний банк як суб'єкт державного регулювання економіки, його завдання та функції.

Національний банк України (НБУ) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, ЗУ «Про національний банк України» та іншими законами України.

Розмір статутного капіталу НБУ становить 10 мільйонів гривень. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку.

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і закріплено за ним на праві господарського відання.

Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису адміністративних витрат, а у визначених цим Законом випадках - також за рахунок Державного бюджету України.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі.

Національний банк виконує такі *функції*:

– відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;

– монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг;

– виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;

– встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;

– організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

– регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками;

– визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних та облікових систем, контролює створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

– здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі;

– здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, веде Державний реєстр банків, Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків;

– веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем;10) здійснює попередню кваліфікацію осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та складає перелік таких осіб;

– представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;

– здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій;

– забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;

– аналізує та прогнозує динаміку макроекономічних, грошово-кредитних, валютних та фінансових показників, у тому числі складає платіжний баланс;

– організує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;

– реалізує державну політику з питань захисту державних секретів у системі Національного банку;

– бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;

– визначає особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи Національного банку;

– вносить у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України;

– здійснює методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю; здійснює відповідно до компетенції повноваження у сфері депозитарного обліку; забезпечує облік і зберігання переданих йому цінних паперів та інших коштовностей, що конфісковані (заарештовані) на користь держави та/або таких, які визнані безхазяйними, для чого може відкривати рахунки в цінних паперах у депозитарних установах;

– здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом;

– визначає порядок здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами;

– створює Засвідчувальний центр для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації центрів сертифікації ключів, визначає порядок застосування електронного підпису, у тому числі

електронного цифрового підпису в банківській системі України та суб'єктами переказу коштів;

- видає ліцензії небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, на переказ коштів без відкриття рахунків та відкликає їх відповідно до законодавства;

- веде реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури;

- здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків;

- здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за небанківськими фінансовими установами-резидентами, які є платіжними організаціями та/або членами/учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку України (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів);

- здійснює аналіз стану фінансової системи щодо фінансової стабільності. Вищим органом управління НБУ є Рада Національного банку України.

Керівним органом НБУ є Правління Національного банку України. Очолює Правління НБУ Голова Національного банку України.

5.3. Управління готівковим грошовим обігом

Грошовою одиницею України є гривня, що дорівнює 100 копійкам.

Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються.

Офіційне співвідношення між гривнею та золотом або іншими дорогоцінними металами не встановлюється.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює:

- виготовлення та зберігання банкнот і монет;
- створення резервних фондів банкнот і монет;
- встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот та монет, а також обмежень щодо використання систем захисту, платіжних ознак та відтворення елементів дизайну банкнот та монет;

- встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;
- встановлення правил випуску в обіг, обробки, зберігання, інкасації, перевезення, вилучення з обігу та знищення готівки;

– визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій;

– визначення вимог стосовно технічного стану і організації охорони приміщень банківських установ.

Виключне право введення в обіг (емісія) гривні і розмінної монети, організація їх обігу та вилучення з обігу належить Національному банку.

Готівка знаходиться в обігу у вигляді грошових знаків - банкнот (паперових) і монет (металевих). Загальна сума введених в обіг банкнот і монет зазначається в рахунках Національного банку як його пасив.

Банкноти і монети є безумовними зобов'язаннями Національного банку і забезпечуються всіма його активами.

Гривня (банкноти і монети) як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Національний банк встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його.

Для регулювання курсу гривні щодо іноземних валют Національний банк використовує золотовалютний резерв, купує і продає цінні папери, встановлює і змінює ставку рефінансування та застосовує інші інструменти регулювання грошової маси в обігу.

Умови та порядок конвертації (обміну) гривні на іноземну валюту встановлюються Національним банком відповідно до законодавства України про валютне регулювання. Національний банк не може обмежувати права суб'єктів валютного ринку на здійснення операцій з іноземною валютою, гарантовані їм законом.

5.4. Процентна політика та її вплив на економіку країни

Процентна ставка є одним з основних монетарних інструментів центрального банку, за допомогою якого здійснюється вплив на вартість грошей.

Центральні банки, які ставлять собі за мету досягнення кількісних цілей щодо інфляції, мають подібні підходи до реалізації процентної політики.

Як правило, процентна політика складається з двох основних елементів:

– *ключової процентної ставки* монетарної політики - процентної ставки за основними операціями центрального банку з надання або вилучення ліквідності. Проведення основних операцій за цією ставкою забезпечує увагу ринку до її змін. А процентні ставки міжбанківського кредитного ринку коливаються близько до цієї ставки;

– коридору процентних ставок за операціями постійного доступу (кредити центрального банку овернайт та депозитні сертифікати на цей термін) в якості механізму підтримки ключової процентної ставки. Такий коридор обмежує коливання процентних ставок на міжбанківському кредитному ринку навколо ключової ставки. За нормальних умов функціонування банківської системи в банків немає стимулів проводити операції на міжбанківському ринку за ставками поза межами процентних ставок за операціями постійного доступу.

Роль ключової процентної ставки монетарної політики Національного банку України відіграє облікова ставка.

Облікова ставка (discountrate) - один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів на відповідний період.

Облікова ставка є базовою процентною ставкою щодо інших процентних ставок Національного банку України. Використовується Національним банком України одночасно як засіб реалізації грошово-кредитної політики та орієнтир ціни на гроші. Динаміка облікової ставки характеризує основні напрями змін грошово-кредитного регулювання. Рівень і характер змін облікової ставки залежить від тенденцій економічного розвитку країни, макроекономічних і бюджетних процесів, стану грошово-кредитного ринку тощо.

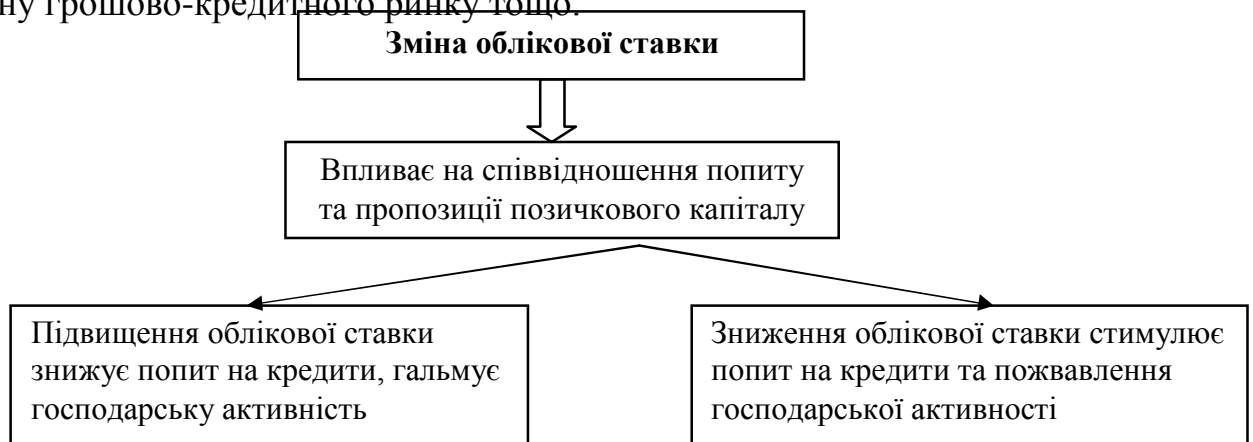

Рис.5.3. Механізм дії облікової політики

Розмір облікової ставки встановлюється залежно від господарської кон'юнктури та цілей державної економічної політики. Якщо облікова ставка знижується, то комерційні банки збільшують попит на такі кредити, і навпаки. Політика зміни облікових ставок доповнюється зміною вимог до якості векселів і встановленням контингентів переобліку. Але слід зазначити, що строковий лаг між використанням цього інструменту й отриманим ефектом є достатньо великим і не повною мірою передбачуваним.

Таблиця 5.1

Значення облікової ставки НБУ з 2010 по 2019 рр.

Період	Облікова ставка	Період	Облікова ставка
--------	-----------------	--------	-----------------

	(%)			(%)	
з 12.08.2009 по 07.06.2010	10,25	-0.75	з 08.12.2016 по 25.01.2017	14,00	0.00
з 08.06.2010 по 07.07.2010	9,50	-0.75	з 26.01.2017 по 01.03.2017	14,00	0.00
з 08.07.2010 по 09.08.2010	8,50	-1.00	з 02.03.2017 по 02.03.2017	14,00	0.00
з 10.08.2010 по 22.03.2012	7,75	-0.75	з 03.03.2017 по 13.04.2017	14,00	0.00
з 23.03.2012 по 09.06.2013	7,50	-0.25	з 14.04.2017 по 25.05.2017	13,00	-1.00
з 10.06.2013 по 12.08.2013	7,00	-0.50	з 26.05.2017 по 06.07.2017	12,50	-0.50
з 13.08.2013 по 14.04.2014	6,50	-0.50	з 07.07.2017 по 02.08.2017	12,50	0.00
з 15.04.2014 по 16.07.2014	9,50	3.00	з 03.08.2017 по 13.09.2017	12,50	0.00
з 17.07.2014 по 12.11.2014	12,50	3.00	з 14.09.2017 по 26.10.2017	12,50	0.00
з 13.11.2014 по 05.02.2015	14,00	1.50	з 27.10.2017 по 14.12.2017	13,50	1.00
з 06.02.2015 по 03.03.2015	19,50	5.50	з 15.12.2017 по 25.01.2018	14,50	1.00
з 04.03.2015 по 27.08.2015	30,00	10.50	з 26.01.2018 по 01.03.2018	16,00	1.50
з 28.08.2015 по 24.09.2015	27,00	-3.00	з 02.03.2018 по 11.04.2018	17,00	1.00
з 25.09.2015 по 29.10.2015	22,00	-5.00	з 12.04.2018 по 23.05.2018	17,00	0.00
з 30.10.2015 по 17.12.2015	22,00	0.00	з 24.05.2018 по 12.07.2018	17,00	0.00
з 18.12.2015 по 27.01.2016	22,00	0.00	з 13.07.2018 по 06.09.2018	17,50	0.50
з 28.01.2016 по 02.03.2016	22,00	0.00	з 07.09.2018 по 24.10.2018	18,00	0.50
з 03.03.2016 по 21.04.2016	22,00	0.00	з 25.10.2018 по 12.12.2018	18,00	0.00
з 22.04.2016 по 26.05.2016	19,00	-3.00	з 13.12.2018 по 30.01.2019	18,00	0.00
з 27.05.2016 по 23.06.2016	18,00	-1.00	з 31.01.2019 по 31.01.2019	18,00	0.00
з 24.06.2016 по 28.07.2016	16,50	-1.50	з 01.02.2019 по 14.03.2019	18,00	0.00
з 29.07.2016 по 15.09.2016	15,50	0.00	з 15.03.2019	18,00	0.00
з 16.09.2016 по 27.10.2016	15,00	-0.50			
з 28.10.2016 по 07.12.2016	14,00	-1.00			

Облікова ставка має підтримуватися на позитивному рівні щодо прогнозованого рівня інфляції, який визначається Кабінетом Міністрів України на відповідний рік і враховується при складанні державного бюджету. Облікова ставка є найнижчою ставкою серед процентних ставок, за якими Національний банк України може підтримувати ліквідність банків. Розмір облікової ставки затверджується рішенням Правління Національного банку України.

5.5. Валютне регулювання

Національний банк України у сфері валютного регулювання:

здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;

складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;

контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;

визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;

видає у межах, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;

нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;

видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;

установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених у іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях; -установлює за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;

забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.

Національний банк діє як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль.

До компетенції Національного банку у сфері *валютного регулювання* та контролю належать:

– видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій;

– видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом здійснення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій, в частині дотримання ними валютного законодавства;

– встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;

– встановлення порядку проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу;

– зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;

– застосовування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю.

Національний банк визначає структуру валютного ринку України та організовує торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання.

Національний банк проводить дисконтну та девізну валютну політику і застосовує в необхідних випадках валютні обмеження.

Девізна валютна політика - політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі і продажу іноземної валюти.

НБУ здійснює девізну валютну політику на підставі регулювання курсу гривні до іноземних валют через купівлю та продаж іноземної валюти на фінансових ринках (валютну інтервенцію).

Механізм валютної інтервенції є санкціонованою МВФ нормою міждержавних валютних відносин, яка широко використовується у світовій практиці. Вона пов'язана з операціями з купівлі та продажу власної валюти або конкурентної валюти іншої держави. Такі операції впливають на зміну попиту і пропозиції на валютному ринку певної грошової одиниці.

Валютна інтервенція може здійснюватися за рахунок використання золотовалютних резервів НБУ (банківське золото, спеціальні права запозичення, резервна позиція в МВФ, іноземна валюта або кошти на рахунках за кордоном, цінні папери, що оплачуються в іноземній валюті). Для зазначених цілей можуть укладатися «свап-угоди» (swap agreement) – договори з певною країною з приводу одержання кредиту, необхідного для здійснення валютної інтервенції, у валюті цієї ж країни.

Дисконтна валютна політика - зниження або підвищення Національним банком України процентних ставок за кредит з метою регулювання попиту і пропозиції на позичковий капітал.

Сутність *дисконтної валютної політики* полягає у зниженні або підвищенні Національним банком процентних ставок за кредит з метою регулювання попиту на позичковий капітал. Цей напрямок валютного регулювання входить до арсеналу опосередкованих методів. Підвищення процентних ставок, завдяки збільшенню попиту на іноземну валюту, веде до зростання її курсу; зменшення процентних ставок дає зворотний ефект.

Для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності грошової одиниці України Національний банк має золотовалютний резерв, що складається з таких активів:

- монетарне золото;
- спеціальні права запозичення;
- резервна позиція в МВФ;
- іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном;
- цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;
- будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Таблиця 5.2

Офіційні міжнародні резерви України з 2009 по 2019 рр. (млн. дол. США)

на 31.12.2009	26 505,00	зміни	
на 31.12.2010	34 576,00	8071.00	30.45%
на 31.12.2011	31 794,61	-2781.39	-8.04%
на 31.12.2012	24 546,19	-7248.42	-22.80%
на 31.12.2013	20 415,71	-4130.48	-16.83%

на 31.12.2014	7 533,33	-12882.38	-63.10%
на 31.12.2015	13 299,99	5766.66	76.55%
на 31.12.2016	15 539,33	2239.34	16.84%
на 31.12.2017	18 808,45	3269.12	21.04%
на 31.12.2018	20 820,43	2011.98	10.70%
на 28.02.2019	20 220,46	-599.97	-2.88%

- за інформацією МВФ та НБУ

Таблиця 5.3

Офіційні міжнародні резерви України на 31 грудня 2018 (млн. дол. США)

1.	В іноземній валюті	19814,34	95.17%
	а. Цінні папери	15633,55	75.09%
	б. Валюта та депозити	4180,79	20.08%
2.	Резервна позиція в МВФ	0,34	0.00%
3.	СПЗ	3,53	0.02%
4.	Монетарне золото	1002,22	4.81%
5.	Інші	-	
Резервні активи (всього)		20820,43	100.00%

- СПЗ – спеціальні права запозичення МВФ

Поповнення золотовалютних резервів проводиться Національним банком шляхом:

- купівлі монетарного золота та іноземної валюти;
- отримання доходів від операцій з іноземною валютою, банківськими металами та іншими міжнародно визнаними резервними активами;
- залучення Національним банком валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів.

Використання золотовалютного резерву здійснюється Національним банком на такі цілі:

- продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;
- витрати по операціях з іноземною валютою, монетарними металами, а також іншими міжнародно визнаними резервними активами та операціях із забезпечення діяльності Національного банку в межах сум, передбачених кошторисом адміністративних витрат Національного банку;
- повернення Національним банком валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, іноземним центральним банкам та іншим кредиторам, включаючи відсотки за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування;
- участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій.

Не допускається використання золотовалютного резерву для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України.

Національний банк є зберігачем державного золотого запасу, а також дорогоцінних металів, дорогоцінних каменів, інших коштовностей.

Кабінет Міністрів України у сфері валютного регулювання:

– визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу України;

– бере участь у складанні платіжного балансу України;

– забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей;

– забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду України;

– визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються у торговельному обороті з іноземними державами, а також у неконвертованих іноземних валютах, які використовуються у неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України.

ТЕМА 6 СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

- 6.1. Зміст та моделі соціальної політики.**
- 6.2. Механізм реалізації соціальної політики.**
- 6.3. Завдання та показники соціальної політики**
- 6.4. Регулювання оплати праці, доходів та споживання населення.**

6.1. Зміст та моделі соціальної політики. Соціальна сфера – це підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволення їхніх потреб, інтересів.

Соціальна політика:

- це діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні;

- це система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання.

Метою соціальної політики держави є забезпечення стабільного, без заворушень і потрясінь, функціонування суспільства, досягнення суспільної злагоди та соціальної цілісності, належного рівня життєдіяльності людей; забезпечення кожному громадянину можливості вільно розвиватися, реалізовувати свої здібності, одержувати належний дохід, поліпшувати добробут.

Соціальна політика держави знаходить своє втілення у соціальних програмах і соціальній практиці та охоплює:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері (в тому числі між роботодавцями і найманою робочою силою);
- вирішення проблем безробіття та забезпечення ефективної зайнятості;
- розподіл і перерозподіл доходів населення;
- формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці і надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;
- створення системи соціального захисту населення;
- забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури (закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури);
- захист навколишнього середовища.

У світовій практиці виділяють такі *моделі соціальної політики держави:*

Американська (ліберальна) модель (США) соціальної політики – найбільш лібералізована, ґрунтується на принципі відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеженні захистом лише тих осіб, хто не має, окрім соціальних виплат, інших доходів. При цьому забезпечується досить високий стандарт (рівень і якість) життя основної частини населення.

Шведська (соціал-демократична) модель соціальної політики (Швеція, Фінляндія, Норвегія) є найбільш соціалізованою моделлю, в якій економіка найбільшою мірою працює на людей і для людей. Основною метою економічної діяльності держави в економічній регуляторній моделі соціал-демократичного типу є власне соціальна складова, а отже, соціальна політика. Ця складова ДЕП є основним її елементом, і ДРЕ має чітко виражену соціальну спрямованість. Ознаки цієї економічної (регуляторної) моделі і відповідної їй моделі соціальної політики такі: висока частка ВВП (понад 60%), що перерозподіляється через державні фінанси; акумулювання в руках держави значних фінансових ресурсів; імператив ідеї рівності та солідарності у здійсненні соціальної політики; високий рівень соціального захисту населення, що забезпечується за державні кошти; профілактичні заходи у сфері зайнятості.

Німецька модель (Німеччина, Австрія, Франція), яка також характеризується високою часткою ВВП (близько 50%), що перерозподіляється через систему державних фінансів, і створенням розвинутої системи соціального захисту за рахунок залучення не тільки держави, але й підприємців.

Англосаксонська модель (Велика Британія, Ірландія, Канада) характеризується вищим рівнем та більшою активністю втручання держави у регулювання соціальної сфери та соціальних процесів, ніж у ліберальній моделі, але при цьому рівень оподаткування й перерозподілу ВВП через державні фінанси (до 40%) нижчий, ніж у соціал-демократичній і навіть німецькій моделях; рівним розподілом витрат на соціальне забезпечення між державою та приватним сектором економіки; пасивною політикою держави на ринку праці.

Японська модель соціальної політики ґрунтується на; політиці вирівнювання доходів; особливій політиці використання робочої сили (система довічного найму); домінуванні психології колективізму; солідарності у доходах; досягненні консенсусу між різними суб'єктами у вирішенні соціально-економічних проблем; визначенні питань підвищення рівня життя населення як національних пріоритетів.

Модель соціальної політики України має представляти собою симбіоз лібералізму та соціальної орієнтації. Перший дає можливість в умовах відсутності достатніх фінансових коштів у держави створити умови для самореалізації і самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова

передбачає формування раціональної системи соціального захисту населення.

6.2. Механізм реалізації соціальної політики. Процес реалізації державою соціальної політики, а саме вплив органів державної влади на розвиток соціальних відносин, умов життя та праці населення країни за допомогою різноманітних форм, методів та інструментів. До форм реалізації державної соціальної політики належать: соціальний захист та соціальні гарантії.

Соціальний захист – це система державних заходів щодо забезпечення належного достойного матеріального і соціального становища громадян країни. У плані економічно активного населення зміст соціального захисту полягає у здійсненні заходів щодо: кваліфікаційної підготовки до трудової діяльності; забезпечення можливості реалізації здібностей кожної особи у процесі трудової діяльності і сам процес такої діяльності; створення нових робочих місць і підтримки працівників, які втратили роботу.

Соціальні гарантії є системою обов'язків держави перед громадянами щодо задоволення соціальних потреб. Система соціальних гарантій стосовно економічно активного населення охоплює: визнання і забезпечення з боку держави загальнодоступності та безоплатності освіти; сприяння реалізації здібностей у процесі трудової діяльності; недопущення примусової праці й гарантування мінімізації втрат у зв'язку із закінченням трудової діяльності.

Щодо практичної *реалізації соціальної політики* існують три *підходи*: ринковий, соціальний і комбінований.

Ринковий підхід полягає у тому, що суспільство (в особі держави) бере на себе зобов'язання лише створити умови кожному члену суспільства для виявлення економічної активності та адекватного отримання доходу.

Соціальний підхід полягає у тому, що держава має гарантувати кожному громадянину доходи, не нижчі за межу малозабезпеченості.

Комбінований підхід полягає у поєднанні засад вищеназваних підходів. Власне, комбінований підхід сьогодні найчастіше застосовується в економічно розвинутих країнах, що забезпечує ефективність соціальної політики та високий рівень життя населення цих країн.

Проблема побудови нової соціальної політики полягає не тільки в посиленні соціального захисту окремих категорій населення (пенсіонерів, студентів, інвалідів, багатодітних сімей тощо). За ринкових умов кожна працездатна людина мусить сама забезпечити добробут своєї сім'ї. Проте для побудови системи матеріального самозабезпечення необхідні належні макроекономічні передумови. Створення таких передумов – важлива складова державного регулювання соціальної політики.

Світовий досвід свідчить, що створення макроекономічних передумов, які сприяють матеріальному самозабезпеченню працездатних

осіб є дуже ефективним засобом соціального захисту в країнах Західної Європи, особливо в скандинавських країнах.

Основними *об'єктами соціальної політики* є ринок праці та зайнятість; трудові відносини; оплата праці і доходи населення; система соціального забезпечення і захисту населення; елементи соціальної інфраструктури; громадяни як споживачі.

Суб'єктом соціальної політики в Україні є держава в особі відповідальних за вироблення і здійснення такої політики органів законодавчої та виконавчої влади: ВР України; Президент України; КМ України; міністерства праці та соціальної політики, у справах сім'ї та молоді, охорони здоров'я, освіти і науки, культури і туризму, інші міністерства і відомства; органи місцевої державної влади (місцеві держадміністрації) та місцевого самоврядування. Активну участь у здійсненні соціальної політики беруть також: політичні, громадські організації; політичні партії; профспілки; фонди; асоціації громадян тощо.

До основних *засобів впливу* держави на розвиток соціальної сфери в Україні належать:

- правове забезпечення соціального захисту населення;
- прийняття відповідних законодавчих актів;
- прями державні витрати з бюджетів різних рівнів на фінансування соціальної сфери (розвиток освіти, науки, медичне обслуговування, охорону навколишнього середовища тощо);
- впровадження ефективної та справедливої системи оподаткування індивідуальних доходів та майна громадян;
- запровадження соціальних трансфертів у вигляді різного виду субсидій; прогнозування стану загальнонаціональних і регіональних ринків праці;
- створення мережі центрів служб зайнятості й бірж праці;
- встановлення екологічних і соціальних стандартів та нормативів, контроль за їх дотриманням;
- запровадження гарантій щодо рівня доходів (мінімальна ЗП);
- державні програми з вирішення конкретних соціальних проблем (подолання бідності, екологічні, житлові, медичні, освітні та інші);
- державне регулювання цін і ціноутворення;
- обов'язкове державне соціальне страхування у різних формах;
- пенсійне забезпечення;
- розвиток державного сектора економіки, виробництво та пропозиція суспільних товарів і послуг;
- підготовка та перепідготовка кадрів;
- організація оплачуваних громадських робіт;
- стимулювання професійної та територіальної мобільності населення;
- соціальне партнерство та ін.

6.3. Завдання та показники соціальної політики

Соціальна політика в Україні *повинна, з одного боку, бути* спрямована на збереження та відтворення трудового потенціалу країни, утвердження мотивації високоефективної, продуктивної праці, запобігання безробіттю, *а з іншого,* на дотримання мінімально необхідних стандартів життєвого рівня населення.

До *стратегічних цілей (завдань)* держава цілей державної соціальної політики в Україні належать такі завдання:

- надання економічним реформам соціального змісту;
- налагодження ефективного механізму взаємодії держави і суспільства у соціальній сфері;
- забезпечення належних (гідних людини) і безпечних умов життя та праці, зростання добробуту громадян;
- створення для кожної особи умов, можливостей, гарантій реалізації своїх здібностей, одержання доходів відповідно до результатів праці, таланту, компетентності;
- стимулювання мотивації до трудової та підприємницької діяльності, становлення і підтримка середнього класу як основи заможного і стабільного суспільства;
- забезпечення умов для демографічного відтворення населення;
- оптимізація ситуації на ринку праці;
- гармонізація відносин між різними соціальними групами населення і формування почуття соціальної солідарності громадянського суспільства;
- формування ефективною системи соціального страхування і соціального захисту населення, що передбачає необхідність прийняття Соціального кодексу (законів) – уніфікованого єдиного законодавства з питань соціального страхування і соціального захисту населення України. Сьогодні діє понад 40 законів, що регулюють проблеми соціального страхування і захисту населення, які у дечому дублюються, а у дечому входять у суперечності; запровадження єдиного соціального податку нарівні 20% (зараз встановлені обов'язкові відрахування у державні ПФ, фонд зайнятості, фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань, фонд соціального страхування у випадку тимчасової втрати працездатності та витратами зумовленими народженням та похованням); запровадження таких обов'язкових і взаємопов'язаних (тобто їх поступове зрівнювання, зближення) соціальних стандартів, як межа бідності та прожитковий мінімум і єдиної тарифної сітки, на яких повинна будуватися політика у сферах оплати праці, соціального забезпечення й соціального захисту населення тощо;
- реформування пенсійної системи (перехід до трирівневої, солідарної державної, накопичувально-змішаної (державної та

корпоративної) системи пенсійного страхування);

- реформування системи медичного обслуговування на засадах запровадження обов'язкового медичного страхування, поєднання елементів страхової і безкоштовної медицини тощо;

- розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для патріотичного виховання і всебічної якісної освіти й духовного розвитку дітей та молоді;

- зміцнення сім'ї, підвищення її ролі у суспільстві;

- створення ефективної системи захисту довкілля та екологічної безпеки населення через проведення активної екологічної політики.

Для відображення та оцінки соціальної політики використовується низка узагальнених та окремих показників. До *основних показників, за допомогою яких відображають та оцінюють соціальну політику, належать:*

- соціально-демографічні показники (кількість населення, його склад за статтю, віком, соціальним станом; особливості відтворення й міграції населення);

- узагальнювальні показники добробуту населення (НД на душу населення, сукупні ресурси для споживання та невиробничого будівництва, обсяг основних фондів невиробничого призначення);

- показники, які характеризують умови й оплату праці (кількість робітників, зайнятих ручною працею, темпи скорочення застосування ручної праці, підвищення кваліфікації робітників і спеціалістів, оплата праці зайнятих у народному господарстві);

- показники розвитку сфери послуг;

- показники зростання доходів і споживання населення (динаміка і структура реальних доходів населення, обсяги продажу товарів на душу населення, споживання продуктів харчування і непродовольчих товарів);

- показники, які оцінюють (характеризують) результативність соціальної політики (рівень життя населення, якість життя населення).

Рівень і якість життя є інтегрованими показниками соціально-економічного розвитку країни, що відображає міру задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб людей, яку забезпечує сукупність матеріальних і соціальних умов (благ) життя. До основних елементів, що визначають рівень життя, належать: рівень і структура споживання матеріальних благ (продуктів харчування та непродовольчих товарів); рівень споживання послуг установ побутового обслуговування, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального забезпечення, фізкультури; рівень забезпечення житлом.

Оцінка рівня життя населення в Україні та його державне регулювання здійснюється за допомогою таких *показників* соціальних гарантій населення, як: прожитковий мінімум (мінімальний споживчий бюджет); величина вартості прожиткового мінімуму; вартісна величина

"споживчого кошика" продуктів харчування; межа малозабезпеченості; мінімальна і середня заробітна плата, мінімальна і середня пенсія тощо.

Споживчий бюджет – це балансовий розрахунок, який характеризує обсяг і структуру споживання населенням матеріальних благ і послуг. Споживчий бюджет складається з індивідуального бюджету, що формується індивідуальними доходами, та грошової оцінки послуг, які надаються населенню із суспільних фондів споживання. Розрахунки споживчого бюджету здійснюються у цінах відповідних років.

Прожитковий мінімум (мінімальний споживчий бюджет) – це мінімальна кількість життєвих засобів, необхідних для підтримки життєдіяльності людини. Цей показник визначає нижню межу суспільно необхідного рівня життя за певних умов розвитку суспільства.

Чільні положення, що визначають порядок формування споживчого кошика і використання прожиткового мінімуму, встановлені Законом України "Про прожитковий мінімум" № 966-ХІV від 15.07.1999.

Таблиця 6.1

Прожитковий мінімум в Україні по соціальним та демографічним групам з 2000 по 2019 рр. (грн.)

Період	Загальний показник	Діти до 6 років	Діти від 6 до 18 років	Працездатні особи	Особи, що втратили працездатність
з 01.01.2000 по 31.12.2000	270	241	297	288	217
з 01.01.2001 по 31.12.2001	311	276	346	331	249
з 01.01.2002 по 31.12.2003	342	307	384	365	268
з 01.01.2004 по 31.12.2004	362	324	405	387	285
з 01.01.2005 по 31.12.2005	423	376	468	453	332
з 01.01.2006 по 31.03.2006	453	400	514	483	350
з 01.04.2006 по 30.09.2006	465	410	527	496	359
з 01.10.2006 по 31.12.2006	472	418	536	505	366
з 01.01.2007 по 31.03.2007	492	434	558	525	380
з 01.04.2007 по 30.09.2007	525	463	595	561	406
з 01.10.2007 по 31.12.2007	532	470	604	568	411
з 01.01.2008 по 31.03.2008	592	526	663	633	470
з 01.04.2008 по 30.06.2008	605	538	678	647	481
з 01.07.2008 по 30.09.2008	607	540	680	649	482
з 01.10.2008 по 31.10.2009	626	557	701	669	498
з 01.11.2009 по 31.12.2009	701	632	776	744	573
з 01.01.2010 по 31.03.2010	825	755	901	869	695
з 01.04.2010 по 30.06.2010	839	767	917	884	706
з 01.07.2010 по 30.09.2010	843	771	921	888	709
з 01.10.2010 по 30.11.2010	861	787	941	907	723
з 01.12.2010 по 31.12.2010	875	799	957	922	734
з 01.01.2011 по 31.03.2011	894	816	977	941	750
з 01.04.2011 по 30.09.2011	911	832	997	960	764
з 01.10.2011 по 30.11.2011	934	853	1022	985	784
з 01.12.2011 по 31.12.2011	953	870	1042	1004	800

з 01.01.2012 по 31.03.2012	1017	893	1112	1073	822
з 01.04.2012 по 30.06.2012	1037	911	1134	1094	838
з 01.07.2012 по 30.09.2012	1044	917	1144	1102	844
з 01.10.2012 по 30.11.2012	1060	930	1161	1118	856
з 01.12.2012 по 31.12.2012	1095	961	1197	1134	884
з 01.01.2013 по 30.11.2013	1108	972	1210	1147	894
з 01.12.2013 по 31.12.2013	1176	1032	1286	1218	949
з 01.01.2014 по 31.12.2014	1176	1032	1286	1218	949
з 01.01.2015 по 31.08.2015	1176	1032	1286	1218	949
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1330	1167	1455	1378	1074
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1330	1167	1455	1378	1074
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1399	1228	1531	1450	1130
з 01.12.2016 по 31.12.2016	1544	1355	1689	1600	1247
з 01.01.2017 по 30.04.2017	1544	1355	1689	1600	1247
з 01.05.2017 по 30.11.2017	1624	1426	1777	1684	1312
з 01.12.2017 по 31.12.2017	1700	1492	1860	1762	1373
з 01.01.2018 по 30.06.2018	1700	1492	1860	1762	1373
з 01.07.2018 по 30.11.2018	1777	1559	1944	1841	1435
з 01.12.2018 по 31.12.2018	1853	1626	2027	1921	1497
з 01.01.2019 по 30.06.2019	1853	1626	2027	1921	1497
з 01.07.2019 по 30.11.2019	1936	1699	2118	2007	1564
з 01.12.2019	2027	1779	2218	2102	1638

В аналізі прожиткового мінімуму враховують фізіологічний мінімум (вартість товарів та послуг, необхідних для задоволення тільки основних фізіологічних потреб. Причому протягом відносно короткотривалого періоду, без врахування витрат на придбання одягу, взуття та інших непродовольчих товарів) та соціальний мінімум або бюджет мінімального достатку (мінімальні норми задоволення фізіологічних, соціальних і духовних потреб, тобто вартість товарів та послуг, визначених суспільством як необхідних для збереження прийняттого рівня життя).

Прожитковий мінімум (мінімальний споживчий бюджет) визначається на основі так званого *кошика споживача* – вартості стандартного набору товарів та послуг масового споживання у конкретній країні у певний час.

Обумовлюють прожитковий мінімум такі фактори, як ціни, інфляція та кількісна оцінка набору споживчих благ та послуг. Але за умов інфляції, спаду виробництва мінімальні споживчі кошики та мінімальні споживчі бюджети втрачають практичне значення.

Мінімальний споживчий бюджет та величина вартості прожиткового мінімуму як інструменти соціальної політики використовують:

- у ролі орієнтирів для регулювання доходів і витрат населення;
- для обґрунтування розмірів оплати праці;
- для оцінки матеріальних і фінансових ресурсів, необхідних для реалізації поточних та перспективних соціальних програм;
- для регулювання міжгалузевого зростання заробітної плати, співвідношення в оплаті праці між галузями.

«Кошик споживача» на рік виглядає так:

- 1 шафа для одягу, ліжко, письмовий стіл, набір кухонних предметів, телефон, люстра, (строк служби – 25 років);
- Дзеркало для ванної кімнати, радіоприймач (строк служби – 20 років);
- Стілець, холодильник, (строк служби 15 років);
- Пральна машина (строк служби – 14 років)
- Ніж, виделки, (строк служби – 10 років);
- 2 тарілки (строк служби – 3 роки)

На 2016 рік на одного українця не більше 2кг сала, 8кг свинини, 9 кг ковбасних виробів. Чоловікові на рік знадобиться – 1 костюм, галстук, джемпер, светр, 1 брюки, 6 трусів, 2 майки, 1 плавки, 10 пар носків. Для жінки – 2 майки, 6 трусів, 1 купальник, 2 синтетичних колгот, 1 брюки. Що стосується гігієни – 2 зубні щітки, 1 одеколон, 1 гребінець, туалетний папір -12 рулонів - це все на 1 рік. Щодо ліків, то (1 (100гр) упаковка вати, 2 бинти, 2 упаковки жарознижувальних таблеток, 7 пластирів та 1 дитячий крем на рік.

Одним з важливих показників рівня життя населення є вартісна величина *межі малозабезпеченості* – це величина сукупного доходу на душу населення, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів та послуг на встановленому законодавством мінімальному рівні.

До системи державного регулювання рівня життя входять: індексація грошових доходів населення – захист найменш забезпечених верств (державні пенсії, стипендії, соціальна допомога); компенсація – відшкодування подорожчання окремих видів товарів та послуг і передбачає виплату різниці у цінах громадянам або їх окремим групам; субсидування – грошова допомога для оплати споживання окремих видів товарів та послуг.

Для формування заходів та оцінки результативності соціальної політики у світовій практиці використовують також показник *індексу вартості життя*, який являє собою індекс роздрібних цін спеціального набору товарів та послуг, що входять у бюджет середнього споживача (споживчий кошик) і становить прожитковий мінімум.

Індекс вартості життя Numbeo (3-місце серед найдешевших країн світу)

Середні ціни в Україні

- Середня зарплата: 6639 грн
- Комунальні послуги (80 кв.м.): 2372 грн
- Проїзд в транспорті: 5 грн
- Оренда 1к.кв. в місті: 8 тис. грн
- М'ясне блюдо: 100 грн
- Капучино: 23 грн

Поняття якості життя конкретизує категорію рівень життя. В ООН, наприклад, для оцінки якості життя запропоновано індекс якості життя, який характеризує: рівень освіти; медичного обслуговування; тривалість життя; ступінь зайнятості населення; платоспроможність населення; доступ до політичного життя та інше. Конкретними показниками оцінки якості життя є кількість автомобілів, телефонів, квадратних метрів житла, лікарняних ліжок на одну людину (на одну тисячу населення), якість медичного обслуговування тощо.

Одним із найважливіших показників рівня життя населення, його добробуту є реальні доходи населення, на підставі яких здійснюється прогнозування загального обсягу, структури і динаміки споживання населенням матеріальних благ та послуг, складу і джерел доходів населення, розмірів і рівнів диференціації доходів окремих соціальних груп.

6.4. Регулювання оплати праці, доходів та обсягу споживання населення. Складовою механізму державної соціальної політики є політика доходів та регулювання оплати праці як основної складової грошових доходів населення.

Заробітна плата (ЗП) як основна складова грошових доходів населення, а саме її величина:

- впливає на загальні показники соціально-економічної ефективності НЕС в цілому;
- є обґрунтуванням стимулів до праці;
- основним джерелом доходів трудових верств населення.

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Оплата праці складається із двох частин: основної та додаткової ЗП.

Основна ЗП працівника залежить від результатів його праці і визначається тарифними ставками, посадовими окладами, а також надбавками і доплатами, що не перевищують встановлені законодавством розміри.

Додаткова оплата праці залежить від результатів діяльності підприємства і встановлюється у вигляді премій, винагород та інших виплат, які не передбачені або понад розміри встановлені (передбачені) чинним законодавством.

Джерелом коштів на оплату праці працівників госпрозрахункових підприємств є частина доходу та інші кошти, одержані внаслідок їхньої господарської діяльності. Для установ і організацій, що фінансуються з

бюджету, – це кошти, які виділяються з відповідних бюджетів, а також частина доходу, одержаного внаслідок господарської діяльності та з інших джерел.

Організація оплати праці у багатьох країнах є внутрішньофірмовою справою, яка регулюється угодою між власниками виробництва (бізнесу) та профспілками, що захищають інтереси найманих працівників. В Україні правові, економічні й організаційні засади оплати праці визначають: Закон України "Про оплату праці" (1995 р.); Кодекс законів про працю в Україні (ст. 94-117); Закон України "Про колективні договори і угоди"; ГК України та інші нормативні акти.

Чинне законодавство України розмежовує *сфери державного й договірної регулювання оплати праці*, запроваджує систему соціального партнерства, розширює та закріплює права трудівників на належну оплату праці. Отже, в Україні згідно з чинним законодавством застосовується державне і договірне регулювання оплати праці. Організація оплати праці здійснюється на підставі: законодавчих та інших нормативних актів; генеральної угоди на державному рівні; галузевих, регіональних угод; колективних договорів; трудових договорів.

Суб'єктами організації оплати праці є: органи державної влади та місцевого самоврядування; власники, об'єднання власників або їх представницькі органи; професійні спілки, об'єднання професійних спілок або їх представницькі органи; працівники.

Договірне регулювання ЗП в Україні ґрунтується на системі тарифних угод, що укладаються на міжгалузевому (генеральна тарифна угода), галузевому (галузева тарифна угода), регіональному (регіональна тарифна угода) та виробничому (тарифна угода як частина колективного договору) рівнях.

До методів прямого впливу належить регулювання оплати праці за допомогою: встановлення мінімальної заробітної плати (МЗП) та інших державних норм і гарантій; запровадження тарифної системи, форм та систем оплати праці, єдиних тарифних умов оплати праці; встановлення міжгалузевих співвідношень в оплаті праці; встановлення умов і розмірів оплати праці в бюджетних організаціях й установах; визначення і встановлення максимальних розмірів посадових окладів керівників державних підприємств.

До методів непрямого впливу належать: регулювання розміру доходу, що спрямовується на оплату праці на підприємстві; оподаткування підприємств і доходів працівників тощо.

В Україні законодавчо встановлюється *мінімальна заробітна плата* та мінімальні ставки компенсаційних доплат (за роботу у несприятливих, шкідливих та небезпечних умовах тощо) залежно від стану економічного розвитку країни, досягнутого рівня продуктивності праці, середньої заробітної плати і вартості мінімального споживчого бюджету.

Мінімальна зарплата (МЗП) – це гарантований державою соціальний мінімум нетарифікованої праці. Тобто це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче від якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт).

Таблиця 6.2

Мінімальна заробітна плата в Україні

Період	місячна			погодинна		
	місячна	місячна	місячна	погодинна	погодинна	погодинна
з 01.04.2010 по 30.06.2010	884	15	1.7%	5,29	0.09	1.7%
з 01.07.2010 по 30.09.2010	888	4	0.5%	5,32	0.03	0.6%
з 01.10.2010 по 30.11.2010	907	19	2.1%	5,43	0.11	2.1%
з 01.12.2010 по 31.12.2010	922	15	1.7%	5,52	0.09	1.7%
з 01.01.2011 по 31.03.2011	941	19	2.1%	5,66	0.14	2.5%
з 01.04.2011 по 30.09.2011	960	19	2.0%	5,77	0.11	1.9%
з 01.10.2011 по 30.11.2011	985	25	2.6%	5,92	0.15	2.6%
з 01.12.2011 по 31.12.2011	1004	19	1.9%	6,04	0.12	2.0%
з 01.01.2012 по 31.03.2012	1073	69	6.9%	6,43	0.39	6.5%
з 01.04.2012 по 30.06.2012	1094	21	2.0%	6,56	0.13	2.0%
з 01.07.2012 по 30.09.2012	1102	8	0.7%	6,61	0.05	0.8%
з 01.10.2012 по 30.11.2012	1118	16	1.5%	6,70	0.09	1.4%
з 01.12.2012 по 31.12.2012	1134	16	1.4%	6,80	0.10	1.5%
з 01.01.2013 по 30.11.2013	1147	13	1.1%	6,88	0.08	1.2%
з 01.12.2013 по 31.12.2013	1218	71	6.2%	7,30	0.42	6.1%
з 01.01.2014 по 31.12.2014	1218	0	0%	7,30	0.00	0%
з 01.01.2015 по 31.08.2015	1218	0	0%	7,29	-0.01	-0.1%
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1378	160	13.1%	8,29	1.00	13.7%
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1378	0	0%	8,29	0.00	0%
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1450	72	5.2%	8,69	0.40	4.8%
з 01.12.2016 по 31.12.2016	1600	150	10.3%	9,59	0.90	10.4%
з 01.01.2017 по 31.12.2017	3200	1600	100.0%	19,34	9.75	101.7%
з 01.01.2018 по 31.12.2018	3723	523	16.3%	22,41	3.07	15.9%
з 01.01.2019	4173	450	12.1%	25,13	2.72	12.1%

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання.

Функція МЗП – мотивація власника робочої сили до участі у праці.

Вимоги до МЗП:

- незначний відрив від мінімального споживчого бюджету;
- визначення рівня заробітної плати за міжнародними стандартами;
- своєчасне коригування відповідно до економічних і соціальних змін у суспільстві;
- збереження нормального співвідношення між мінімальною і середньою ЗП шляхом: 1) «підтягування» рівня МЗП до середньої; 2) стримування зростання середньої і максимальної ЗП (через механізм податків).

Законом “Про оплату праці” передбачається, що мінімальна заробітна плата повинна встановлюватися у розмірі, не нижчому за вартісну величину межі малозабезпеченості у розрахунку на працевдатну особу.

Розмір мінімальної заробітної плати встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України, як правило, один раз на рік у законі про Державний бюджет України з урахуванням пропозицій, вироблених шляхом переговорів, представників професійних спілок, власників або уповноважених ними органів, які об'єдналися для ведення колективних переговорів та укладення генеральної угоди. Розмір мінімальної заробітної плати може переглядатися під час внесення змін до закону про Державний бюджет України залежно від зростання індексу цін на споживчі товари і тарифів на послуги за угодою сторін колективних переговорів. Зміни розміру мінімальної заробітної плати іншими законами України та нормативно-правовими актами є чинними тільки після внесення змін до закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Мінімальні розміри ставок (окладів) заробітної плати як мінімальні гарантії в оплаті праці визначаються генеральною угодою.

Як уже зазначалося, державне регулювання оплати праці здійснюється також шляхом запровадження тарифної системи, форм і систем оплати праці, єдиних тарифних умов оплати праці. *Тарифна система оплати праці* є основою організації та регулювання оплати праці, яка включає: тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники). Використовується для розподілу робіт залежно від їх складності, а працівників - залежно від їх кваліфікації та за розрядами тарифної сітки. Вона є основою формування та диференціації розмірів заробітної плати.

Тарифна сітка (схема посадових окладів) формується на основі: тарифної ставки робітника першого розряду, що встановлюється у розмірі, не нижчому, ніж визначений генеральною (галузевою) угодою; міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів).

Тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники) розробляються Міністерством праці та соціальної політики України.

Договірне регулювання ЗП в Україні ґрунтується на системі тарифних угод на міжгалузевому, галузевому та виробничому рівнях. На державному рівні таку угоду укладають КМ України і профспілкові об'єднання з метою забезпечення ефективного господарювання у державному секторі економіки, захисту інтересів працівників, запобігання можливим негативним соціальним наслідкам реформування економіки.

Щодо осіб, які працюють або працевлаштовуються за трудовими договорами на певний термін чи на час виконання певної роботи, застосовується *контрактна форма оплати праці*. У контрактах за угодою

сторін визначаються умови оплати праці та матеріального забезпечення, умови підвищення чи зниження договірної розміру оплати праці, встановлення надбавок і доплат, премій і винагород за підсумками роботи, участі у прибутках підприємства, організації, установи, підприємця-фізичної особи. При цьому розміри виплат залежать від виконання умов контракту, але не можуть бути нижчі, ніж це передбачено законодавством про оплату праці, тарифними угодами і колективними договорами.

Забезпечують реалізацію державної політики оплати праці Міністерство праці та соціальної політики, регіональні управління (відділи) праці й соціальних проблем місцевих держадміністрацій, фінансові органи, органи ДПА, професійні спілки та інші органи (організації), що представляють інтереси найманих працівників.

Складовою механізму державної соціальної політики є політика доходів. У ринковій НЕС вона поряд із конкурентною та стабілізаційною політикою сприяє вирівнюванню доходів і забезпеченню умов для підтримки певних життєвих стандартів та всебічного розвитку усіх членів суспільства.

Планування та регулювання доходів повинно враховувати об'єктивний *принцип нерівності формування й розподілу доходів* у ринкових економічних системах, що пов'язано із різницею у фізичних та розумових здібностях людей, їх освіті та професійній кваліфікації, складі сімей, наявності власності тощо. Але коли диференціація доходів є надто великою, виникає бідність, що є причиною соціальної напруги і можливого соціального збурення в суспільстві.

У сфері розподільчих відносин потрібна реальна взаємодія економічних критеріїв, пов'язаних з вимогами економічної раціональності, і соціальних критеріїв, що передбачають забезпечення умов для всебічного розвитку всіх членів суспільства.

Для забезпечення стабільності у суспільстві держава повинна регулювати надмірну нерівність доходів в окремих членів суспільства. З цією метою застосовується: податкова політика, політика держвидатків, спеціальні програми. Такі заходи встановлюються в законодавчому порядку і систематично переглядаються відповідно до соціально-економічного рівня розвитку суспільства.

ТЕМА 7

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

7.1. Науково-технічний прогрес: зміст і вплив на соціально-економічний розвиток.

7.2. Державна науково-технічна політика.

7.3. Інновації як специфічна форма НТП.

7.4. Державна інноваційна політика.

7.1. Науково-технічний прогрес: зміст і вплив на соціально-економічний розвиток.

Науково-технічний прогрес – безперервний розвиток науки і техніки, обумовлений потребами виробництва, зростанням та ускладненням суспільних потреб.

НТП охоплює два паралельні процеси:

- науковий прогрес як оновлення знань;
- технічний або технологічний прогрес як позитивна зміна характеру використовуваних у виробничому та інших процесах суспільного життя (діяльності) техніки та технології.

НТП є вирішальним чинником соціально-економічного розвитку суспільства, який забезпечує (обумовлює):

- зростання продуктивності економічних ресурсів на основі використання у виробництві нових техніки, технології та інформаційних систем (науково-технічні досягнення, пов'язані зі створенням і впровадженням у виробництво нових технологій і товарів, зумовлюють зниження витрат ресурсів на одиницю кінцевої продукції, а отже, дають можливість виготовляти більше продукції за умов обмежених ресурсів, тобто забезпечують економічне зростання);

- суттєві структурні зрушення в економіці (позитивні зміни відтворювальних, галузевих, соціальних, зовнішньоекономічних, територіальних, функціональних пропорцій);

- позитивний вплив на рівноважне економічне зростання через порушення макроекономічної рівноваги під впливом технологічних змін;

- підвищення якості продукції на основі застосування новітньої техніки і технології виробництва;

- формування і задоволення нових потреб суспільства в цілому та окремих його суб'єктів.

Отже, можна сказати, що НТП виконує дві функції:

- 1) економічну, яка полягає у забезпеченні економії ресурсів у масштабах національної економіки, зміні її структури і стимулюванні зростання;

- 2) соціальну, яка полягає у якіснішому задоволенні та

ускладненні існуючих потреб, розширенні кола і формуванні нових потреб.

Існує дві форми науково-технічного прогресу:

- еволюційна – поступальний розвиток науки і техніки;

- революційна – НТР – це якісні зміни у науково-технічній сфері на основі використання фундаментальних наукових відкриттів і винаходів, що обумовлюють докорінні перетворення в усіх сферах діяльності. (науці, техніці, виробництві, управлінні, соціальній інфраструктурі).

На рівні підприємств і виробничих об'єднань НТП називають технічним і організаційним розвитком. Це впровадження результатів досягнень НТП у виробництво, застосування нової техніки і технології, інтенсифікація виробництва, підвищення його ефективності, вдосконалення організації праці та управління.

Існує дві концепції НТП: ендогенна й екзогенна.

Згідно з екзогенною (класичною та неокласичною) концепціями НТП досягнення науки і техніки розглядають не як внутрішню причину розвитку виробництва, а як його наслідок. Тобто НТП вважається зовнішньою соціально-економічною силою, яка підвищує ефективність суспільного виробництва.

Розрізняють три основні моделі екзогенного НТП:

1) нейтральний НТП (збільшення ефективності виробництва не залежить від КВ та приросту трудових ресурсів, а є наслідком впливу зовнішніх факторів);

2) уречевлений НТП (збільшення ефективності виробництва обумовлюється запровадженням більш досконалого устаткування та кваліфікованої робочої сили);

3) індукований НТП (збільшення капіталовкладень обумовлює зростання темпів науково-технічного розвитку).

Ендогенна (сучасна) концепція НТП розглядає НТП як внутрішній фактор розвитку економіки, що становить результат особливої сфери економічної діяльності, яка виробляє нову техніку і технології. Такий (ендогенний) НТП характеризується органічним впливом науки й техніки на розвиток виробництва. З іншого боку, науково-технічний розвиток безпосередньо пов'язаний з макроекономічним середовищем та спрямованістю державної промислової політики.

В основі концепції ендогенного НТП лежить інноваційна теорія Й.Шумпетера, згідно з якою науково-технічні досягнення позитивно впливають на економічний розвиток, якщо вони ведуть до створення й запровадження у виробництво нових технологій і нових товарів. Відповідно до цієї теорії, технологічні зміни, що призводять до порушення економічної рівноваги, є чинником досягнення стабільності (рівноваги) економічної системи на більш високому рівні її розвитку.

При цьому НТП справляє позитивний вплив на рівноважне економічне зростання у будь-якій ситуації. У період рецесії завдяки технологічним змінам забезпечується економічне зростання без порушення рівноваги. А у період інфляційного розвитку економіки технологічні зміни зумовлюють збільшення реального ВВП і зменшення ціни (інфляції).

Власне ендогенна концепція трактування НТП, яка розглядає його як внутрішній інноваційний чинник розвитку НЕС, повинна лежати в основі ДЕП у цілому і її науково-технічної складової (науково-технічної політики держави) зокрема.

7.2. Державна науково-технічна політика.

Науково-технічна політика – це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного науково-технічного розвитку країни, яка визначає основні цілі, напрямки, принципи, форми і методи діяльності держави в науково-технічній сфері.

В Україні існує розгалужена структура державних органів, що здійснюють науково-технічну політику. У структурах як законодавчих, так і виконавчих органів державної влади створено відповідні органи, до функцій яких належить формування засад науково-технічної політики. Безпосередню діяльність з розроблення, обґрунтування та ресурсного забезпечення державних науково-технічних програм проводять Міністерство економіки, Міністерство промислової політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство фінансів, Національна академія наук України, галузеві академії наук.

Особливості науково-технічного розвитку України:

- технічне і технологічне відставання від рівня розвинених країн світу;
- висока ресурсомісткість виробництва;
- низький рівень продуктивності праці;
- певна військова спрямованість наукових розробок;
- певна ізольованість у світовому науково-технічному і технологічному обміні;
- нераціональне використання науково-технічного потенціалу країни.
- Механізм вироблення та реалізації науково-технічної політики охоплює:
  - нормативно-правове забезпечення науково-технічної діяльності у країні;
  - систему державної підтримки фундаментальних і пошукових досліджень, у тому числі їх пряме державне (бюджетне) фінансування;
  - визначення пріоритетів у сфері науки і техніки, їх всебічну підтримку та заохочення;
  - адекватну ринковій економіці структуру науково-технічної сфери,

у тому числі і її інфраструктуру;

- диверсифікацію джерел мобілізації коштів на науково-технічний розвиток (кошти держбюджету, позабюджетних фондів, приватні та іноземні інвестиції);

- підтримку нових інноваційних структур, у тому числі максимальне стимулювання малого інноваційного, венчурного підприємництва тощо;

- науково-технічне прогнозування та програмування; систему фінансових, кредитно-грошових, амортизаційних та інших пільг і преференцій;

- організаційну підтримку і забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності, у тому числі через ринкову інфраструктуру;

- систему вищої освіти, адаптовану до світових стандартів та підготовку наукових кадрів;

- міжнародне науково-технічне співробітництво.

Нормативно-правове забезпечення науково-технічної діяльності в Україні, закладено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також змінами і доповненнями до цього закону (зокрема, Закон «Про інноваційну діяльність» (2002 р.))

Одним з головних елементів механізму державного регулювання науково-технічної діяльності є *визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки*. Правові, фінансові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки в Україні визначає Закон України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" (2001 р.).

Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки формуються на п'ять років на підставі прогнозу розвитку науки й техніки і є складовою прогнозу економічного та соціального розвитку України на середньостроковий період.

Пріоритетними мають стати галузі, які недостатньо розвинені в Україні, але дозволяють реалізувати науково-технічний потенціал інших галузей, а саме: середнє і точне машинобудування, приладобудування, нові речовини й матеріали, комп'ютерна техніка та інформаційні технології, електронна, електротехнічна та радіотехнічна промисловість. Розвиток цих галузей промисловості уможливить виведення на світовий рівень галузей, що в них Україна вже нині має значні конкурентні переваги: літакобудування, суднобудування, виробництво надтвердих матеріалів, кераміки, танків та ін. Реалізація названих пріоритетів забезпечить ефективну інтеграцію України в міжнародний поділ праці й сприятиме скороченню нееквівалентності зовнішньоекономічного обміну.

Наступним важливим елементом механізму державного регулювання науково-технічної діяльності (формування і реалізації науково-технічної

політики у державі) є адекватна ринковій економіці *структура науково-технічної сфери*, у тому числі і її ринкова інфраструктура.

В Україні, враховуючи можливості національної економіки та нові суспільні вимоги, науково-технічна сфера охоплює такі сектори: академічний; вузівський; галузевий; заводський. Для кожного з них характерні специфічні шляхи інтеграції в ринкову економіку, які визначаються попитом на науково-технічну продукцію, обсягами та джерелами фінансування, тривалістю науково-технічних досліджень, наявністю дослідних заводів та ін.

Для академічної та вузівської науки характерною є велика питома вага державних замовлень у планах науково-дослідних робіт, які виконуються в межах пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки. Науково-технічні організації цього сектору, як правило, зберігають державну форму власності, але працюють на засадах госпрозрахунку, мають право збільшувати обсяги науково-дослідних робіт за рахунок прямих договорів із замовниками.

Галузеву науку за умов ринку зосереджено в структурі галузевих міністерств та холдингових компаній або у сфері їхньої компетенції. Вона працює безпосередньо на потреби відповідних галузей. Галузева наука – це найбільший сектор науки, оскільки включає велику кількість наукових організацій самостійних за статусом, різноманітних за організаційно-правовою формою та формою власності. Заводська наука тісно пов'язана з виробництвом, інтегрована в структуру промислових підприємств на правах структурних підрозділів або господарсько-самостійних одиниць.

Одним із напрямків структурної перебудови науково-технічної сфери є підтримка державою нових інноваційних структур: технополісів, технопарків, бізнес-інкубаторів, які сприяють активізації й розвитку науково-технічної діяльності.

Важливою умовою структурної перебудови у сфері науки є створення ринкової інфраструктури: комерційні інформаційні центри, біржі інтелектуальної власності, запроваджувальні фірми, провайдери, інноваційні фонди, лізингові фірми.

Сучасною формою прискорення впровадження досягнень науки і техніки є франчайзинг – це угода великих корпорацій з невеликими фірмами або окремими підприємствами. Сутність франчайзингу полягає в тому, що фірма-франчайзер передає своєму партнерові (франчайзі) право здійснення окремого виду діяльності з використанням своєї технології, ліцензій, «ноу-хау», фірмової торговельної марки.

Успішне проведення науково-технічної політики пов'язане також і з *розвитком та адаптацією системи вищої освіти* України до світових стандартів. Власне, у контексті вирішення цієї проблеми Україна 19.05.2005 року приєдналася до Болонського процесу (Болонської конвенції).

Вироблення й успішна реалізація державної науково-технічної політики в умовах глобалізації економіки та прагненні рівноправної інтеграції НЕС до світової господарської системи тісно пов'язані (залежать) також і від *створення сприятливих умов для міжнародного співробітництва у сфері науки й техніки*, для залучення іноземних інвесторів у вітчизняну науку, для входження у систему науково-технічної інформації тощо.

Механізм реалізації науково-технічної політики.

Досягнення цілей та завдань науково-технічної політики здійснюється державою через застосування конкретних методів її реалізації. За ознакою форми впливу на науково-технічний розвиток економіки весь арсенал цих методів поділяється на дві групи: методи прямого та непрямого регулювання.

До методів прямого регулювання належать:

- визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки;
- державні науково-технічні програми;
- державне замовлення в науково-технічній сфері;
- державна науково-технічна експертиза;
- бюджетне фінансування досліджень та робіт, що виконуються в рамках пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки;

- державна політика щодо формування та заохочення науково-технічних кадрів;

- державна політика у сфері патентів і ліцензій. До методів непрямого регулювання належать:

- диференційована податкова політика;
- стимулююча фінансово-кредитна політика;
- гнучка амортизаційна політика;
- правовий захист інтелектуальної власності;
- державна політика у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва.

Державна науково-технічна експертиза є невід'ємним елементом реалізації науково-технічної політики. Вона проводиться з метою забезпечення наукової обґрунтованості структури та змісту пріоритетних напрямків і програм розвитку науки і техніки, визначення соціально-економічних та екологічних наслідків науково-технічної діяльності, визначення якісного рівня досліджень та їх результатів.

Державна політика у сфері патентів і ліцензій спрямована на регулювання відносин, пов'язаних з набуттям і використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності. Автори інтелектуальної власності отримують частину доходів від використання їхнього продукту у бізнесі. Необхідною умовою практичного використання науково-технічних досягнень є державний захист прав інтелектуальної власності (на законодавчому рівні).

Підтримка міжнародного науково-технічного співробітництва державою надає господарюючим суб'єктам право участі у виконанні міжнародних програм, укладання угод з іноземними організаціями і фірмами, участі в діяльності міжнародних наукових товариств тощо.

7.3. Інновації як специфічна форма НТП.

Інновації – це кінцевий результат впровадження досягнень науки і техніки з метою отримання економічного, соціального, екологічного науково-технічного або іншого ефекту. Інновації втілюються у вигляді нових технологій, видів продукції, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового та іншого характеру.

Терміни «інновація» та «інноваційний процес» є близькими, але не однозначними. *Інноваційний процес* – створення, освоєння і впровадження інновацій. Інноваційний процес складається з таких взаємозумовлених стадій: виникнення ідеї, фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідно-конструкторські розробки, дослідне виробництво, споживання.

На відміну від науково-технічного прогресу інноваційний процес не закінчується впровадженням. Новинка вдосконалюється, стає ефективнішою, набуває нових споживчих якостей. Це відкриває для неї нові сфери застосування й нові ринки. У загальному вигляді інноваційний процес можна вважати способом задоволення суспільних потреб на основі впровадження досягнень науки і технології.

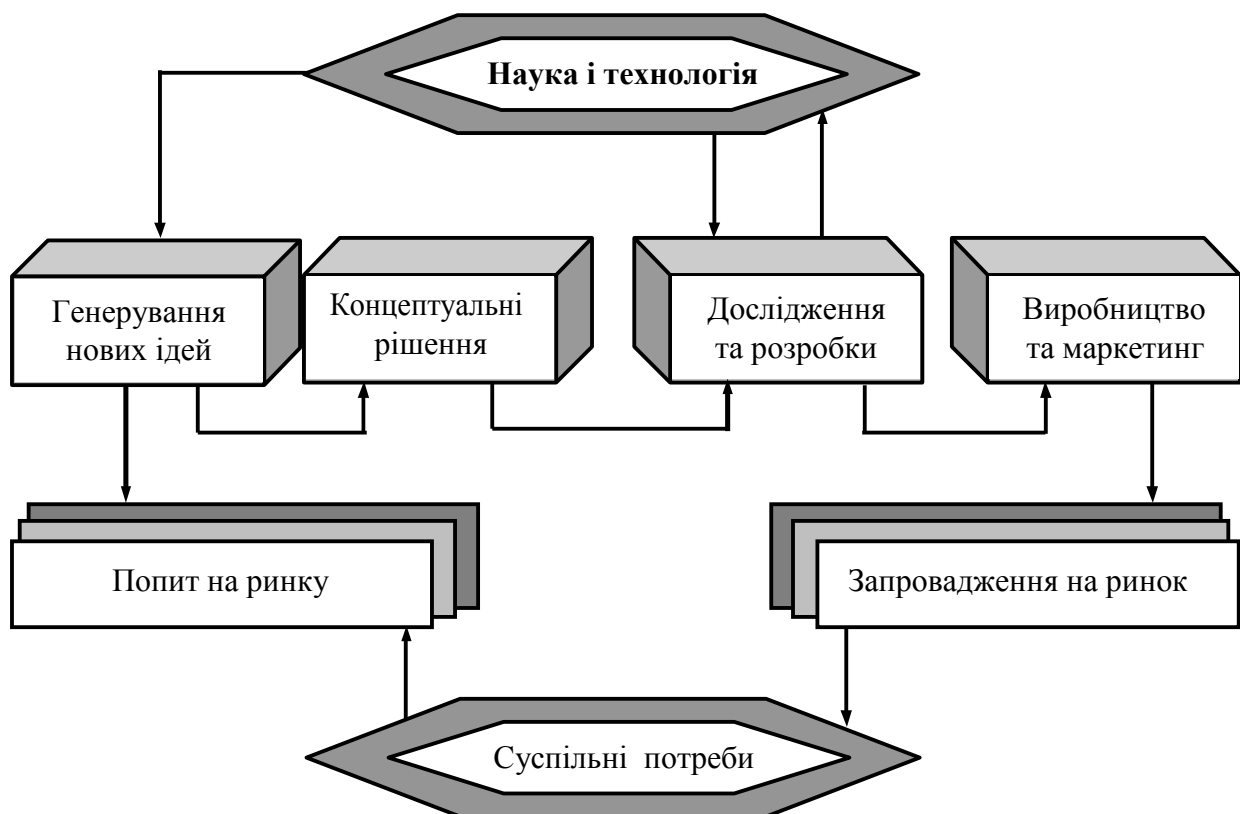

Рис.7.1. Механізм інноваційного процесу

Інноваційний процес охоплює сфери: невиробничу, матеріального виробництва та експлуатації. Він є системою стадій та робіт, яка має складну структуру: виникнення ідеї, фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідно-конструкторські розробки, дослідне виробництво, виробництво, споживання.

СТАДІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ						
Виникнення ідеї	Фундаментальні дослідження	Прикладні дослідження	Дослідно-конструкторські розробки	Дослідне виробництво	Виробництво	Споживання
Виявлення незадоволених потреб	Логічні дослідження	Прикладні системні дослідження	Конструкторські розробки	Експериментальне виробництво	Технічна підготовка виробництва	Використання новинки
Пошук можливостей задоволення потреб	Теоретичні дослідження	Прикладні інтегровані дослідження	Технологічні дослідження	Виготовлення перших промислових серій	Серійне виробництво	Масове споживання
Генерування нових ідей	Цілеспрямовані дослідження	Прикладні експлуатаційні дослідження	Організаційно-економічні дослідження розробки проекту	Промислові дослідження	Масове виробництво	Старіння
Економічна доцільність	Техніко-економічні обґрунтування	Техніко-економічні обґрунтування	Економічні обґрунтування	Розрахунки економічних показників	Розрахунки економічних показників	Ринкові дослідження
Невиробнича сфера		Сфера матеріального виробництва		Сфера експлуатації		

Рис. 7.2. Стадії інноваційного процесу

Інноваційні процеси більшою мірою, ніж інші елементи НТП, пов'язані з ринковими відносинами. Їхня спрямованість і темпи залежать від соціально-економічного середовища, в якому вони функціонують і розвиваються.

Розрізняють три форми інноваційного процесу:

- простий внутрішньо-організаційний (натуральна форма);

- простий між-організаційний (товарна форма);
- розширений.

Простий внутрішньо-організаційний інноваційний процес передбачає створення й використання нововведення у рамках однієї організації.

Нововведення при цьому не набирає безпосередньо товарної форми. У разі простого між-організаційного інноваційного процесу нововведення стають предметом купівлі-продажу в стосунках між виробниками та споживачами. Розширений інноваційний процес виявляється не тільки в самій інновації, а й у підготовці нових виробників для нововведення. Унаслідок взаємної конкуренції виробників нововведення вдосконалюється, набуває нових якостей, розширюються його ринки збуту.

Процес поширення інновацій проходить дві фази:

- 1) створення нововведення і його розповсюдження;
- 2) дифузія нововведення.

На першій фазі корисний ефект нововведення ще не реалізується повною мірою, а тільки створюються перспективи такої реалізації. На другій фазі внаслідок збільшення виробництва нововведення відбувається зниження витрат і збільшення споживачів, а отже, перерозподіл корисного ефекту. Дифузія інновацій – це процес їх передавання комунікаційними каналами, внаслідок чого нововведення проникають в інші галузі виробництва та знаходять усе більше споживачів.

Ефективність державної підтримки інноваційних процесів. Суспільні витрати на виробництво інноваційного продукту складаються з двох частин: по-перше, це приватні витрати суб'єкта інноваційного процесу (приватні витрати називають іще внутрішніми) і, по-друге, зовнішні для цього суб'єкта витрати, які зробили інші юридичні чи фізичні особи в країні у зв'язку з продукуванням інноваційного продукту. Відповідно до цього визначаються граничні витрати. Граничні витрати – це така величина суспільних витрат, яка характеризує приріст витрат (внутрішніх та зовнішніх) унаслідок збільшення їх на одиницю виробництва інвестиційного продукту.

В оцінці ефективності інноваційного процесу, крім категорії витрат, використовують *категорії ефекту*. Розрізняють приватні і зовнішні ефекти. Приватний ефект – це ефект, який отримує безпосередньо суб'єкт інноваційного процесу (такий ефект іще називають внутрішнім). *Зовнішній ефект* – це ефект, який отримують інші юридичні чи фізичні особи в країні у зв'язку з використанням інноваційного продукту. Суспільний ефект є сумою перших двох. Це стосується і граничних їхніх характеристик, що показують значення приросту цих ефектів на додаткову одиницю інноваційного продукту під час його виробництва та споживання.

Суспільні витрати та ефекти є зовнішніми параметрами інноваційного процесу, які відображають додаткові витрати та зиски суспільства.

Наслідком втручання держави в ринкові відносини між суб'єктами інноваційної діяльності у зв'язку зі стимулюванням підприємців-інноваторів буде перерозподіл таких зовнішніх ефектів на користь останніх.

Зовнішні ефекти виникають у третіх осіб унаслідок того, що в ціні товару через дифузю інновацій не відображено витрат, пов'язаних із виготовленням цього товару, а також не відбувається перерозподілу ефекту між виробником і споживачем. Такі зовнішні ефекти та витрати мають назву екстерналій.

Позитивні екстерналії фактично означають наявність у товарі безкоштовних ресурсів та споживчих якостей, що їх використовують треті особи, які не беруть участі в інноваційному процесі.

Наслідком позитивної екстерналії є недовиробництво інноваційного товару, на який існує в суспільстві ефективний попит.

Вирішення проблеми позитивної екстерналії в економіці відбувається переведенням частини зовнішніх витрат та ефектів, які отримує суспільство, у внутрішні (приватні), тобто через так звану інтерналізацію. У процесах інтерналізації в розвинутих країнах бере активну участь держава, яка за рахунок державних коштів компенсує виробникам інноваційного продукту недоотриману частину ефекту.

Інноваційний потенціал країни – це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведенням процес оновлення продукції. Кількісну характеристику інноваційного потенціалу (B) можна виразити за допомогою відношення $B = V/N$, де B – інтенсивність освоєння створених зразків; N та V – відповідно число створених і освоєних зразків нової продукції. Показник B характеризує стан (рівень) інноваційних процесів та інноваційної діяльності у країні.

Інноваційна діяльність – це діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. При цьому інноваційна діяльність є однією з форм інвестиційної діяльності.

Видами інноваційної діяльності є:

- випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;
- проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції;
- реалізація довгострокових науково-технічних програм із тривалими термінами окупності;
- розробка та впровадження нової ресурсозберігаючої технології, яка призначена для поліпшення соціального й екологічного стану суспільства;
- технічне переозброєння, реконструкція, розширення, будівництво нових підприємств, що здійснюються вперше як промислове освоєння

виробництва нової продукції або впровадження нової технології.

7.4. Державна інноваційна політика.

Державна інноваційна політика – це комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на впровадження результатів науки і техніки у виробництво, стимулювання і підтримку інноваційних процесів в економіці.

Мета державної інноваційної політики є синтезом науково-технічної та інвестиційної політики.

Основні цілі інноваційної політики в Україні:

- забезпечення розвитку країни, впровадження нововведень;
- постійне оновлення і модернізація виробництва;
- забезпечення прогресивних структурних зрушень в економіці;
- синхронізація інвестиційних та інноваційних циклів (передбачає забезпечення впровадження результатів науково-технічного прогресу у виробництво із збереженням інвестицій за допомогою політики прискореної амортизації, оскільки тривалість інноваційних циклів менша, ніж тривалість інвестиційних циклів);
- формування сучасного конкурентоздатного національного виробництва;
- налагодження системи наукового прогнозування технологічного розвитку галузей вітчизняного виробництва;
- експертна інвентаризація державних науково-технічних програм;
- зосередження інвестиційних ресурсів на формуванні національних технологічних лідерів (цільове інвестування "точок зростання");
- прискорення процесу формування ринку науково-технічної продукції та підвищення ринкового попиту на науково-технічні досягнення;
- формування умов, за яких впровадження НТП та інновацій було б життєво необхідним для виробників.

Головні напрямки державної інноваційної політики:

- сприяння зростанню інноваційної активності, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- орієнтація на пріоритетну підтримку інновацій, які становлять основу сучасного технологічного прогресу;
- узгодження державної інноваційної політики з ефективним функціонуванням конкуренції в інноваційній діяльності, захистом інтелектуальної власності;
- сприяння розвитку інноваційної діяльності в регіонах України, міжрегіональному і міжнародному трансферту технологій, міжнародному інвестиційному співробітництву, захист інтересів національного інноваційного підприємництва.
- реалізація довгострокових науково-технічних програм з

тривалими термінами окупності;

- фінансування фундаментальних досліджень для досягнення якісних змін у стані продуктивних сил;

- розробка та впровадження нової ресурсозберігаючої технології, яка призначена для поліпшення соціального та екологічного стану суспільства.

До основних методів реалізації державної інноваційної політики належать:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального й місцевого рівнів;

- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних та місцевих інноваційних програм;

- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;

- захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;

- фінансова підтримка виконання інноваційних проектів;

- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;

- підтримка функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Реалізація *стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності* проводиться через систему загальнодержавних (національних) програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля.

Найбільш важливі для держави роботи з реалізації інноваційних пріоритетів загальнодержавного та галузевого рівнів здійснюються на конкурсних засадах через державне замовлення за інноваційними проектами.

Реалізація середньострокових інноваційних пріоритетів регіонального рівня здійснюється на конкурсних засадах через регіональні інноваційні програми та інноваційні проекти, інноваційні проекти технологічних парків.

До *основних регуляторних заходів у межах державної інноваційної політики*, спрямованої на активізацію та прискорення інноваційного процесу у країні, можна віднести (зарахувати):

- підтримка і прямиї розвиток науково-технічної сфери, у тому числі шляхом створення перспективних науково-дослідних інститутів і лабораторій, які розробляють інноваційні проекти;

- надання розробникам, виробникам і фірмам, які впроваджують інноваційний продукт, безпроцентних позик за рахунок коштів Державного інноваційного фонду та інших цільових фондів;

- створення приватних інноваційних фондів, що користуються

значними податковими та кредитними пільгами;

- розробка та впровадження системи податкових пільг для виробників інноваційного продукту;

- створення системи атестації інноваційної продукції, що включає: розробку методик атестації, визначення установ та організацій, які матимуть право проводити таку атестацію, розробку та затвердження форм атестатів інноваційної продукції, що надаватимуть право виробникам такої продукції користуватися податковими пільгами;

- створення державної інформаційної інфраструктури розвитком загальнонаціональної інформаційної мережі з приєднанням до світових мереж; створення установ для надання консультаційних, дорадчих та організаційних послуг інноваторам;

- фінансова допомога вченим, винахідникам і малим фірмам, які працюють над створенням і впровадженням інноваційного продукту у вигляді надання інноваторам грантів, позик, субсидій, гарантованих кредитів, забезпечення дослідників та інженерів відповідним обладнанням, приладдям, приміщенням та сервісом, експертного кредитування та ін.;

- зниження державного патентного мита для індивідуальних винахідників;

- розвиток та підтримка системи освіти у формі повного або часткового утримання закладів загальної та вищої освіти, спеціальної фахової підготовки, системи підвищення кваліфікації;

- створення сприятливого правового середовища для інноваторів: розвиток державного патентного права, правничих засад виробництва та споживання якісної продукції, системи стандартизації виробництв та окремих видів продукції, дозвіл на тимчасову монополію інноватора;

- забезпечення сприятливих умов для міжнародної інвестиційної діяльності, зокрема зниження ставок ПДВ на обладнання, що ввозиться для виробництва інноваційної продукції;

- захист прав та інтересів вітчизняних інноваторів у міжнародній кооперації праці;

- прискорення амортизації та інші амортизаційні пільги;

- державне замовлення та закупівля продукції інноваційних фірм.

В межах регулювання і контролю інноваційної діяльності держава проводить експертизу інноваційних проектів. Так, інноваційні проекти, що інвестуються за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів, а також проекти, замовниками яких є органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, підлягають обов'язковій державній експертизі відповідно до законодавства. Інноваційні проекти, що інвестуються за рахунок інших джерел, підлягають обов'язковій державній експертизі з питань додержання екологічних, містобудівних та санітарно-гігієнічних вимог. У разі необхідності експертиза деяких інноваційних

проектів, що мають важливе народногосподарське значення, може здійснюватися за рішенням Кабінету Міністрів України.

Окрім контролю, держава забезпечує *гарантування* інноваційної діяльності. Зокрема, держава гарантує суб'єктам інноваційної діяльності:

- підтримку інноваційних програм і проектів, спрямованих на реалізацію економічної та соціальної політики держави;
- підтримку створення та розвитку суб'єктів інфраструктури інноваційної діяльності;
- охорону та захист прав інтелектуальної власності, захист від недобросовісної конкуренції у сфері інноваційної діяльності;
- вільний доступ до інформації про пріоритети державної економічної та соціальної політики, про інноваційні потреби та результати науково-технічної діяльності, крім випадків, передбачених законом;
- підтримку щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері інноваційної діяльності.

ТЕМА 8

СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

- 8.1. Структура економіки як об'єкт державного регулювання.**
- 8.2. Структурний ефект та його вимірювання.**
- 8.3. Державне регулювання структурних зрушень в економіці.**
- 8.4. Державне регулювання інвестиційних процесів.**

8.1. Структура та структурні зрушення в розвитку економіки.

Національна економічна система має складну зовнішню (загальну) і внутрішню (функціональну) макро- і мікроекономічну структуру, яка формально становить динамічну взаємодію та залежність окремих сегментних ринків (ринку ресурсів, продуктів, грошей і валюти, інвестицій, цінних паперів, науково-технічних розробок, нерухомості тощо) та їх елементів (попиту і пропозиції, цін і витрат, доходів і видатків тощо) і формально може бути інтерпретована через низку функціональних макроекономічних та мікроекономічних пропорцій:

- між платоспроможним попитом і пропозицією на створений ВВП і НД;
- між платоспроможним попитом і пропозицією на окремих ринках ресурсів та продуктів;
- між продуктивністю праці і зарплатою;
- між доходами і витратами на різних рівнях управління;
- між інвестиціями і заощадженнями;
- кредитно-грошових пропорцій;
- між імпортом та експортом продукції тощо.

Ефективний розвиток економічної системи можливий у разі забезпечення суворої, оптимальної відповідності цих співвідношень. Відсутність же оптимальної збалансованості та посилення нерівноваги в економіці зумовлює: виникнення економічних криз; інфляцію; диспропорційність економіки; розрив економічних зв'язків між суб'єктами ЕС; неплатежі тощо.

Світовий досвід указує на те, що економічне зростання країн Західної Європи великою мірою пояснюється глибокими структурними змінами, які забезпечили впровадження досягнень науково-технічного прогресу, економію, раціональне використання ресурсів та інші позитивні зрушення. Швидке зростання виробництва в більшості країн Південно-Східної Азії сталося передусім за рахунок прискореного розвитку на сучасній науково-технічній основі таких галузей, як електроніка та машинобудування, тобто внаслідок різних структурних зрушень.

Слід відзначити, що структура економіки є поняттям багатоплановим. Тому в економічній науці *структуру економіки* в загальному трактують як співвідношення різних елементів національної

економічної системи, що відображають народногосподарські пропорції та стан суспільного поділу праці. Структура економіки – багатопланове поняття, яке відображає співвідношення різних елементів економічної системи. Залежно від характеру елементів та змісту економічних явищ, зв'язки між якими відображаються в пропорціях, на макроекономічному рівні розрізняють такі основні види структурних співвідношень (види структури):

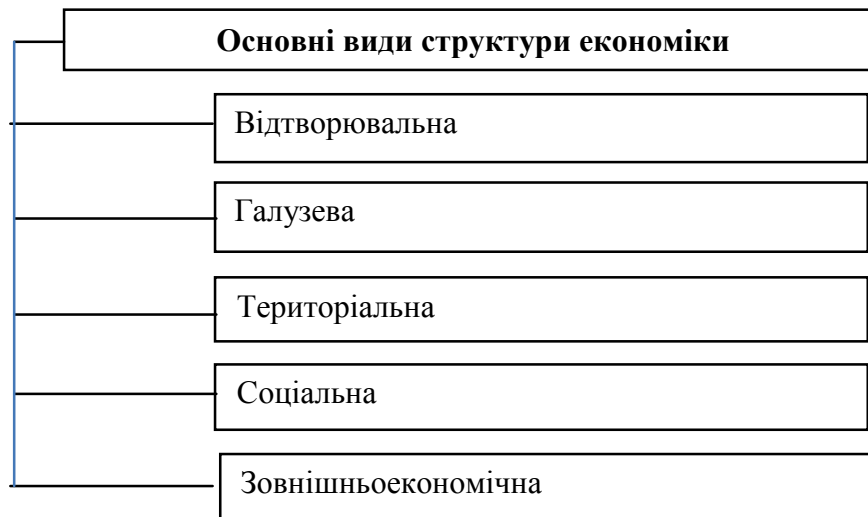

Рис. 8.1. Види структури національної економічної системи

Відтворювальна структура характеризує:

- співвідношення: між виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання;
- між заміщенням використаних засобів виробництва та новоствореною вартістю;
- між споживанням та нагромадженням;
- між виробничими галузями та інфраструктурою.

Оптимальне формування пропорцій відтворення – важлива проблема економічного розвитку, яка безпосередньо пов'язана з його циклічністю. Тривалий час у СРСР дотримувалися думки, що умовою розширеного відтворення є переважне зростання I підрозділу. Реалізація цього принципу призвела до того, що питома вага виробництва засобів виробництва в економіці України досягла у 1986 р. максимального рівня, але адекватного зростання суспільного продукту так і не сталося, навпаки, спостерігалось перенагромадження засобів виробництва.

Насправді структурні зрушення у співвідношеннях між I і II підрозділами економіки, а також між складовими цих підрозділів, відбуваються під впливом певних історичних умов розвитку країни та багатьох інших факторів. Досвід економічного розвитку індустріальних країн Західної Європи, США і Південно-Східної Азії свідчить про те, що

оптимальних темпів економічного розвитку можна досягти за різноманітних співвідношень окремих елементів суспільного продукту. Це обумовлюється взаємодією факторів, пов'язаних із досягненнями науково-технічного прогресу, якісним зростанням суспільних потреб, продуктивністю праці, обмеженням природних ресурсів, екологічними проблемами, міжнародним поділом праці, спеціалізацією виробництва та іншими факторами.

До основних вартісних пропорцій, що характеризують розвиток економіки на всіх стадіях процесу відтворення, належать співвідношення: між заміщенням використаних засобів виробництва (фондом заміщення) та новоствореною вартістю (чистою продукцією), між нагромадженням (фондом нагромадження) та споживанням (фондом споживання).

Перша пропорція (між заміщенням використаних засобів виробництва та новоствореною вартістю) характеризує співвідношення вартості зношених засобів праці (амортизація) і вартості спожитих у виробництві предметів праці (проміжний продукт). Що в сукупності становить фонд заміщення, та величини ново створеної вартості (чистої продукції) за рік. Друга пропорція (між нагромадженням та споживанням) виражає співвідношення частин чистої продукції, які спрямовуються на виробниче нагромадження та створення резервних фондів (в сумі вони становлять фонд нагромадження) і вартості матеріальних благ, що використовуються на особисте споживання робітниками та виробниче споживання підприємствами (в сумі вони становлять фонд споживання). До відтворювальних пропорцій, що обумовлюють темпи структурних зрушень в економіці, відносять також пропорцію між галузями, які виробляють продукцію в матеріальній формі, та галузями, які забезпечують їх функціонування (інфраструктурою). Інфраструктура поділяється на дві групи: виробничу та невиробничу. До першої групи входять галузі, які безпосередньо обслуговують матеріальне виробництво: зв'язок, залізничний та автомобільний транспорт, шляхове господарство, енерго-, водо- та газопостачання, природоохоронні споруди тощо. До другої групи входять галузі, які опосередковано пов'язані з виробництвом: загальна й професійна освіта, охорона здоров'я та ін.

Розвиток економіки, її ефективність безпосередньо залежать від стану та рівня розвитку інфраструктури. З іншого боку, розвиток інфраструктури потребує великих капітальних вкладень і, як правило, не дає швидкої віддачі. Однак скорочення інвестицій в інфраструктуру, що призводить до занепаду цієї сфери, негативно позначається на ефективності виробництва, темпах науково-технічного прогресу, якості продукції. Тому в більшості промислово розвинутих країн світу динамічний розвиток інфраструктури є одним з головних напрямків державної інвестиційної політики.

Оптимізація відтворювальної структури національної економіки пов'язана з формуванням розвиненого цілісного та місткого національного

ринку як системи залежних та динамічно взаємодіючих сегментних ринків (ресурсів, продуктів, грошей і валюти, інвестицій, цінних паперів, науково-технічних розробок, нерухомості тощо), який забезпечуватиме через взаємодію (збалансування, узгодження) попиту і пропозиції, цін і витрат, доходів і видатків, заощаджень та інвестицій тощо ефективне функціонування і стійкий розвиток економіки.

Галузева структура виражає пропорції розвитку окремих галузей, підгалузей, видів діяльності, виробництв, сфер національної економіки. Основу галузевої структури сьогодні становлять макропропорції між секторами економіки, між групами галузей, що мають однакові економічні характеристики.

Згідно із системою національних рахунків, рекомендованою ООН у 1993 р., економіка поділяється на п'ять секторів: нефінансові корпорації, фінансові корпорації, сектор загального державного управління; домашні господарства; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства. У складі нефінансового сектору виділяють три групи галузей: перша – галузі, пов'язані з видобуванням ресурсів; друга – галузі, зайняті переробкою цих ресурсів та виготовленням готової продукції; третя – сфера послуг у широкому розумінні, включаючи інформаційне обслуговування виробництва.

Науково-технічна революція породжує зміну співвідношень між названими групами галузей. Вона зумовлює скорочення питомої ваги першої групи та хоч і повільне, але також зменшення частки другої групи. Водночас швидко зростає питома вага третьої групи, виникають різноманітні види послуг (інформаційних, науково-технічних, комунікаційних, фінансових тощо). Важливі зміни відбуваються на рівні виробництв, які витрачають багато коштів на наукові дослідження (так звані наукомісткі виробництва).

Слід зазначити, що на галузеві пропорції суттєво впливають міжнародний поділ праці, витрати на робочу силу, екологічні фактори. Трудомісткі виробництва все частіше переміщуються з індустріальне розвинутих країн у менш розвинуті.

Велике значення з погляду аналізу сучасних структурних зрушень галузевої структури відіграють співвідношення міжгалузевих комплексів, таких, як машинобудівний, паливно-енергетичний, транспортний, базових виробництв сировинної орієнтації та ін.

Територіальна структура відображає розміщення виробництва та інфраструктури в окремих територіальних утвореннях (системах), що характеризується певними умовами: наявністю корисних копалин та сировинної бази, природно-кліматичними умовами, географічним розташуванням, культурними традиціями тощо. Розрізняють два типи регіональних утворень:

- 1) структуризація економічної системи на економічні райони,

територіальні господарські (виробничі) комплекси і спеціальні економічні зони;

2) структуризація економічної системи в адміністративно-територіальному розрізі.

Соціальна структура характеризує співвідношення між:

- організаційно-правовими формами підприємництва з урахуванням рівня концентрації й централізації виробництва та на основі форм власності;

- групами населення за рівнем доходів.

Зрушення в соціальній структурі економіки України характеризується процесами концентрації та централізації капіталу. Більшу частину обсягу валового внутрішнього продукту виробляють великі підприємства. Водночас відбувається інтенсивний розвиток малого бізнесу.

Соціальна структура характеризується диференціацією доходів різних верств населення. Ринкова економіка допускає велику різницю в рівні доходів. Ступінь диференціації доходів робітників неоднаковий в різних країнах.

Зовнішньоекономічна структура відображає:

- пропорції між експортом і імпортом товарів, послуг, капіталів.

Для індустріально розвинутих країн характерна висока питома вага експорту промислової продукції, особливо кінцевої, з високим технологічним рівнем, наукомісткої. В експорті більшості країн, що розвиваються переважають сировина та матеріали.

8.2. Структурний ефект та його вимірювання.

Вплив структурних змін в економіці на динаміку макроекономічних показників називають структурним ефектом. Він відображає зв'язок між змінами галузевої структури та динамікою показників обсягу виробництва.

Структурний ефект є позитивним якщо швидке зростання Іс.з. супроводжується великими темпами росту; негативний – Іс.з. має невелику величину, що характеризується застоєм. Використання як індикатора Іс.з. має недоліки – розраховується як середньоарифметична величина статичного стану структури економіки.

Аналіз статистичних даних вказує на те, що найбільше зростання обсягів виробництва відбувається тоді, коли прискорено розвивається виробництво у високотехнологічних та наукомістких галузях.

Для вимірювання динаміки основних пропорцій в економіці використовуються коефіцієнти прирощування абсолютних та відносних структурних зрушень. Дані коефіцієнти дають можливість визначити приріст обсягів виробництва як функцію від зміни структурних пропорцій в економіці, не виключаючи впливу інших факторів економічного зростання.

8.3. Державне регулювання структурних зрушень в економіці здійснюється через *структурну політику* – це обґрунтування цілей та характеру структурних перетворень, визначення комплексу заходів щодо підтримки розвитку тих елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання та вирішення актуальних проблем.

Головною метою структурної політики є формування і підтримка сучасної, ефективної, екологічно безпечної, раціональної структури економіки. Серед більш конкретних напрямів (цілей) можна виділити наступні:

- установлення оптимальних макроекономічних пропорцій;
- розвиток конкуренції та обмеження монополізму;
- ліквідація диспропорцій між галузевими комплексами;
- ліквідація диспропорцій технічного рівня виробництв різних галузей;
- охорона навколишнього природного середовища.

На практиці існує два типи структурної політики: пасивна й активна. У кінцевому рахунку, вони різняться між собою ступенем втручання держави в структурні зрушення.

Пасивна структурна політика полягає в тому, що держава створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси в окремих галузях. Структура змінюється внаслідок змін у нормах прибутку. Якщо в певній галузі попит перевищує пропозицію, то в цій галузі норма прибутку зростає проти інших галузей. Капітал з інших галузей вилучається власниками і вкладається в галузі з підвищеною нормою прибутку. Виробництво товарів цієї галузі збільшується і пропозиція їх поступово починає перевищувати попит. При цьому норма прибутку в цій галузі спочатку знижується до середньої величини, а потім стає менше за середню. Власники капіталів починають вилучати їх з цієї галузі і вкладати в іншу, де забезпечується норма прибутку не менша за середню. Отже, закон попиту і пропозиції поряд з іншими об'єктивними законами ринкової економіки забезпечує найвідповіднішу вимогам ринку структуру економіки, створює конкурентне середовище, підвищує ефективність суспільного виробництва. У такий спосіб формувалась структура економіки США і Великобританії. Але цей шлях надто тривалий і пов'язаний зі значними соціальними втратами.

Активна структурна політика полягає в тому, що держава широко застосовує державні важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень. Її основні риси:

- активна роль держави у формуванні прогресивної структури економіки;
- прискорений процес структурних змін (зрушень) в економіці;
- використання прогнозних оцінок окремих елементів структури

економіки, з'ясування перспективних і неперспективних галузей, виробництв, депресивних регіонів тощо;

- визначення пріоритетних галузей і виробництв;
- розробка державних програм і планів структурної перебудови (структурних зрушень) економіки;
- селективна державна підтримка окремих галузей, регіонів, виробництв, організаційно-правових форм бізнесу тощо.

Здійснення активної структурної політики забезпечується за допомогою *засобів прямого й опосередкованого регулювання*.

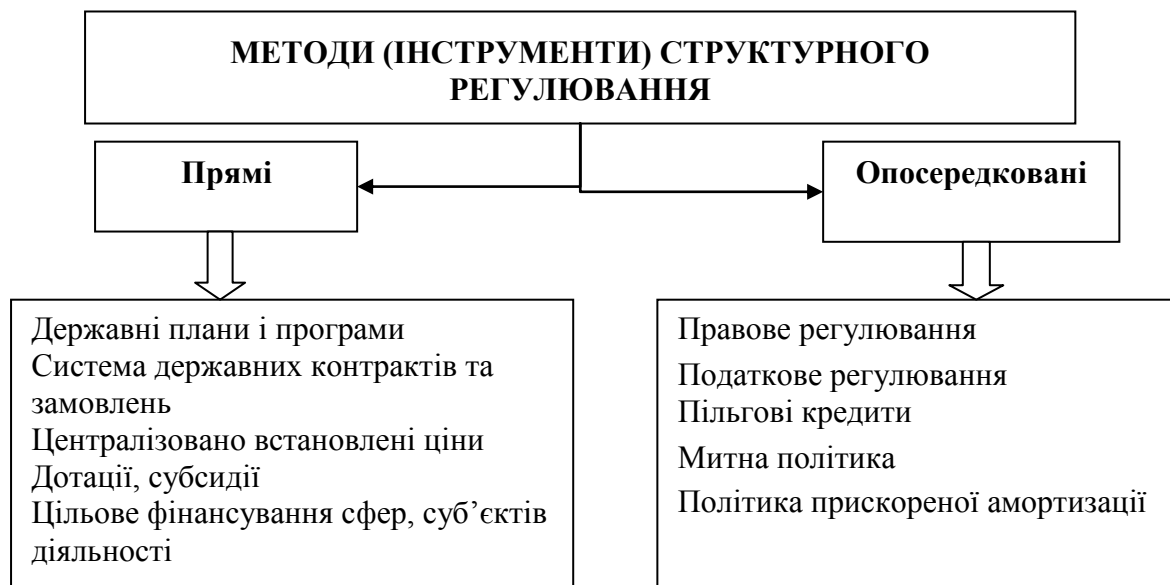

Рис. 8.2. Методи структурного регулювання

До методів (засобів) *прямого регулювання* належать: надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних субсидій, дотацій, надбавок, позик на розвиток окремих галузей, виробництв, регіонів; використання системи державних замовлень, контрактів та закупівель; індикативне планування; державні плани і програми; централізовано встановлені ціни; цінове дотування окремих видів продукції, окремих видів галузей і виробництв; дотування; цільове фінансування сфер і суб'єктів діяльності тощо.

До методів (засобів) *непрямого (опосередкованого) регулювання* належать: надання податкових і кредитних пільг з диференціацією за певними (пріоритетними) галузями й виробництвами; здійснення політики прискореної амортизації; митна політика (встановлення різних імпорتنих та експортних тарифів); правове регулювання; створення спеціальних економічних зон тощо.

Вироблення і реалізація активної структурної політики полягає у:

- визначенні найбільш ефективних напрямків структурних змін в економіці (тобто переліку основних напрямків державної структурної політики);

- визначенні (виборі) пріоритетних напрямків розвитку окремих галузей, видів виробництва, регіонів;

- розробці і реалізації комплексу регуляторних заходів у межах окресленої структурної політики.

Основними *напрямами удосконалення відтворювальної структури* є:

- модернізація виробництва, його технічне та технологічне оновлення;

- зниження ресурсомісткості (фондо-, матеріало-, енерго-, працемісткості) виробництва;

- зміна співвідношення між виробництвом засобів виробництва та предметів споживання на користь останнього;

- створення умов для інвестування (розширеного відтворення);

- посилення технологічної цілісності підприємств та галузей, забезпечення замкненого закінченого циклу виробництва.

Основними *напрямами удосконалення галузевої структури* є:

- усунення диспропорцій між реальним та фінансовим секторами економіки та всередині цих секторів;

- переважний розвиток галузей, що працюють на задоволення потреб людей;

- широкий розвиток сфери послуг;

- створення та розвиток наукомістких та високотехнологічних галузей та виробництв;

- розвиток переробних галузей економіки на інноваційній технічній та технологічній базі;

- розвиток експортних та імпортозамінних виробництв;

- розвиток пріоритетних галузей національної економіки.

Основними *напрямами оптимізації територіальної структури* є:

- забезпечення комплексного і збалансованого розвитку усіх районів та регіонів країни на основі раціонального використання конкретних умов і наявних ресурсів;

- усунення диспропорцій у розвитку окремих територій та забезпечення вирівнювання рівнів їх соціально-економічного розвитку;

- гармонізація загальнодержавних і регіональних інтересів.

Основними *напрямами оптимізації зовнішньоекономічної структури* є:

- збільшення експортного потенціалу країни;

- зменшення в експорті частки сировини, матеріалів, проміжної продукції і збільшення частки продукції переробних галузей з високими рівнями кінцевої готовності і складності;

- збільшення в імпорті частки прогресивного обладнання та машин і зменшення продукції сільськогосподарського виробництва, продуктів харчування, продукції, що може вироблятися на вітчизняних підприємствах;

- диверсифікація джерел імпорту енергоресурсів (нафти, газу, ядерного пального) з метою гарантування енергетичної безпеки країни.

Основними напрямками оптимізації *соціальної структури* є:

- подальші прогресивні зміни у системі власності й організаційно-правових формах ведення бізнесу (роздержавлення, приватизація, корпоратизація, вдосконалення функціонування державного сектора, розвиток малого і середнього підприємництва, створення фінансово-промислових груп та інших інтегрованих форм корпоративного бізнесу тощо) і формування ефективних власника й організаційно-економічних форм ведення бізнесу;

- усунення великої диференціації доходів населення, створення мотиваційного механізму високопродуктивної праці, соціальний захист вразливих верств населення.

У формуванні активної структурної політики величезну роль відіграє вибір пріоритетних напрямків розвитку окремих галузей.

Рис.8.3. Критерії визначення пріоритетності галузі

Пріоритетними галузями, видами діяльності та територіальними господарськими комплексами в Україні сьогодні можна вважати:

1 група – наукомісткі та технологічні галузі (ракетно-космічна техніка, літако- та моторобудування, електрозварювання, порошкова

металургія, біотехнологія машинобудування);

2 група – галузі та підгалузі агропромислового комплексу;

3 група – транзитні перевезення вантажів, транспортування нафти, газу, електроенергії;

4 група – туристичний та оздоровчо-лікувальний комплекси Карпат, Приазов'я та інших регіонів;

5 група – види діяльності, пов'язані з забезпеченням здоров'я людини, охорони навколишнього середовища.

Рис. 8.4. Цілі структурної перебудови в Україні

Реалізація активної структурної політики полягає у здійсненні комплексу розроблених заходів у межах визначеної структурної політики, спрямованої на реалізацію бажаних загальних структурних змін в економіці і забезпечення пріоритетних напрямів розвитку окремих галузей, виробництв і регіонів НЕС.

До комплексу загальних заходів у межах нинішньої (активної) державної структурної політики, спрямованої на оптимізацію структури національної економіки в сучасних умовах, можна віднести:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення ініційованих (наприклад, інноваційних, галузевих, організаційно-економічних, технологічних, зовнішньоекономічних тощо) структурних змін (зрушень) в економіці під впливом оголошеної структурної політики держави;

- створення сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг національної економіки і формування та нарощування реального національного капіталу;

- виділення пріоритетних галузей і виробництв, створення умов для припливу до них інвестицій, їх державна підтримка;

- макроекономічна стабілізація, стимулювання прогресивних

структурних зрушень в національній економіці;

- проведення ефективної державної інвестиційної та інноваційної політики, створення інноваційних економічних систем господарювання в усіх сферах і на усіх рівнях НЕС;

- розробка макроекономічних прогнозів щодо формування (оптимізації) структури економіки;

- розробка загальнонаціональних та галузевих програм структурних перетворень економіки;

- раціональне залучення іноземних інвестицій, здатних забезпечити оптимізацію структури національної економіки;

- інформатизація суспільства, широке впровадження сучасних інформаційних технологій тощо.

Слід зауважити, що вищенаведені регуляторні заходи в межах державної структурної політики мають загальний характер. Вони можуть бути конкретизовані до рівня застосування певних інструментів відповідно до економічної ситуації, завдань і цілей структурної політики.

8.4. Державне регулювання інвестиційної діяльності.

Інвестиції – це всі види майнових, фінансових та інтелектуальних цінностей (засобів), які вкладаються в об'єкти діяльності в результаті чого створюється продукт або досягається соціальний ефект; витрати пов'язані з розширенням основного капіталу (економічне визначення інвестицій).

Рис.8.5. Основні види інвестиційної діяльності за об'єктами вкладання інвестицій

Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію інвестиційних процесів. *Метою* державної

інвестиційної політики є створення конкурентного середовища та забезпечення структурних зрушень і зростання економіки через поліпшення інвестиційного клімату у країні, розвиток та активізацію інвестиційних процесів, спрямування інвестицій у пріоритетні галузі та програми. Аналіз світової практики інвестиційних процесів дає можливість виділити два *типи державної інвестиційної політики*: пасивну та активну. Пасивна державна інвестиційна політика полягає в тому, що держава застосовує методи переважно правового та економічного характеру, обмежуючи безпосереднє адміністративне втручання в інвестиційні процеси до мінімуму. У разі активної державної інвестиційної політики держава широко застосовує всі види методів і часто сама стає інвестором.

В Україні інвестиційний процес регулюють понад 100 законів та інших нормативних актів, зокрема закони України „Про інвестиційну діяльність” (1991 р.), «Про іноземні інвестиції» (1992 р.), «Про цінні папери та фондову біржу» (1991 р.) Декрет Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» (1993 р.) та ін.

В основу державного регулювання інвестиційної діяльності було покладено такі принципи:

- підвищення ролі і збільшення частки власних (внутрішніх) джерел інвестування національної економіки;
- удосконалення нормативно-правової бази з метою збільшення обсягів залучення інвестицій;
- забезпечення позитивних, інноваційних мікроструктурних зрушень; послідовна децентралізація інвестиційного процесу (передача функції забезпечення інвестиціями господарюючим суб'єктам);
- збільшення частки власних коштів суб'єктів господарювання у фінансові інвестиційні проекти;
- виділення бюджетних коштів переважно для реалізації державних пріоритетів, програм, проектів, спрямованих на забезпечення структурних зрушень в економіці у напрямку формування РСЕ;
- адресність інвестицій (фінансування інвестиційних проектів відповідно до державних цільових програм);
- надання переваги раніше розпочатому будівництву, технічному переобладнанню та реконструкції діючих підприємств;
- обов'язкова державна експертиза кожної інвестиційної програми і проекту (для визначення їх відповідності цілям і пріоритетам ДЕП. та соціально-економічної ефективності);
- перехід від бюджетного фінансування до кредитування інвестиційних проектів;
- розширення джерел фінансування інвестиційних проектів (змішане фінансування);
- запровадження системи страхування інвестицій;

- здійснення відповідними державними організаціями контролю над цільовим використанням централізованих інвестицій тощо.

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється шляхом:

- прямого управління інвестиціями;
- регулювання умов інвестиційної діяльності;
- контролю за законністю здійснення інвестиційної діяльності всіма учасниками інвестиційного процесу та інвесторами.

Пряме управління інвестиціями з боку держави здійснюється органами центральної та місцевої влади й управління та передбачає наступне:

- прогнозування, планування та програмування розвитку національної економіки та окремих її структурних елементів;
- формування бюджету, передбачення у ньому обсягів державного фінансування інвестицій;
- планування централізованих державних коштів;
- розміщення держконтрактів і контроль за їх виконанням;
- визначення умов реалізації інвестиційних проектів та їх експертизу; проведення інвестиційної діяльності (інвестування бюджетних, позабюджетних та інших коштів, передбачених для цих цілей).

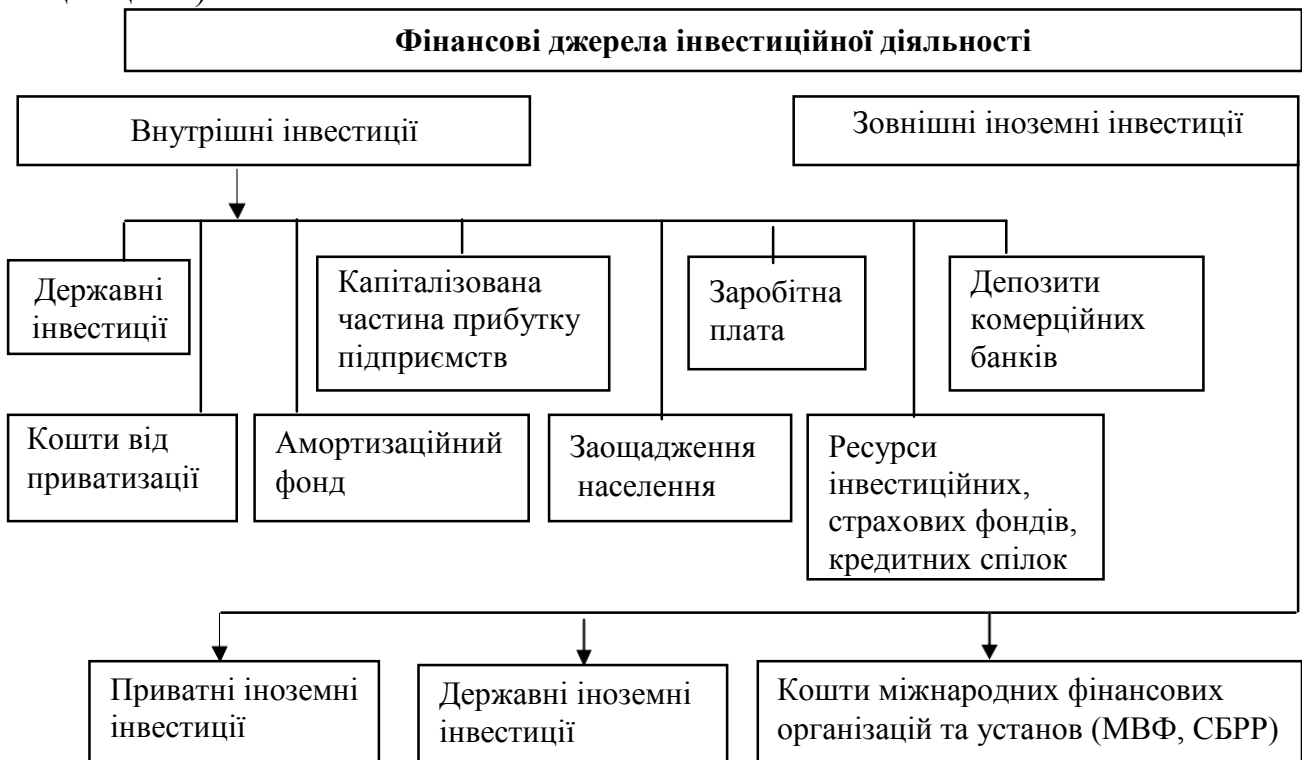

Рис. 8.6. Фінансові джерела інвестиційної діяльності

Управління державними інвестиціями здійснюється шляхом планування конкретних дій щодо інвестування бюджетних і позабюджетних коштів. Основою прийняття рішень про інвестування бюджета коштів є: прогнози соціально-економічного розвитку країни;

схеми розвитку і розміщення продуктивних сил; цільові науково-технічні і комплексні програми; техніко- економічні обґрунтування доцільності таких інвестицій; ступінь ризику таких інвестицій.

Прийняття рішень про інвестиції за рахунок бюджетних асигнувань попередньо вимагає визначення пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності, котрі визначаються Міністерством економіки в контексті державних цільових комплексних, галузевих, міжгалузевих і територіальних програм. Обсяги державних інвестицій за рахунок коштів держбюджету за поданням уряду затверджує ВР України.

Міністерства і відомства визначають (конкретизують) дані щодо ризиків та обсягів інвестицій за відповідними програмами, напрямами та об'єктами і забезпечують цільове використання державних коштів через виконання завдань державних замовлень (державних контрактів). Державне замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві є однією з головних форм реалізації державних інвестицій.

Державні, міждержавні та регіональні інвестиційні проекти та програми, що фінансуються за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів, підлягають обов'язковій державній експертизі.

Регулювання умов інвестиційної діяльності полягає у здійсненні впливу на приватні інвестиційні рішення за допомогою:

- податків і податкових пільг;
- грошово-кредитної та амортизаційної політики;
- надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;
- визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами;
- цінового регулювання (цінової політики);
- проведення експертизи інвестиційних проектів тощо.

Загалом чинники й засоби, які формують та визначають умови інвестиційної діяльності і впливають на приватні інвестиційні рішення, можна поділити на три групи:

1. *макроекономічні*, які визначають загальноекономічний клімат інвестицій – облікова ставка, норма обов'язкових резервів, темпи розвитку, розмір дефіциту держбюджету та способи його фінансування, зовнішньоекономічний режим тощо;

2. *мікроекономічні*, які впливають на інвестиції в окремі галузі, сфери та види діяльності або визначають окремі складові інвестицій – податкові ставки і пільги, норми амортизації, пільгові кредити, гарантії тощо;

3. *інституційні*, які дають можливість узгодити дії інвесторів і створюють сприятливі умови для здійснення інвестиційної діяльності в оптимальному режимі – макроекономічне прогнозування, планування та

програмування, інформаційні системи, державні органи інвестиційної політики, об'єднання підприємців тощо.

Отже, основними елементами механізму реалізації інвестиційної політики держави (механізму регулювання умов інвестиційної діяльності) слід вважати:

- визначення пріоритетних сфер та об'єктів інвестування;
- податкове регулювання інвестиційної діяльності (зниження податкових ставок, надання податкових пільг тощо);
- бюджетне регулювання інвестиційної діяльності (надання дотацій, субсидій та субвенцій, бюджетних позик, гарантій тощо окремим регіонам, галузям та виробництвам за їх пріоритетністю) та здійснення бюджетної політики державних інвестицій;
- грошово-кредитне регулювання;
- амортизаційну політику (визначення норм і порядку амортизаційного списання, формування та використання амортизаційного фонду, запровадження режиму прискореної амортизації);
- врегулювання участі інвесторів у приватизації;
- врегулювання фондового ринку
- експертизу інвестиційних проектів;
- забезпечення захисту інвестицій;
- конкурентну політику;
- зовнішньоекономічну політику, яка полягає у залученні іноземних інвестицій та регулюванні умов здійснення інвестицій за кордон;
- державні норми і стандарти;
- цінове регулювання інвестиційної діяльності. Розглянемо деякі з них.

Головним питанням державної інвестиційної політики є визначення пріоритетних сфер та об'єктів інвестування, які мають відповідати як довготривалим національним інтересам держави, так і тим невідкладним завданням, які випливають із сучасного стану та структури економіки України. Податкове регулювання інвестиційної діяльності забезпечує спрямування інвестицій у пріоритетні сфери економіки встановлення відповідних ставок і податкових пільг.

Методи податкового регулювання інвестиційних процесів можна поділити на 4 групи: запровадження диференційованих ставок оподаткування; звільнення від сплати податку на певний строк; зменшення бази оподаткування; усунення подвійного оподаткування.

В Україні особливе значення мають бюджетні методи регулювання (відсутні власні кошти підприємств, бракує довгострокового кредитування інвестиційних проектів). Необхідно реформувати структуру бюджетних видатків, зменшуючи при цьому витрати дотаційного характеру і відповідно збільшуючи фінансування інвестиційно-інноваційних програм.

Істотним фактором активізації інвестиційної діяльності є грошово-кредитна політика (облікова та процентна політика, операції на фондовому ринку, регулювання кредитної діяльності комерційних банків.)

Прискорена амортизація – зменшення строків служби основного капіталу, списання його вартості на ранніх стадіях експлуатації дає змогу прогресивним галузям економіки вже в перші роки накопичити в амортизаційному фонді достатню кількість коштів для дальшого інвестування.

Головною метою приватизації є породження ефективного власника, здатного здійснити інвестиції та налагодити нормальний виробничий процес. Аукціони, комерційні конкурси передбачають продаж держмайна і перерозподіл коштів через бюджет, некомерційні конкурси – покупець повинен не тільки сплатити ціну підприємства, але й виконати умови конкурсу щодо інвестування виробництва.

Регулювання фондового ринку включає *прямі методи впливу*:

- емісія державних цінних паперів;
- продаж пакетів акцій приватизованих підприємств;
- створення системи захисту інвесторів від втрат залученням до цієї сфери страхових компаній;
- запобігання монополізації фондового ринку (обмеження на володіння пакетами акцій, ліцензування та атестація фінансових посередників).

Непрямі методи впливу базуються на проведенні певної податкової політики, регулюванні грошової маси та обсягів кредитів, процентної політики, валютного регулювання, операцій з іноземними цінними паперами тощо.

Важливою стороною державного регулювання інвестиційної діяльності є експертиза інвестиційних проектів. Згідно з законодавством обов'язковій державній експертизі підлягають державні, міждержавні, регіональні інвестиційні проекти, які реалізуються за рахунок бюджетних коштів. Інвестиції, що здійснюються за рахунок інших джерел фінансування, підлягають державній експертизі з питань дотримання екологічних, санітарно-гігієнічних вимог, пожежної безпеки, міцності та необхідної довговічності будинків і споруд, а також архітектурних вимог. приватні – державній експертизі щодо дотримання стандартів.

Особливі вимоги ставляться до експертизи інвестиційних проектів із залученням іноземних інвестицій, коли інвестори претендують на отримання певних податкових, митних та інших пільг. Такі інвестиційні проекти мають належати до пріоритетних сфер економіки, сприяти створенню нових робочих місць на підприємствах, передбачати впровадження сучасних чи перспективних ресурсозберігаючих технологій, орієнтувати на найбільш раціональне використання сировинної бази України, бути конкурентоспроможними на міжнародних ринках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров В.І, Сафронова О.М., Балдич Н.І. Державне регулювання економіки та економічна політика. Навч.посіб. К.: Академвидав, 2010. 520с.
2. Гриньова В.М., Новікова М.М. Державне регулювання економіки: підручник. К. : Знання, 2008. 398с.
3. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. 6-е вид, випр. і доп. К.: Знання-Прес, 2007. 214с.
4. Калетнік Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Державне регулювання економіки: навч. посібн. К. : Ліра-М, 2011. 428 с.
5. Ковтун О. І. Державне регулювання економіки : навч. посібн. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. 429 с.
6. Михасюк І.Р. Державне регулювання економіки: підручник. К. : Ліра-М, 2011. 216 с.
7. Могильний О. М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб.; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. К., 2006. 490 с.
8. Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. Державне регулювання економіки: підруч. для студентів ВНЗ.Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 334 с.
9. Ушакова, Н.Г., Зарецька Л. М. Державне регулювання економіки: навч.метод. посібник. Х. : ХДУХТ, 2014. 225 с.
10. Чистов С.М. Державне регулювання економіки: Навч.- методичн. посібник. К.: КНЕУ, 2002. 208 с.
11. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Підр. К.: Знання, 2008. 462 с.